

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 12 03 02 06 009 1

B

Maimon, Salomon

3068

Toldoth Shelomoh Maimon

A39

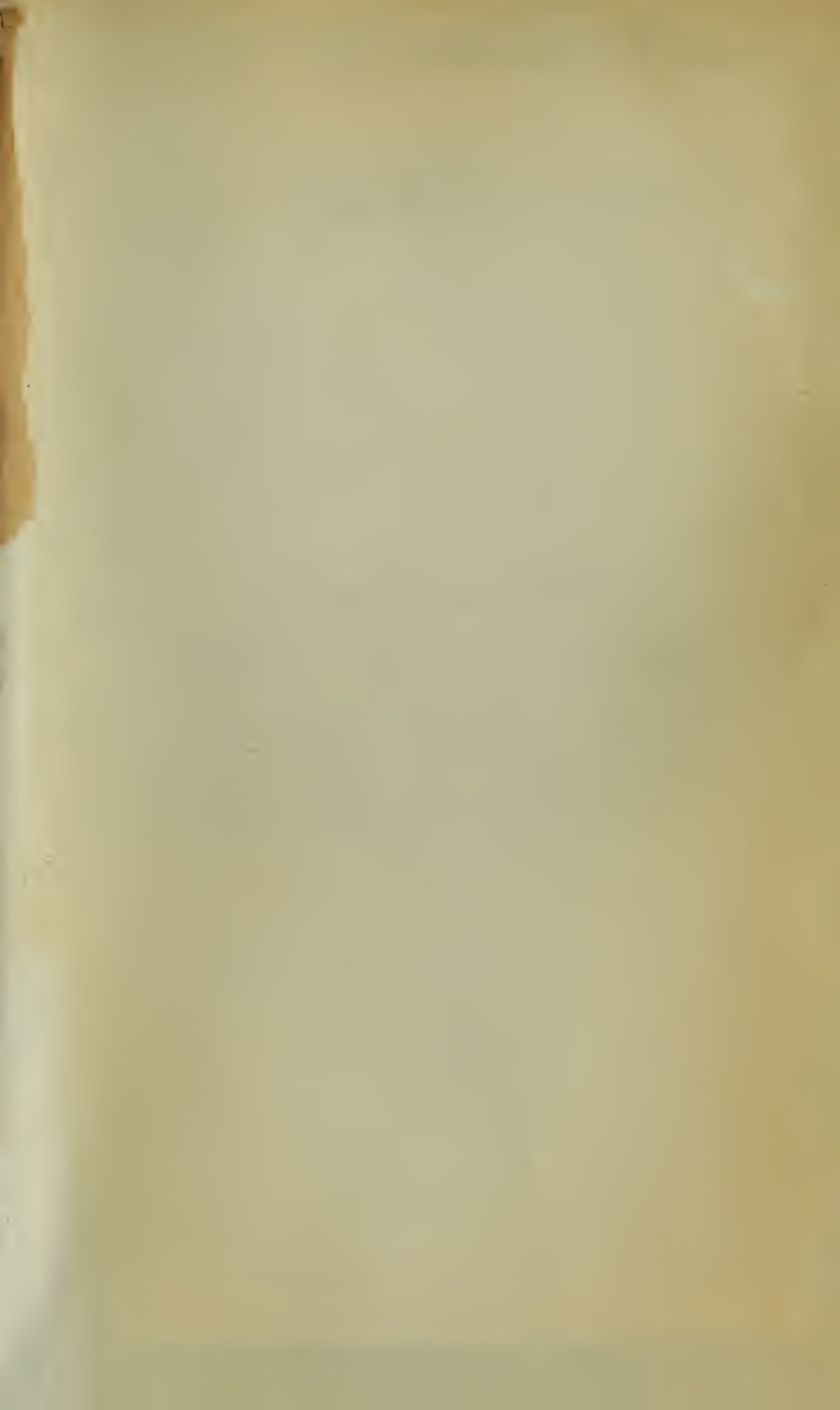
PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

תולדות
שלמה מימון

כתובות בידי עצמו בשפת אשכנז.

(עם תמונתו).

תרגם לעברית על ידי

י. ח. טביוב.

חלק ראשון.

ספר ראשון.

הוצאת „תושיה“.

ווארשא. תרנ"ט.

בדפוס מ. י. האלטער ושותפו, נאלעווקי 7.

ТОЛДОТЪ ШЛОМО МАЙМОНЪ

т. е.

Автобіографія Соломона Маймона.

Перевелъ съ нѣмецкаго

И. ТАВЪЕВЪ.

Часть первая. Книга I.

Изданіе „ТУШІЯ“.

ВАРШАВА. 1898.

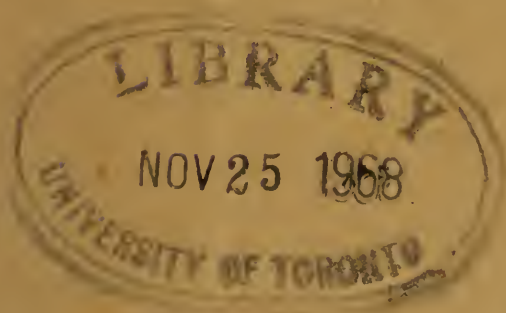
Типографія М. И. Гальтера и Комп., Надевки 7.

B

3068

A39

Дозволено Цензурою
Варшава, 1-го Декабря 1898 г.

הקדמה.

הפלוסוף שלמה מיטון, אשר את תולדותיו אנחנו נותנים
בספר הזה כפי אשר ספרן בעצמו בספרו הכתוב אשכנזית, —
הוא חזיון לא נפרץ בישראל, לא רק בגלל כשרונותיו הנפלאים,
כי אם גם בגלל מקרי חייו המשוניים. אמנם ארץ פולין (גם מדינת
ליטא נחשבה אז לפולין), מקום לדתו ונדולו של החכם החריף
הזה, הצמיחה לנו בכל הדורות המון אנשים מצוינים בעלי שכל
עמוק וחרף, כידוע לכל מי שבקי מעט או הרבה בספרות
הרבנית. אבל יען כי כמעט כל גאוני פולין הקדישו את כחותיהם
הרוחניים אך ורק לעיונים תלמודיים, ל"פלפולא דאורייתא", זה
פר צר ומצומצם שאי אפשר לרוח כביר להתהלך ולהתפתח בו
ברחבה, — לכן לא נגלו לנו כשרונותיהם ונבורת שכלם רק
מצד אחד, קטן מאד לפי ערך, ואין אנחנו יודעים עד כמה היו
מגדילים לעשות בשכלם ובחריפותם בעניני מחקר ומדע כלליים
הנוכדים לא רק על פלפולי-מלים ועל קושיות ותירוצים הפורחים
באוויר. ואולם שלמה מיטון הראה לנו את גבורת שכלו בכל רחבו
ובכל עמקו בתור פלוסוף וחוקר מעמיק, ובו ראינו
בפעם הראשונה עד היכן מגיע כח השכל של יהודי פולני
מחוץ לארבע אמות של הפלפול התלמודי, ועד היכן מגיע כח
החריפות של יהודי פולני מעבר לגבול החרודים וה"גלייך"
ווערטלעך של הרבנים והדרשנים והקבצנים, שבהם יזכו יהודי
פולין לפרסום גדול בכל העולם עוד יותר מאשר בתורתם ו"למדנותם".
והאכתוביוגרפיה של החכם הגדול הזה נכבדה בעינינו מפני

טעמים רבים, והם שהמריצונו לתרגמה עברית בעד קהל הקוראים הגדול של ה"ביבליותיקה העברית". ואלה טעמינו: (א) יען כי כדאי הוא הפלוסוף היהודי, בעל "גבעת-המורה", שיכתבו ספורי מאורעותיו בספר עברי, גם אלו לא היו מקרי חייו נפלים ומלככים. (ב) יען כי חיי מימון הם רבי-עלילה ומלאים ענין וחפץ לכל קורא, וביחוד לקורא העברי. (ג) יען כי המחבר דגן אשר כתב את תולדותיו בעצמו אצל על ספרו מרוחו החרף, והוא מתאר את התמונות בכשרון ציר אמן ומתבל את דבריו בחדודים יפים מאד, וספרו נעים למקרא עד מאד. (ד) יען כי בספר תולדותיו נגלו לפנינו תמונות חיות ואמתיות מררכי החיים של היהודים בפולין ובאשכנז בעת ההיא ככלל, ומקורות ה"השכלה הברלינית" בפרט. אבל יותר מכל הטעמים המספיקים האלה עורר אותנו עוד טעם יותר נכבד לתרגם את הספר עברית. כל הבקי במנהגי החיים והחנוך של אחינו הפולנים והליטאים יכיר ויודה, כי כל אותן התמונות המעציבות אשר יעביר מימון על פנינו מחיי בני דורו, מתאימות היטב, לדאבון לבנו, אל תמונת החיים אשר החזינה עיני כל איש ברוב ערי פולין וליטא בזמן הזה. החדרים הנאלחים, המלמדים הפראים, סדרי הלמוד והחנוך המקולקלים, נשואי בסר, וכל יתר התמונות המעציבות אשר יתאר מימון בלעג טר מחיי בני דורו, — כל הדברים האלה עורם מצויים וקיימים בדורנו, כמעט בלי כל שנוי. לכן יש לספר התולדות הזה לא רק ערך ביוגרפי, וגם לא רק ערך קולטורי היסטורי, כי אם גם ערך חנוכי ומוסרי גדול מאד. כי הוא בא לא ללמד על עצמו, על קורות ימי המחבר ודורו, כי אם על הכלל בלו, על הליכות היהודים גם בזמן ההוא. בשוט לשונו יעיר על החסרונות הנלווים גם בדרכי חיינו עתה ויעורר את הקוראים לתקן את המעוֹת המכלה אותנו מנפש ועד בשר — זה המעוֹת בחנוך בנינו! (ובאמת היה מימון מביא תועלת גדולה לבני עמו לו כתב את ספרו עברית, תחת אשר בכתבו אותו אשכנזית הועיל רק להבנות את אָחיו בעיני הגוים...).

האבטוביוגרפיה של מימון מכילה את כל המאורעות היותר נכבדים בחיי הפלוסוף החרף הזה, את דברי ימי ילדותו, נעוריו

ימי שחרותו; אבל איננה כתובה בסגנון של ביוגרפיה המתחלת מיום הלידה והולכת ומספרת את המקרים על פי הסדר וברשימת הזמן והמקום. לכן נחשוב לנו לחובה, במרם נכנים את הקורא לפניו הספר, לספר בקצור נמרץ את תולדות שלמה מימון בסדר כרונולוגי, למען יקל לקורא אח"כ להפנות לבו לספורי מימון בעצמו.

ש ל מ ה מ י מ ו ן נולד בשנת תקי"ד באחד הכפרים (אחת האחוות של הנסיך רדזויל) במדינת ליטא. בתחלה למד תורה מפי אביו ואח"כ נשלח לעיר מירו (מיר?) אל מלמד טפורס, ומשם לעיר איוניץ. עוד בילדותו יצא לו שם כאחד ה"עלויים" הגדולים ולכן רבו הקופצים עליו לקחתו ל"חתן". ובשנת ה"א לחייו הובא בכרית הנשואין, והנער — האיש הוכרח לתור פרנסה לכרכלת ביהו, ויהי — ל"מלמד". ואולם סוף סוף קצה נפשו בחיי המלמדות (אשר יתאר לנו בספרו בכל עצם שפלותם); ויקם וימוש את צאן מרעיתו ויהי נע ונד בארץ. עוד בילדותו הציץ בספרי מדע הכתובים עברית, ושכלו הכביר החל לחקור במה שמופלא ממנו, ואחרי אשר "מלא כרסו" בש"ס ופוסקים ואחרי אשר השפיק זמן מה גם כהבלי הקבלה והחסידות, נמר בלבו לעזוב את ארצו החשוכה וללכת לארץ אשכנז אשר בה פרוחה או ההשכלה המנ"לסונית. בשנת תקל"ז, בהיותו בן כ"ג שנה, עזב את ארצו ואת אשתו ה"ארורה" ואת הילדים אשר ילדה לו וילך לארץ אשכנז. ראשונה בא לעיר קניגסברג, ויתפלאו הצעירים המשכילים על כשרונותיו המצוינים ועל ידיעותיו בפלוסופיה, אבל מנהגיו החיצוניים היו להם לזרא. מקניגסברג הלך, על פי עצה הצעירים האלה, ברלינה, ושם נאסף אחרי השתדלות רבה אל — ה"הקדש". אבל רק ימים אחדים ישב בהקדש, ואח"כ יצא מברלין ויתחבר אל אחד ה"קבצנים" אשר למדהו את אומנתו, וילכו יחדו לעיר פוזנא. שם קבלו הרב דמתא (ר' הירש חריף חתנו של הר"ר רפאל טהטפורג) ברצון וימציאו לו מנוחה בבית איש עשיר אשר לקהו למלמד לבנו. שתי שנים ישב מימון בפוזנא, אבל לסוף נבאש ריהו בעיני היראים וההטימים, כגלל דעותיו החפשיות, וטלבד זאת חזקה התשוקה בלבו ללכת לברלין להשתלם במדעים.

לכן עזב את פוזנא (בשנת הקל"ט) וישב וילך ברלינה. כברלין ההודע אל מנדלסן אשר קבלו בסבר פנים יפות וגם המליץ עליו לפני עשירי הקהלה והם דאגו לכל מחסוריו. כברלין השתלם סימון בידיעות הפלוסופיה וגם החל ללמוד מלאכה המחיה את בעליה (מלאכת הרוקחים), וגם החל ללמוד את הלמודים הראשיים הנחוצים לכל חכמה ומלאכה (ידיעת הלשונות, חשבון וכו'). בלמודיו אלה היו לו צעירי המשכילים כברלין לעזרה, אבל הם למרוהו גם לעשות תועבות, וישחיתו את נפשו אשר היתה טהורה למרות חנוכו המקולקל. ויהי כאשר נבאש ריחו גם בעיני היהודים כברלין, ויקם ויעזוב את העיר הזאת ובידו כתבת-העודה מאת מנדלסן. מברלין הלך להמבורג ומשם לאמשטרם. אחרי נדודים רבים שב להמבורג, ובצר לו, בראותו כי אחיו היהודים פונים לו ערף, ואומנות אין בידו וגם שפה היה לא ידע אל נכון, גמר בלבו להטיר דתו למען היטיב מצבו בחיים. אבל הכהן האשכנזי, אשר נגש סימון לפניו, היה איש ישר ונכון, וימאן להביאו בכרית החדשה, בהכירו בו כי איש חוקר ופלוסוף הוא אשר לא יחזיק בעיקרי הדת. ובכן נשאר סימון בדתו הישראלית.

בהמבורג נועץ סימון סוף סוף להתחיל ללמוד את הלמודים הראשיים בסדר נכון, ויכנס לבית הגימנוזיום של העיר אלטונא, והוא אז כבן שלשים שנה. שם השלים חק הלמודים הגימנוזיים והמורים נתנו לו כתבת-העודה כדת. בהיותו בהמבורג הומינו אותו לבית דין (לפני הר"ר רפאל הכהן אב"ד בקהלות אה"ו) על כי עזב את אשתו טבלי לפרנס אותו. הרב איים עליו כי יחריטהו, ומימון שחק לו על פניו — ויגרשהו הרב בחרי אף. מהמבורג שב סימון לברלין, וייעצוהו אוהביו לעסוק בתרגום ספרים לועזים לשפת עבר, ויחל לתרגם ספרים אחרים, וספר אחד (בחכמת ההנדסה) חרגם בשלמות. אבל בינותים נוכחו יועציו כי אין שום הועלת בעבודתו זו ולא אבו לתמוך בידו. ובכן עזב סימון עוד הפעם את ברלין וילך לעיר ברסלוי. שם התרועע עם המשורר אפרים קזה אשר השתדל לטובתו ויטציא לו „הוראות שעה" בכתי עשירי העדה. בהיותו בברסלוי

באה שמה אשתו עם בנה הגדול ותכריחהו לתת לה ספר כריתות. ע"י ביאת אשתו והמסכות הבלתי־נעימות בנתנית הגט הורע מצבו כברסלוי, וישב וילך לברלין בפעם הרביעית. מנדלסן לא היה עוד בחיים, אבל חכמים אחרים המכו בימין הפלוסוף המסכן באופן שיכול לחיות במסכנות. בעת ההיא שם מימון מעיניו בשיטת הפלוסופיה החדשה של קאנט, וגם כתב השגות על השטה הזאת. ההשגות נשלחו בכ"י אל קאנט, וקאנט אמר על מימון כי „מעמים הם אנשים חריפים בשכלם ויורדים לעומק החקירה כנר מימון“. בעת ההיא הדפיס מימון את חבורו הנודע „גבעת המורה“ (נדפס בשנת תקנ"א). הספר הזה נראה כעין פירוש ל„מורה הנבוכים“ של הרמב"ם, וכאמת נוסד הוא על מושגי הפלוסופיה החדשה. מני אז היה מימון כמעין המתגבר ויעש ספרים רבים יקרי הערך בפלוסופיה (כלם כתובים אשכנזית), ושמו נודע לתהלה בין חכמי אשכנז, עד כי גם המשורר גיטה, אשר לא היה מאוהבי ישראל, הרבה להלל את עומק חכמתו ומחקריו. ובכל זאת הוסיף מימון לחיות חיי עוני ומסכנות. לאחרונה חמל עליו אחד מנדיבי אוה"ע, השר קלקרייט ויאספהו אל ביתו ויתן לו את כל מחסוריו. באחוזת השר הזה (אשר נשא ונטל את שגעונותיו וזר מעשהו בסכלנות גדולה) מה מימון בשנת תק"ס, בשנת מ"ו לימי חייו. גייתו הובאה לעיר גלונא ושם נקבר — „קבורת־חמור“.

ספר תולדותיו אשר כתב בעצמו בשפת אשכנז נדפס בשנת תקנ"ב, ומאז לא נדפס הספר שנית, וכעת הוא יקר המציאות עד מאד.

ויתר דברי הפלוסוף האמלל הזה וכל פרטי מקרי חייו הלא הם כתובים בספר הזה. קום קרא בו, ידידי הקורא, ושחקת ורגנת גם יחד... ואם יפלא בעיניך איככה נתנו משכילי היהודים באשכנז (אשר בימי מימון כבר רב מספרם) לחכם הגדול הזה לגוע טמש ברעב? גם בעיני יפלא הדבר, ותשובה מספקת אין בידי.

י"ח מביוב.

מבוא .

את יושבי מדינות פולין נוכל לחלק לשש מפלגות, או מעמדים: אצילים רמים, אצילים שפלים, אצילים למחצה, אורהים, אכרים ויהודים.

למפלגה האצילים הרמים יחשבו בעלי האחוות העשירים, ופקידי הממשלה העליונים. אמנם גם לאצילים השפלים יש הצדקה לרכוש נכסים ואחוות ולכהן בכל פקודות הממשלה, אך יען כי עניים הם לכן מונעים אותם מכבוד כזה. ואולם האצילים למחצה אינם רשאים לרכוש אחוות או לכהן בכל פקודה גבוהה במדינה, וכזה הם נברלים לרעה מיתר האצילים. אמנם יש אשר גם האציל למחצה בעל אחות-שרה הוא אציל גם אז עוד מרם יעמוד ברשות עצמו, כי עליו לשלם מס שנתי לארון החבל אשר ברשותו נמצא שדה אחותו.

האורחים הם העניים והבזויים בכל המפלגות. אמנם האורחים אינם עכרים לאצילים, וגם זכויות אחרות נתנו להם, וגם שופטיהם מקרבם יצאו; אבל כאשר אין ידם משנת לרכוש נכסים הנותנים פרי למדי, ומבלתי עסקם באומנות ובכל מלאכה בחפץ כפים, לכן לא יתרוממו ממצבם הדל והבזוי.

שני המעמדים האחרונים: האכרים והיהודים, הם המועילים בכל יושבי הארץ. האכרים עוסקים בעבודת האדמה, בגדול צאן ובקר, בתרבות דבורים ובכל אשר תוציא האדמה. והיהודים עוסקים במסחר, עושים בכל מלאכה: הם האופים, המזוננים והמוכרים כל משקה אשר ישתה האדם. הם רק הם חוכרים את השדות בערים ובכפרים, מלבד שדות הכהנים: כי הכהנים החסידים חושבים להם לעון להמציא פרנסה לאדם מישראל, ולכן הם נותנים את שדותיהם בחכירה לאכרים. ואמנם חסידותם זאת גורמת להם הפסד מרובה, כי האכרים אינם חרוצים ורויזים כיהודים, ושדות החכירה ידלו ויאברו בידיהם — אבל הכהנים הצדיקים נושאים

בארך־רוח את הנזק הזה .

בקץ המאה שעברה ירדו החכירות בפולין פלאים , בגלל
הבערות של רוב האצילים הפולנים , בגלל העני והלחץ של עם
הארץ , ומחסר ידיעה בכלכלה ובחשבון ; ויוול מאד מחיר החכירות
עד כי החכירה המביאה עתה כפריה אלף זהובים , נתנה אז
ליהודי במחיר עשרה זהובים , ובכל זאת לא מצא לחמו גם בחכירה
בוול כזו , מחסר בינה ומפני עצלותו הגדולה . אבל מקרה אחד
שנה כליל את מצב הדברים : שני אחים , מיהודי גליציה הערומים
וההריפים שבעתים מיהודי ליטא , חכרו בתור חוכרים ראשים
(„רעזאוצעס“) את כל אחוזת הנסיך רדזיויל , ובידיהם החרוצות
ובחשכונם הטוב הצליחו לא רק להיטיב את מצב האחוזת ולרפא
את הריסותיה , כי אם גם לעשות עשר גם הם במשך זמן לא רב .
הם העלו את שכר החכירות , מבלי פנות אל צעקת אחיהם ,
זיגנו את כסף החכירה מאת אריסיהם בתקף ומבלי חנות . לעתים
קרובות הלכו לבקר את החכירות העומדות ברשותם , ובמצאם
שם את אחד האריסים המבלה את יומו בחבוק ידים או בשכרון ,
תחת לעבוד עבודתו בשקידה ובחשכנן לטובת ארון האחזה ולטובתו
גם הוא , ויורידוהו מן התנור אשר שכב עליו בעצלותו , וייסרוהו
בשבטים להעיררו מתרדמת עצלותו . אמנם בדבר הזה העלו
עליהם את חמת בני עמם , אשר קראו לחוכרים הראשים „עריצים
ואכזרים“ , אבל „עריצותם ואכזריותם“ הביאה כרכה רבה גם
להם גם לאריסים אשר תחת ידיהם . החוכר , אשר לפנים נבצר
ממנו לשלם כמועדו גם את השכר המצער , ואשר בעד עשרה
זהובים בא עד הכור ויִאָסר באזיקים , — הנה עתה , עקב נגישת
החוכרים הראשים , צלחה עליו רוח־עבודה , ויחרץ וישקוד על
עבודתו , עד כי תחת עשרת הזהובים שלם על נקלה חמש מאות
וגם אלף זהובים מחיר חכירתו , וגם כלכל את ביתו ברוחה
ובאין מחסור כל דבר .

היהודים גם הם יחלקו לשלש מפלגות : לאנשים לא מלומדים
העושים בכל מלאכה , ללומדים אשר תורתם פרנסתם , וללומדים
שאינם עושים תורתם קרדום לחפור בה , ואשר פרנסתם מוטלת
על העוברים הבורים . אל המפלגה השניה יחשבו הרבנים , הדינים

ראשי הישיבות, המגידים, המלמדים ודומיהם. אל המפלגה השלישית יחשבו "עלויים" אשר ככשרונותיהם המצוינים ובתורתם הרבה מצאו חן בעיני האנשים מהמפלגה הראשונה, ויתנו להם את בנותיהם לנשים, והם סמוכים על שלחן חותנם שנים אחדות, הם ונשיהם וילדיהם. ואחרי אשר יפסק המן, אחרי הם שנות הארחה על שלחן החותן, נמל על אשת העלוי לפרנס את בעלה הכמלך הנאדר בקדש, ואת צאצאיה הרבים (כי המפלגה הזאת פרה ורבה עד לבלי חק); וכמוכן היא חושבת לה את העבודה הזאת לצדקה גדולה, לכבוד ולגאון.

כמעט אין ארץ בעולם, אשר בה גברו חרות הדת ושנאת הדת גם יחד, כבארץ פולין — מעבר אחד יהנו בה היהודים מכל זכויות האזרחים, ואין מפריע אותם לעבוד את אלהיהם ולעשות את כל חקות דתם, וגם בכל דבר משפט הם משועבדים רק לבית דין של ישראל. ומעבר השני גברה מאד שנאת הדת בארץ הזאת, השם "יהודי" לחרפה ולקלסה הוא, והמשפטים הקדומים אשר הכו שרשם בלב העם הפולני בימי החשך, בימי הבינים, עודם חיים וקיימים עד היום הזה. ודרך התפוכות כזה לא יפלא בעינינו, בחקרנו לדעת את מקור חרות הדת ואת מקור שנאת הדת השוררות גם יחד במדינה הזאת. הזכויות הדתיות והאזרחיות אשר נתנו ליהודים בפולין, אינן תולדות הכרה פנימית שהכירו הפולנים לחשוב ולכבד את משפט האדם וזכויותו הטבעיות; וכמו כן גם שנאת הדת והרדיפות אינן תולדות פוליטיקה בחשבון ודעת, המתאמצת להכחיד מקרב הממלכה את כל היסודות המריעים והמוזיקים לטוב-החיים ולמוסר יושביה, כי כאלה כן אלה הן רק תולדות הבערות והעצלנות הפוליטית השוררות בארץ הזאת. בהיות היהודים, למרות כל מגרעותיהם, המפלגה היחידה בפולין המשכילה בכל דבר מסחר ומלאכה, נאדצו הפולנים לתת להם כל מיני זכויות, למען יבנה העם הפולני מהם ולמען ישיג על ידם את צרכיו ומחסוריו; ואולם הבערות המוסרית של היהודים ועצלותם היו מחויבות להוליד ולהצמיח את שנאת הדת, ואת הרדיפות אשר בעקבה.

אבי זקני והליכות המשק שלו.

אבי זקני, היימן יוסף, לקח בחכירה כפרים אחדים בקרבת העיר מירו, אשר על אדמת הנסיך רדווייל; וישם משכנו בכפר סוקוביארג, על שפת הנהר נימן. בכפר ההוא היו מלבד חצרות אכרים אחדים, גם בית־דריחים, נמל קטן ואוצר סחורות בעד האניות הבאות מקניגסברג. כל אלה, עם הנשר אשר מאחרי הכפר מעבר מזה, ועם המעברה התלויה אשר על פני ה"נימן" מעבר הכפר השני — היו שייכים להחכירה, אשר מחירה היה בימים ההם כאלף זהובים, ואשר היתה "חוקה" לזקני. החכירה הזאת נתנה פרי טוב לחוכרה, בגלל אוצר הסחורות אשר בכפר ובגלל הנוסעים הרבים אשר עברו בו. לו היה זקני איש פעלים ויודע לכלכל את הליכות המשק בחשבון וחשבון, כי עתה היה לאל ידו לא רק לפרנס את ביתו ברוחה, כי אם גם לעשות הון ועשר. אבל הסררים המקלקלים אשר שררו במקום ההוא, וחסר כל ידיעה איך להוציא תועלת מן האדמה, היו לו לשטן ולא נתנוהו להשגיא פעלו.

זקני הושיב את אחיו, בתור אריסים, בכפרים השייכים לחכירתו. אך הם ישבו כל הימים בבית זקני, באטתלא כי חפצים הם לעזור לו בעסקיו הרבים; וכתם השנה מאנו גם לשלם לו את שכר החכירה.

הכנינים השייכים לחכירת זקני, היו נופלים ורעועים מרב ימים, וגם הנמל והגשרים היו בטצב גרוע מאד. ואמנם על פי כתב האמנה נמל על אדון האחזה לתקן כל מגרעת ולרפא את

כל ההרום; אבל הארון הגדול ישב כל ימיו בְּרֵעָה, כמשפט האדונים הפולנים, ולא יכול לשים לב אל נחלותיו לתקן ולהיטיב מצבן. והסוכנים אשר על אחותיו דאגו לטובת עצמם ולתקנת מעמדם הם, ולא לתקנת נכסי אדוניהם. הם לחצו את נהיני אדוניהם במסים, ויוניחו את פקודי אדוניהם אשר צוה לתקנת האחזה, ואת הכסף הנועד לתקן הנחלה הוציאו לטובתם ולהנאתם. אמנם אבי זקני הוכיח יום יום את הסוכנים על דרכם זה, ויאמר כי אם לא ישארו דברי האמנה ולא יתוקן הכל כראוי, אין לאל ידו לשלם את כסף החכירה; אך דבריו לא הועילו לו. הסוכנים הכטיחו לעשות כדבריו, אבל מעולם לא קימו את הבטחתם. ובכן לא רק כי ירדה ותדל החכירה מיום ליום, אלא עוד צרות אחרות השיגו את זקני עקב העוובה הזאת.

כאמור, היה הכפר ההוא מקום טעבר לנוסעים רבים; ובהיות הגשרים במעמד רעוע מאד, קרה לפעמים כי בעבור עליהם אחד האדונים הגדולים עם אנשי לויתו הרבים, נשבר הגשר תחתיהם וסוס ורוכבו טבעו בבויץ, אז יביאו את החוכר האמלל והניחו אותו ליד המעברה וחרשו על גבו, עד התנקם נפשם בו די שבעה. אבי זקני ידע תמיד להזהר ולהנצל מרעה זו, כי על כן הפקיד את אחד מגרי ביתו לעמוד תמיד על המצפה ליד הגשר, והיה בראות הצופה כי אחד האדונים הגדולים רוכב על הגשר, וכי צרה קרובה לבא, ומחר הצופה ורץ והודיע את הדבר אל זקני, למען יחיש מפלט לו ולכני ביתו, בין סבכי היער הקרוב. אז ינוסו כלם מן הבית בחרדה גדולה, ויש אשר ישבו ביער כל הלילה, ורק ממחרת היום ערכו את לבם לשוב חרש אל ביתם, איש אחרי רעהו.

כה חיו אבותי במשך דורות אחדים. פעם אחת, כאשר קרה מקרה כזה, וכל בני הבית מהרו להמלט על נפשם אל החרשה, ויהי בהחפזם לנוס וישכחו לקחת אתם את אבי, אשר היה אז ילד כבן שמונה שנים. ואבי ישב וישתעשע אז מאחרי התנור, ונפשו לא ידעה עד מה מכל המהומה והמבוכה והמנוסה, והנה בא הארון הגדול עם אנשי לויתו אל בית זקני, ובראותם כי אין איש בבית לכלות חמתם בו ולנקום נקמתם ממנו, ויחלו

לחפש בכל פנות הבית, וימצאו את אבי יושב מאחרי התנור. וישאלהו הארון: „התאבה לשתות יי"ש?" וימאן אבי. או קרא הארון בחמתו: „שהה אפוא מים, אם אינך חפץ לשתות יי"ש!" ויצו ויביאו דלי מלא מים, ויאנוס את אבי לשתות את כל המים עד תמס. ע"י השתיה באונס הזאת הוכח אבי ב„קדחתרביעית“ אשר נמשכה כשנה המיטה, ואשר הכשילה כחו לכל ימי חייו.

מקרה הדומה לזה קרני גם אותי, בהיותי כבן שלש שנים בעת המנוסה לקחתני שפחתנו על זרועותיה ותנס. ובראותה כי עבדי הארון רודפים אחריה, נבהלה ונחפזה מאד, ובהחפזה לנוס הפילהני מעל זרועותיה ארצה. זמן רב שכבתי על הארץ ואיליל ואהימה, אך לאָשרי עבר אכר אחד על פני, וירימני מעל הארץ, וישאני לביתו. והי אחרי עכור המהומה, וכל בני ביתנו שבו לאט לאט לביתם, ויראו והנה נפקד הילד. ותזכר השפחה כי נפלתי מידיה בנוסה, ותחרר חרדה גדולה, ותפרש כפיה ותמרר בכבי. וישוטו בכל הכפר לבקשני ולא מצאוני, ורק כעבור שעות אחדות השיבני האכר לאבותי.

אך לא רק פחד ומהומה, כי גם הפסד מרובה הביאה מנוסה כזאת בעקבה. כי הארון ועבדיו בזו וישסו את הבית העוזב מיושביו, ויכלו חמתם בשכר, ביי"ש ובכל המשקים אשר מצאו בבית. ויש אשר בעברתם הקשה, פתחו את מגופות החכיות, למען יזובו המשקים עד תמס. גם דגן ומכלה, גם תרנגולות ואווים וכל מיני עופות לקחו המתנקמים אתם.

אמנם, לולי התעקש זקני לרזן עם הסוכן התקיף ממנו, לו ותר על זכותו ויתקן את הגשרים על הוצאותיו, כי עתה לא באתהו כל הרעה הזאת. אך הוא עמד על דעתו, בהשענו על דברי כתב האמנה, והסוכן לא שעה לרכריו וישחק על משבתו. — עתה אדבר נא דברים אחדים על הליכות המשק בבית זקני. ארחות חיי ביתו היו פשוטים מאד. תבואת השדות, הכרים וגני הירק השייכים לחכירתו הספיקו ברוחה לא רק לכלכלת הבית, כי אם גם למצרף השכר ולמשרפות היי"ש, ועוד נותר הרבה בר וחציר לממכר. ותרבות הרבורים אשר לו, היתה די והותר לבשול יין רבש. גם צאן רב היו לו.

המוזונות הראשיים למכלת הבית היו: לחס־דגן גרוע מעורב בסובין, מאכלי קמח וחלב, וירקות; ואולם מאכלי בשר עלו על השלחן רק לעתים רחוקות. הבגדים היו מכבד גרוע וכאמון גם; רק מלבוש הנשים היה טוב מעט מזה, וגם אבי, אשר היה "הלמיד הכס", נכדל לטוב מיתר בני הבית, בארחות חייו.

מצות הכנסת־אורחים נשמרה בבית זקני בוריוות יתרה. כל איש יהודי אשר עבר דרך הכפר (ובהיות הכפר מקום מעבר לנוסעים, והיהודים הרבו לנסוע בעגלותיהם ממקום למקום, קרה כרכר הזה לרגעים) סר אל בית המרוח של אבי, ושם קבלו אותו באהבה, וכל אנשי הבית יצאו אל הפתח לקדם פניו. בימינם נתנו לו "שלום" ובשמאלם הושיטו לו צנצנת יי"ש, ואחרי כן רחץ האורח את ידיו וישב אל השלחן, אשר היה ערוך יומם ולילה.

ואולם גם כלכלת משפחתו הגדולה, גם הכנסת אורחים במרה גדולה כזו, לא יכלו להרע ברב למעמד הונו, לו רק ידע לכלכל מעשיו בחשבון וחשבון. אבל הליכות המשק בביתו היו בלי חשבון ודעת, על כן לא הצליח, ואחריתו היתה מרה. זקני היה חושב ומדקדק בקטנות, ועל כן הוניח דברים רבי הערך. למשל, הוא חשב לפזרנות להדליק בביתו נרות שעוה או נרות חלב, ובמקומם השתמשו בביתו בשחיפי עץ דקים, אשר קצם האחד היה תקוע בסדקי קיר הבית וקצם השני דלק למאור. לעתים לא רחוקות הסבו המאורות האלה בערות והפסד מרובה, אשר כאין היה נחשב לעמתם שמוש הנרות.

החדר אשר בו נאצרו השכר, היי"ש, ייִן־דבש, דגים־מלוחים, מלח, וסחורות אחרות העומדות להמכר בכל יום, היה בלי חלונות, רק החורים אשר בקירות הבית הגיהו את חשבו. הדבר הזה נהן יד לפושעים, למלחים ולעגלונים אשר ישבו בבית המרוח, להתגנב דרך החורים אל הדר האוצר ההוא, ולשהות שם לשכרה מן היי"ש ויין הדבש, חנם בלי כסף. ועוד רע מואת, כי בשמוע השכורים האלה קול צעדים, ומיראתם פן יהפשו ביד, מהרו להמלט החוצה דרך החורים, מבלי התעכב בסתימת המנופות, והמשקים נגרו מן החביות עד אשר יבא איש החדרה.

ויש אשר יזוב כל המשקה מן החבית המלאה, בטרם יבא איש החדרה .

האסמים לא היו סגורים על מסגר כראוי, ורק בריחי עץ נעלו את דלתותיהם; לכן היה נקל לכל איש לקחת מקרבם ככל חפצו, וגם להוציא מהאסמים עגלות טעונות בר; ומה גם בהיות האסמים רחוקים מעט מבית הדירה. גדרות הצאן היו מלאות חורים, על כן היה נקל לזאבים אשר ביער הקרוב, להתנב אל הצאן ולטרוף די שבעם .

הפרות שבו לפעמים מן המרעה ועטיניהם ריקים: זאת היתה פעולת כשפים, לפי האמונות הטפלות אשר שררו בעת ההיא. ולכן לא נעשה דבר לתקן את המעוֹת .

אמי זקנתי, אשר היתה אשה טובה ופשוטה, שכבה לפעמים על התנור לישון אחרי עמל היום, מבלי התפשט את בגדיה; וצלחות שמלותיה היו מלאות כסף, אשר לא ידעה מספרו; ואת ראתה השפחה ותרק את צלחות זקנתי עד החצי, בישנה, וזקנתי לא ידעה את דבר הגנבה, אם רק לא הגדישה השפחה את הסאה עד מאד .

אמנם נקל היה להעביר את כל הרעות האלה, ע"י תחבולות פשוטות מאד: צריך היה רק לתקן את הבנינים, את החלונות, את דלתות החלונות, ואת המנעולים; צריך היה רק להשגיח בעין פקוחה על העסקים השונים והמרובים השייכים לחכירה, ולהביא בחשבון מדויק את ההוצאות וההכנסות. אבל לדברים הנחוצים האלה לא שם אבי זקני לב. אך תחת זאת גדל חשכונו ודייקנותו בדברים קלי הערך. ולמשל מלא פיו תוכחות בקנות אבי למלבושו בנד יפה וטוב מבגדי יתר בני הבית; כי בהיות אבי תלמיד חכם, ובהיותו אָמון בעיר, נטל עליו להתהדר בלבושו יותר, וללבוש בגדים כאשר ילכשו תלמידי החכמים. אז יתאונן אבי זקני על פזרנות בני הדור החדש, ויטיף מוסרו על הבלי העוה"ז; וכה היה אומר לבנו: אבותינו לא ידעו מאומה ממלבושים ומקדוֹת כאלה, ובכ"ז הלא הם היו אנשים חסידים וצדיקים. ואתה הנך דורש ממני, "לויבסערדאָק" יפה, וגם מכנסיעור, ודוקא עם כפתורים, ועוד בגדי הפארה כאלה. הן בעבורך אבא עד

כבר להם, עד בית הכלא. אוי לי איש אמלל! מה תהי אחריתי?

או ישתדל אבי להוכיח כי לתלמידי חכמים כמהו יש צדקות וזכיות יותר מאשר ליתר האדם, וגם הראהו לדעת כי בכלכל איש את עסקיו בחשבון ודעת, ובחשבון נכון, אין הוצאות המשק מעלות ומורידות את מצב הונו, וכי מקור הרעה איננה ברבוי הוצאות ביהו, כי אם באשר הוא מזניח את עסקיו ונוהג לאחרים לנצלו ולהקנות מהרבנו. אבל זקני אטם אונו משמוע דברים כאלה; הוא לא יכול כלכל כל "חדשה", ולכן נשאר הכל כמקדם.

אבי זקני נחשב לעשיר גדול במקום מושבו, לכן קנאו בו וישנאוהו כל שכניו (וגם בני משפחתו), גם אדון האחזה עזבהו ולא עזרהו, והסוכנים הציקו לו וירעו לו בכל, וגם זרים גם משרתיו ופקידיו רמוהו ויגנבו מטנו דים. בקצרה, הוא היה העשיר העני בכל הארץ.

מלבד כל זאת קרוהו אסונות גדולים, אשר לא אוכל לעבור עליהם בשתיקה. הכהן הרוסי אשר ישב בכפר ההוא, היה איש בער ופותה, אשר גם קרא וכתב לא ירע בלתי אם בכברות. הוא ישב כל היום בכית המרוח של זקני, וישת וישכר עם צאן מרעיתו, עם האכרים; ואת כסף המשתה צוה תמיד לזקוף עליו במלוה, עד עת מועד. אבל עברו ערן ועדנים, והכהן הנכבד טרם יתעשת לשלם את נשיו; ותקצר רוח זקני מחכות עוד, ויחדל לתת לו יי"ש בהקפה. על זאת חרה אף הכהן עד טאר, ויחרש מזומות לעשות נקמה בזקני אשר פגע בכבודו.

עד מהרה מצא הכהן התחלה להנקם מאיש מצתו. התחבלה הזאת אמנם איומה ונוראה היא, ולזכרה ינוע וירגז כל איש ישר, אבל כהני פולין השתמשו בה בימים ההם לעתים קרובות: הלא היא התחבלה להעליל על יל תדום. וזה הדבר אשר עשה הכהן: במסבי הכפר ההוא התגורר איש נוצרי אשר עסק בציד ביברים על שפת הניעמאן, והאיש הזה היה בא לפעמים, חרש, אל זקני למכור לו ביברים (כי ציד הביברים היה מזכיות המלך, ועל הצידים נמל להביא את הביברים לחצר המלך). פעם אחת בא

האיש אל בית זקני, בחצי הלילה, ויקרא לו לצאת אליו החוצה. שם הראהו שק מלא וכבד מנשא, ויאמר אל זקני, ופניו העירו כי דבר סתר יצוק בו: הנה הבאתי לך סחורה הגונה, זקני אמר להעלות נר, לשים עין על הביבר, ולקצוב את מחירו; אך האכר הניאו מעשות זאת באמרו: קח את הביבר אתך, וברבר המהיר נאות מחר. זקני, אשר לא עלה על לבו כל מחשבת השד נשא את השק הביתה, ויניחהו באחת הפנות, וילך לשכב על משכבו. אך כמעט נם שנתו והנה אנשים דופקים על החלון ברעש גדול, וייקץ זקני ויקם ויפתח את הדלת.

והנה בא הכהן הנ"ל עם אחרים מאכרי הכפר, ויחלו לחפש בבית, ועד מהרה מצאו את השק. זקני רמה בראשונה כי הלשינו אותו אל חצר הנסיך, כי הוא עוסק במסתרים במסחר הביברים, ולכן חרד מאד כי נגלה הדבר לעיני עדים ולא יוכל לכחש. אך מה גדלה בלהתו, כאשר נפתח השק, ותחת הביבר נמצאה בו נבלת חלל! — אז אסרו את ירי זקני כחבלים אל גבו, וישימו את רגליו בסד, וישליכוהו על העגלה, ויביאוהו עירה מירו אל השופט. שם אָסר בנחשתים ויושב בבית כלא צר ואפל.

זקני עמד על צדקתו וישרו, ויספר לשופט את כל המאורע, דברים כהויתם; וידרוש מאת השופט להביא במשפט את הצד ביברים, למען יחקר גם הוא. ויבוקש הציד בכל הארץ ולא נמצא. ותקצר רוח השופט השואף לדם, לחכות עד המצא הציד, וינס להציל מפי זקני תודה על עונו, בענויים קשים. שלש פעמים ענה את זקני באכזריות נוראה, אך זקני עמד בדבורו כי נקי הוא מהאשמה אשר מפלו עליו, וכי יריו לא שפכו את הדם. לסוף נמצא הציד. בתחלה כחש, ויכזיב את כל דברי זקני, אך כאשר החלו לענותו, הודה מיד על עונו. הוא ספר כי לפני ימים רבים משה מן המים גיית איש מת, ויביאהו הכפרה לקברו. והיו בבאו אל הכהן אמר לו הלז: אל נא תאיץ לקבור את המת, הלא ידעת כי היהודים עם סורר ומורה הם, וארורים הם עד עולם. הם המיתו את גואלנו, ועד היום הם שואפים לדם הנוצרים, כי הם נותנים את הדם בעגות המצות לחג פסחם,

זה החג אשר קבעו לזכר הנצחון אשר נצחו את גואלנו, ובכן, אם חפץ אתה לעשות הטוב בעיני ה', קח את גוית המת הזה והשלך אותו אל בית החוכר היהודי הארור. אמנם עליך או לברוח מזה, אבל הלא כל הארץ לפניך לצוד ביברים כאשר הסכנת.

על פי התורה הזאת נוסר האכר בשוטים, ווקני יצא לחפשי. ואולם הכהן נשאר בכהנתו עד יום מותו.

לזכר התשועה הגדולה הזאת חבר אבי שיר ארוך בשפת עבר, ויספר בו לרורות את כל המאורע, וכי בחדר ה' נצל זקני ממות, גם הושם לחק לחג את היום ההוא בקהל משפחתנו, ולקרא בו את דברי השירה ההיא, כקריאת המגלה בימי הפורים.

ב.

זכרונותי הראשונים מימי ילדותי.

כה חי זקני ימים רבים במקום מגורי אבותיו. בכח ה"חוקה" התנחלה החכירה הזאת במשפחתנו, מאבות לבנים, ומשפט ה"חוקה" (וזהי הזכות שיש ליהודי על דבר שהחזיק בו שלש שנים) היה קדוש ונחשב מאד גם בעיני היהודים גם בעיני הנוצרים, במדינות האלה, ואסור היה לאדם מישראל להוציא את החכירה מידי המחזיקים בה, ע"י "הוספה" על דמי השכירות — פן יפגע בו להט ה"חרם" הנורא. ואם גם תלאות רבות מצאו את זקני בחכירתו, בכ"ז הנה נשאה לו פרי טוב, עד כי היה לאל ידו לחיות כאחד העשירים, וגם להעמיד במרחב את בניו ולבנות להם בתים בישראל.

את שלש בנותיו השיא לאנשים, ויתן להן גֵּדָה ביד רחבה. גם שני בניו, יהושע אבי ומשה דודי, לקחו להם נשים בחייו; ויהי כאשר זקן, וכחו עזבהו מרוב עמל החיים, וימסור את הנהגת

משק הכיה לשני בניו. אפס כי שני האחים לא יכלו לשבת בשלום יחדו, כי שונים היו בהכונתם ובנמיות רוחם (דודי היה בעל גוף חזק ורוח רפה, ואבי היה ההפך מזה), לכן נתן זקני לדודי כפר אחר לשבת בו ולנהלו, ואת אבי עצר אתו. כהיות אבי תלמיד חכם לא היה כשרונו רב לכלכל את עסקי הכיה, לכן הושם עליו רק לערוך את החשבונות, לכרות אַמְנוֹת, לעמוד במשפט בכל דבר ריב, ועוד כאלה. ואולם אמי היתה אשה חיה ורכה פעלים מאד, ולא היה עסק אשר שגב מימנה. היא היתה שפלה קומה, ובעת ההיא עודנה צעירה לימים.

על מקרה אחד לא אוכל לעבור בשתיקה, יען כי הוא הזכרון הראשון מימי ילדותי. אני הייתי אז כבן שלש שנים. הסוחרים אשר ישבו ישיבת קבע בכפרנו, וביחוד ה"שאפֿערס", אלה האצילים השפלים אשר עסקו בהנהגת האניות, בקנית סחורה וכממכרה, על חשבון "האדונים הגדולים", אהבוני מאד בגלל חריצותי ומהירותי, וירבו להשתעשע אתי ולכרח דעתם בי. האדונים העליונים האלה כנו את אמי בשם "קוזה" (פתרונו בשפת פולין "סיח קמין"), בגלל קמנה ומהירותה. ובשמעי את השם הזה מפייהם פעמים רבות, ומבלתי דעתי את פתרונו, קראתי לה גם אני "אמי קוזה". אמי גערה בי על זאת, ותאמר: יסר ייסר ה' את הקורא לאמו "קוזה". ואחד האדונים ההם, האדון פיליציקי בא אל ביתנו יום יום לשתות תה, וידע לתפוש אותי בלבי, בהתו לי לפעמים חתיכת צוקר. פעם אחת בכקר, ואני נגשתי אל שלחנו לקבל מירו את חתיכת הצוקר כפעם בפעם, ויאמר לי האדון: אינני נותן לך צוקר רק בתנאי כי תאמר "אמי קוזה". ויען כי אמי היתה אז בחדר, טאנתי לעשות כדבריו, או רום האדון אל אמי לצאת אל החדר השני. וכאשר יצאה אמי נגשתי אל האיש ואלחש באזנו: אמי קוזה. אך הוא דרש ממני לקרא את שתי המלות האלה בקול רם, ויבטיח לתת לי חתיכות צוקר במספר הפעמים אשר אקרא את המלים האלה בקול. אז אמרתי בקול: "האדון פיליציקי דורש ממני לאמר אמי קוזה, אבל אני אינני חפץ לאמר אמי קוזה, כי יסר ייסר ה' את הקורא לאמו קוזה — ובכן קבלתי שלש חתיכות צוקר כאשר

הותנה בינינו .

אבי הנהיג בכיתו ארחות חיים יותר יפים וערוכים יותר
בטוב טעם ; כי לרגלי עסקיו נסע לעתים קרובות אל הערים
הגדולות , וגם סחר אל זהעיר קניגסברג , ושם למד לדעת דברים
רבים יפים ומועילים . אז עלו על שלחנו בלי בדיל וכלי נחשת
צהובה . גם מאכלנו גם מלבושנו הוטב מבראשונה , ואותי הלכישו
בגרי כרום .

ג.

חנוך ביתי ולמודי לנפשי .

בשנה הששית לחיי החל אבי ללמדני תורה . „בראשית
ברא אלהים את השמים ואת הארץ” . פה הפסקתי את אבי
ואשאלהו : אבל , אבי , מי ברא את ה' ?
א ב י : ה' לא נברא , כי הוא היה מראש מקדם .
א נ י : ההיה ה' גם לפני עשר שנים ?
א ב י : בודאי ! גם לפני מאה שנה היה .
א נ י : אם כן אולי הוא כבר בן אלף שנה ?
א ב י : חלילה ! אלהים מעולם הוא .
א נ י : אבל הלא נולד בזמן ידוע ?
א ב י : לא , פותה קטן ! הוא היה מקדמות דנא , מעולם ,
מעולם .

המענה הזה אמנם לא השלים את כל חפצי , אבל נחמתי
את נפשי ואמר אל לבי : מסתמא יודע אבי את הרבר יותר
ממני , ולכן עלי להאמין לו ולבלתי העמק שאלה .
דרך מחשבה כזאת מיוחדת לנו עפ"י הטבע בקדמות
נעורינו , בעוד אשר השכל עוד טרם יתפתח , וכח הרמיון כבר
הגיע למרום קצו .
השכל מתאמץ רק להבין ולהשיג , ואולם כח הרמיון

מהאמץ לה קיף ולהפוס הכל; כלומר, השכל מבקש רק להבין את אופן ההתהוות של הדבר, מבלי דאג אם נוכל גם לציר בדמיוננו את הדבר שנודע לנו אופן התהוותו, אם אין. ואולם כח הדמיון מבקש, להפך, לתפוס בציוור שלם את הדבר שכבר נודע לנו אופן התהוותו. למשל, מערכת מספרים בלי הכלית, ההולכת וגדולה עפ"י חק קבוע, נחשבת לשכל כדבר נמצא, לא פחות ממערכת מספרים אשר קץ לה, ואשר גם היא הולכת וגדולה על פי החק ההוא. ואולם הדמיון יחשוב רק את האחרונה כדבר נמצא, אבל לא את הראשונה, יען כי אותה לא יוכל לתפוס כדבר שלם.

המחקר הזה הוליד בלבי, ימים רבים אחרי כן, בימי שבתי בברסלוי, מחשבה חדשה, אשר נתנה לי חומר למאמר גדול המכיל את יסוד הפלוסופיה של קאנט. אם גם בעת ההיא עוד טרם ידעתי דבר מפלוסופיתו. וזה היה תכן מאמרי בקצור: דעות החוקרים בטה שאחרי הטבע מחויבות להיות מלאות התנגדות ותהפוכות. הנה הק השתלשלות הסבות, ועלה העילות, הוא לרברי לייבניץ, חק הנוסד על הנסיון. ואמנם נדע עפ"י הנסיון כי לכל דבר יש סבה, אבל יען כי לכל דבר יש סבה, הנה אי אפשר להאמין בסבה ראשונה, שהיא סבה שאין לה סבה. ואיך אפוא יוכלו המטפיזיקים להוכיח מהחק הנסיוני הזה, את מציאות הסבה הראשונה?

אחרי כן מצאתי את המענה הזאת, בהרחבת באור, בספרי קאנט. הוא אומר: בשטת "הסבות", אשר על ידה נמצא את היותם שבין הנמצאים שבטבע, בדרך היקש מן המוקדם אל המאוחר (מן המפורש על הסתום), נוכל להשתמש רק בענינים נסיוניים. ה"סבה הראשונה" איננה ענין לשכל, כי אם רעיון הגיוני, או לפי שטתי אני, ציוור של כח הדמיון, שאיננו מסתפק ביריעת החק גרידא, כי אם מתאמץ לתפוס ולצמצם בציוור אחד את החזיונות השונים המשוועברים לחק ההוא, אעפ"י שהציוור מתנגד לחק ההוא.

אך אשוב לספורי. פעם אחרת קראתי בספר התורה את מעשה יעקב ועשו, ויספר לי אבי על פי מדרש אנדה, לאמר:

יעקב ועשו התחלקו את קניני העולם, עשו לקח לו את קניני העוה"ז, ויעקב בחר בקניני העוה"ב, ולכן אין לנו בני יעקב כל צדקה לדרוש לנו קנינים עוברים. אז קראתי בקצף: אכן הסכיל יעקב לעשות כי לא בחר בקניני העולם הזה, על זאת ענני אבי שתי תשובות; התשובה האחת הכילה רק את הקריאה: הוי בליעל! והתשובה השניה היתה — מכת לחי הגונה. התשובות האלה לא הסירו אמנם את ספקותי, אבל לידי שתיקה הביאוני בכל זאת.

ויהי היום ויבא אל כפרנו, לצוד ציד, הנסיך ראדזיוויל עם בתו ועם אנשי לויתו הרבים, ועם כל הכבודה אשר בחצר נסיכותו וישימו משכנם בביתנו. אחרי ארוחת הצהרים באה בת הנסיך אל החדר אשר ישבתי שם מאחרי התנור, ואחריה הלכו כל נערותיה, סריסיה ומשרתיה. ואשתומם למראה ההוד וההדר הסובב אותה, ואהפעל מאד מיפי האנשים והנשים, ומתפארת בגדיהם המרוקמים בכסף ובוזה, ועיני לא שבעו מראות. בגדל עליצותי והתפעלותי לא יכלתי לעצור בעד רגשותי, ומפי ההמלטה הקריאה: האח! מה יפה! — ואבי אשר בא ברגע ההוא החררה שמע את קריאתי; ולמען הרגיע רוחי, וגם למען חזק את אמונתי, לחש באזני: פותה קטן! הן בעולם הבא תשיק הנסיכה הזאת את תנורנו! — לא אוכל לתאר כמו את ההרגשות המתנגדות, אשר העירו דברי אבי אלה בקרב לבי. מעבר מזה האמנתי לדברי אבי ואשמח מאד על העתידות הגדולים האלה, השמורים לנו לעוה"ב; אם גם נדתי בלבי לנסיכה האמללה, הצפויה לבזיון גדול כזה, ומעבר מזה, קשה היה לי להאמין כי הנסיכה היפה והעשירה הזאת, ההרורה בבגדי תפארת כאלה, תשיק את התנור ליהודי עני! רגשותי נלחמו בקרב נפשי זמן רב, עד אשר נודמנו לידי שעשועים אשר הסכו לבי מהמחשבות האלה.

בימי ילדותי היה לי כשרון ונמיה עזה למלאכת הציור. אמנם בבית אבי לא ראו עיני כל תמונה וכל ציור, מלבד פתוחי עץ תמונה עצים, עופות וכו' על שער ספרים ישנים; ואולם הפתוחים ההם לבבוני מאד, ואתאמץ לחקות אותם בנתר או בגחלת. וביחוד המריצני למלאכה הזאת ספר משלים בשפ"ע.

אשר בו נחקו בפתוחי עץ תמונות החיות הצובאות במשלים. אני חקיתי את התמונות בדיוק גדול. ואבי התפלא אמנם על חריצותי, ובכל זאת גער בי ויאמר: התאמר להיות ציר? עליך ללמוד גמרא ולהיות לרב בישראל. היודע את התלמוד יודע הכל. בימים ההם העתיק אבי את משכנו לכפר N. ושם היה ארמון גדול ובו חדרים רבים אשר קירותיהם ספונים ביריעות-דג'ר יפות. ויען כי הארמון היה תמיד ריק מאדם, כי ארון האחזה ישב בחו"ל ורק לעתים רחוקות היה בא לפקוד ארמונו, לכן בכל עת מצא התנגבתי מכיתנו ואלך אל הארמון לחקות את הציורים היפים אשר על פני ספון הקירות. ופעם אחת, בימי החרף, מצאוני עומד לפני הקיר, וכל יצורי קפאו מקר. וידי האחת אחזת בגליון (כי כל שלחן וכל כסא לא היה בארמון העוזב) וידי השנית מחקה את ציורי הקיר. כה גברה בי תשוקתי למלאכת הציור, ולפיה הלך גם כשרוני הלך וגדול, ובכל זאת אני חושב עתה בלבי, כי לו טפחו אז את כשרוני בראוי, כי עתה הייתי אמנם לציר גדול, אבל לא לציר מדויק; כלומר, נקל היה לי לתאר את ראשי התווים של אחת התמונות, אבל קצרה רוחי לשכללה בדיוק.

בחדר אבי עמד ארון מלא ספרים. אמנם הוא אסר עלי לקרא בספרים אחרים מלבד ספרי התלמוד; אבל האסר הזה לא הועיל מאומה. כי בהיות אבי עסוק רוב היום בעסקי הבית, לקחתי לי מועד להתבונן בספריו באין מפריע. באות נפש פתחתי את הארון, ועלעלתי את כל הספרים; וברעתי כבר את שפת עבר ידיעה מספקת, מצאו ספרים אחדים חן בעיני יותר מספרי התלמוד. ועל זאת אין לתמה, מה יבשים ומה זרים הם הענינים אשר בתלמוד, לילד כמוני! קדשים, טהרות, הלכות מאכלות אסורות, מועדים, נשים — היפיקו ענינים כאלה רצון מילדים רכים? (סדר נויקין וריני תמונות, יוצאים מכלל זה). והפלפולים החריפים והדיאליקטיקה המדוקדקת המוגיעה את המוח בדברים נלעגים וקלי הערך! למשל, בכמה שערות לבנות או שחורות נפסלת הפרה הארומה? א) איזה הם מראות הנגעים השונים

ואפני מהרתם? המותר להרוג בנה או פרעש ביום השבת? (הראשונה מותרת והשניה אסורה). או, מנין לשחיטה שהיא מן הצואר, אולי צריך לשחוט מן הונב? האם לבש הכהן הגדול את המעיל בראשונה ואח"כ את המכנסים, או להפך? או, נפל היבם מן הנג וכו', היצא ידי יבום, אם אין? — ועתה השוו נא את המערנים הנחמדים האלה שטלעיטים את בני הנעורים עד אשר יצאו מאפס — אל ספורים המתארים מקרים טבעיים בדרך למודי ונעים, או אל ידיעות העולם והטבע המרחיבות את הדעת והפוקחות את העינים לראות את הסדרים הישרים השוררים בטבע — ערכו נא אלה לעמת אלה, והודיתם כי בצדק בכרתי את הספרים מהמין השני על ספרי התלמוד.

מכל הספרים אשר לאבי, לקחו את לבי ביותר: ספר צמח דוד לר' רוד גאנץ (הוא גם מחבר ספר התכונה שיוכר להלן: הרב החכם הזה התרועע עם התוכן הגדול מיכאָ די בראַהי ועמו יחד חזה בכוכבים מעל המצפה אשר בקופנהאגן), ספר יוסיפון (אשר, כידוע, הוא מיוחס ליוסף פלאכיוס בטעות), ספר על רדיפות היהודים בספרד ופורטוגל א). אך יותר מכל אלה לבבני ספר אחד העוסק בחכמת התכונה: הספר הזה גלה לי עולם חדש, ולכן התנפלתי עליו בכל חס השוקתי ובשקידה עצומה. — שוו נא לנגדכם ילד כבן שבע שנים אשר מעולם לא ראה ולא שמע דבר מראשי יסודות ההנרסה, ופתאם נפל בידו ספר אבטרונומי המושך את לבו מאד, ואיש אין להורות הדרך לפניו ולעזרהו בלמוד הזה (כי, כאמור, לא יכלתי לגלות לאבי את השוקתי לחכמה זו, ואבי גם הוא לא יכול להיות לי לעזר בלמוד הזה, מחסר ידיעה), — הלא תוכלו לשער בנפשכם מה מאד יפעל דבר כזה על רוח הילד השואף לחכמה, להגדיל מדורת השוקתו ולהטריצו לחקר לדעת. ואף אמנם היתה כזאת באחריתי. בהיותי אז עור ילד, ומספר הממות בביתנו היה מצומצם

(א) כנראה בונתו אל ספר „עמק הבכא" לר' יוסף הכהן.

מאד, התירו לי לישון עם זקנתי בטטה אחת; ומטת זקנתי עמדה בחדר הספרים. ויען כי כל היום הייתי נתון ללמוד הגמרא, ואסור היה לי לעיין בספר אחר, לכן היה לי הלילה ללמוד התכונה. ובכן, מדי עלות זקנתי על טטתה לישון, הדלקתי לי שחיף עץ חדש, ואחוש אל ארון הספרים ואוציא מהוכו את ספר התכונה היקר לי. וזקנתי אמנם קצפה עלי ותגער בי על המעשה הזה, כי היה קר לה לשכב בטטה לברה, אך אנכי לא שטתי לב לה, ואוסף להגות בספרי, עד אשר אכל שחיף העץ עד תמו.

אחרי עשותי כזאת לילות אחרים, דכשתי לי מושג נכון מכדור השמים, וגם זכיתי להבין את הצורות והעגולים שבספר ההוא, המבארים את החזיונות האסטרונומיים השונים. מחבר הספר נתן עצה טובה לקוראיו לקחת להם „כדור“ נכון, או לעשות להם כדור מעגלי-יעץ, למען יקל להם להבין את הצורות השמטיות אשר בספר. ואנכי שמעתי לעצתו ואכין לי כדור-נצרים מעשה מקלעת, ואז הבינותי היטב את כל דברי הספר. ויען כי צריך הייתי להשמר מאבי לבל יודע לו למודי החדש, לכן הסתרתני זית הכדור בפנה מאחרי הארון, בלילה בלילה בשכני לישון.

וזקנתי ראתה כי קורא אני בספר בהגות רבה, וכי מסהכל אני בעיון בכדור נצרים מעשה רשת, ותפחד מאד ותאמר בלבה: אין זאת כי אם יצא נכדי מדעתו. ולא אחרה הזקנה לגלות את הדבר לאבי, ותראהו גם את המקום אשר בו צפון „כלי הקסם“. ואולם אבי הבין עד מהרה את פשר הדבר, ויקח את הכדור בידו ויקרא אלי ויאמר: מה כלי השעשועים האלה אשר הכינות לך? — „זה כדור“, ענית. — מה זה „כדור“? הוסיף אבי לשאל. אנכי בארתי לו את הדבר, ואבינהו לדעת את השמוש בכדור, המהאר לנו את דמות כדור השמים וחליפות מחזותיהם. אבי היה אמנם גדול בתורה, אבל כשרונו לחכמה ולמדעים לא היה רב מאד, לכן שנבו דברי-באורי מבינתו, ורק זאת חש ונהגיש כי אנכי יודע את הדבר על בוריו. הוא אמנם גער בי כי עברתי את מצורי אשר צוני להגות רק בגמרא ולבלתי שים עין על ספר אחר, ובכל זאת שמח לבו בקרבו כי הצליח בנו הקטן ללמוד

ולדעת חכמה עמוקה כזאת מבלי כל עוזר ומדריך, ומבלי כל ידיעות מכינות. — ובוה תם הדבר.

ד.

ה"חדרים". השמחה להגאל מהם מביאה לידי חלי רגלים.

אני ואחי הגדול שלחנו עירה מירו ללמוד שם ב"חדר". יוסף אחי, אשר היה אז כבן שנים עשרה שנה, הושב בבית מלמד מהלל, ר' יוסיל שמו, וגם אכל על שלחנו. המלמד הזה היה נורא על כל סביביו, ו"שבט אלוה" לתלמידיו; הוא התהלך עם התלמידיו באכזריות חמה, על כל עון קל דש את בשרם בשומים עד שפך דם, וגם יש אשר קרע את אונם או הכה את עינם. וכי יבאו אז אבות הנערים האמללים להוכיח דרכו על פניו, וידה בהם אבן או כל דבר אשר יקרה לפניו, ויגרשם מביתו במטהו, מבלי משא פנים ומבלי הכיר עשיר לפני רל. ועל כן, כל הנערים אשר עברו תחת שבטו היו באחריתם או אנשים כוערים או מופלגים בתורה.

אנכי, אשר הייתי אז רק בן שבע שנים, נתתי למלמד אחר. הנני חושב לנכון לספר בזה מקרה אחר, אשר מצד אחר הוא לאות על האהבה העזה ביני ובין אחי, ומצד השני הוא מתאר את מעמד הרוח של ילד המרחף בין התקוה להקל את עלו ובין הפחד פן תגדל צרתו עוד יותר. וזה הדבר: פעם אהת שבתי מן ה"חדר", לפני חמרמרים מני בכי. וירא אחי וישאלני: על מה בכית? — בתחלה מאנתי לגלות לו את דבר בכי, אך כאשר פצר בי, אמרתי: בוכה אני יען כי אסור לגלות סוד מן החדר. אחי הכין היטב אל מה ירזומן דברי, ויחמרמר מאד אל מורי, ויאמר ללכת אליו ולשפוך עליו זעמו. אך אנכי הניאותיו מעשות כזאת, מיראתי פן יפקוד עלי המלמד גם את עוני כי גלית סוד מן החדר.

ועתה הנני לתאר לכם את צורת החדרים ככלל ותכניתם המיוחדת. החדר הוא מעון צר ומלא עשן, אשר בו ישבו הילדים מקצתם על ספסלים ומקצתם נמושים על פני הארץ. המלמד, לבוש כתנת מגאָלה, יושב על השלחן, ובידו מקל חובלים; במקל הזה ידק וישחק את הטֵבֵק אשר בַּאֲנָן בין רגליו, וגם יהיה לו למטה זעם לרעות בו את צאן מרעיתו. ה"עוורים" אשר לו (ראשי דוכנא) רודים על ידיו, ומשננים לתלמידים את פרקם איש איש בפנתו, וגם הם מתהלכים עם הילדים בעברה וזעם, כמנהג המלמד. מהארוחות המובאות לילדים בצהרים ובערב, יקחו האדונים האלה את חלקם בראש, ויש אשר לא יותירו מאומה לתלמידיהם; והילדים האטללים לא יערבו את לבם להתאונן על החמס הזה, מיראה פן יעירו עליהם את חמת מעניהם העריצים. — בחדרים האלה כלואים הילדים מן הבקר עד הערב, ומלבד בשבתות ובמועדים ובראשי חדשים, לא הנתן להם חפשה אף רגע אחד.

וזה דבר הלמודים, ראשית דבר ילמד הילד קרא עברית, ובלמוד הזה אמנם ישתלמו כהוגן. ואולם סדר למוד הלשון העברית זר ומשונה עד מאד: את תורת הדקדוק לא ילמדו כלל בחדרים, כי אם נטל על הילד ללמוד את חקות הלשון ע"י הקריאה שהוא קורא בתנ"ך וע"י התרגום שהוא טהרגם את המקרא בשפתו; כדרך שהאיש ההמוני באוה"ע לומד את חקות הדקדוק של שפתו ע"י הדבור לבד: כמובן, כזה כן זה אינם יודעים מתורת הלשון רק ידיעה קטועה מאד. גם אין בחדר כל ספר-טלים לשפת עבר. — ובכן יחל הילד מיד ללמוד את התורה, פרשה לשבוע. פרשה לשבוע (וע"פ רוב רק פסוקים אחדים מפרשת השבוע), והמלמד יבאר את הכתובים על פי דרכו עקלתון החוטא לחקות הדקדוק. והחטאים האלה לחקות הלשון טחויכים הם ע"פ טבע השפה שבה התורה מתרגמת: כי הזרגון, שפת המלמד והלמידיו, היא לשון מקולקלה המלאה סלף ואי דייקנות עד מאד, ומטילא גם הלשון העברית הנלמדת על ידה נמסרה לילדים בדרך פתלתל ובלתי מדויק כזה. באופן כזה לא ידע התלמיד אל נכון לא את השפה העברית ולא את תכן המקרא.

מלבד זאת מפלו חכמי התלמוד המון מדרשי אגדה על התנ"ך, והמלמד הנכבד מדעת חושב בסכלותו כי הדרשות המשונות ההן, הן הן פשוטו של מקרא, והוא טבאר לתלמידיו את הכתובים רק ע"פ הדרשות האלה, ובאופן כזה לא ידע ולא יבין התלמיד את פירוש המלות לאשורן, עד עולם, למשל, בספר התורה כתוב: "וישלח יעקב מלאכים אל עשו אחיו", והנה עלה על לב חכמי התלמוד, השואפים לנפלאות, לפרש את המלה "מלאכים" לא בהוראת "שלוחים" כפשוטו, כי אם מלאכים טמש. והתלמיד השומע את הפירוש הזה כפי מורהו, מאמין באמת וכתמים כי פתרון המלה "מלאכים" הוא רק מלאכי ה', והוראתה האמתית ("שלוחים") נעלמה ממנו לגמרי. ורק האיש אשר ילמד בעצמו את ספרי הרקדוק ובאורי הראב"ע והרד"ק (הזרים לרוב לוטרי תורה בזמננו), הוא יצליח לאט לאט לדעת את הלשון העברית לאשורה ולהבין פשוטו של מקרא.

נקל אפוא להבין, כי הילדים הכלואים ב"חדרי גיהנם" כאלה משחר ילדותם, מצפים בשמחה ובעליצות אל עת גאולתם, אל העת אשר ישובו איש לביתו. אני ואחי נסענו תמיד לביהנו, בכל חג והג, ובאחד כמסעי התענוגים האלה קרנו מקרה אשר אחריתו היתה מרה לי מאד. וזה דבר המקרה: פעם אחת, לפני חג השבועות, באה אמנו אל העיר אשר בה למדנו, לקנות שם דברים שונים לצרכי הבית, ואחרי כלותה את עסקיה לקחתנו אתה הביתה. השמחה על גאולתנו מהחרד, ומראה הטבע היפה אשר נגלה לנו בכל תפארתו והדרו, הרנינו את לבנו מאד, ובטוב לבנו התהוללנו ונעולל עלילות והעלולים אין מספר. בקרוב העגלה אל כפרנו קפץ אחי טעליה ארצה וירץ ברגליו. ואמר גם אני לעשות כמוהו, אך להותי לא היה בי די אונים כדרוש לקפיצה מסכנה כזאת, ובקפצי נפלתי סמוך לעגלה, והאופן סבב על רגלי השמאלית וילחצה ויעסה באופן נורא. הובאתי הביתה כל עוד רוחי בי, ורגלי יבשה ולא יכלתי להניעה.

ויקראו לרופא יהודי וישאלו בעצתו. הרופא הזה אמנם לא למד מימיו בכית האוניברסיטה, כי אם קנה את ידיעותיו בשרתו את אחד הרופאים, ובקראו ספרי רפואה אחדים בשפה הפולנית,

אך בכל זאת היה רופא מומחה ומצליח ככל רפאותיו . — והרופא אמר : אמנם אין תחת ידי סמי מרפא והתחבושות הנחוצות (כי בית המרקחת היה רחוק מכפרנו כעשרים פרסא) ולכן לא אוכל לרפא את הילד ע"פ חקי הרפואה ; ואולם לעת עתה איעצכם להשתמש ב"סגולה" קלה . קחו כלב והמיתוהו ושימו את הרגל היבשה בנבלת הכלב פעמים אחרות , או בטוח אני כי יקל לילד . — עצתו נעשתה , וארוכתי צמחה מהרה : כעבור שבועות אחדים וכלתי להניע את רגלי ולדרוך על הארץ , ולאט לאט נרפאתי כליל . לפי דעתי ראוי הוא כי ישימו הרופאים את לכם ל"סגולות" כאלה שבהן משתמשים במקומות שאין רופא ורוקח , ופעולתן מצליחה . אני יודע המון מעשים כאלה , שאי אפשר לדחותם בקש . אך זה איננו נוגע לענייני ; אשוכה נא לספורי .

ה .

משפחתי הודחה בצרה גדולה . מישרת זקן נקבר קבורת חמור בגלל אסונתו לארזוני .

כבר אמרתי כי אבי סחר גם אל העיר קניגסברג אשר בפרוסיה . פעם אחת קנה שם אבי חביות אחדות מלח ודג"מ ויטעינן על אחת האניות של הנסיך ראדזווייל , להביאן למקומו . האניה באה אל כפרנו ואבי בא לקחת את סחורתו , אך הסוכן אשר על האניה , אציל פולני שכנא שמו , כחש ויאמר כי לא קבל מאבי כל סחורה . ויוצא אבי את כתב התעודה אשר כתב לו הסוכן לעד על קבלת הסחורה , ויראָה לו , אך הסוכן חטף את התעודה מידי אבי וישליכנה באש . ובכן לא היה לאבי דרך אחרת , כי אם לבא במשפט עם שכנא , משפט האוכל ממון רב וזמן רב ; ואולם נאלץ לחשך את דבר המשפט לשנה הכאה , יען כי היה עליו לנסוע עוד פעם קניגסברגה , לרגלי מסחרו . שם נתנו לו פקידי המכס , ע"פ בקשתו , תעודה המעידה כי הטעין אבי את הסחורה הנ"ל על אניה הנסיך ראדזווייל העומדת תחת פקירות

הארון שכנא. ע"פ התעורה הזאת נתבע שכנא לדין. ואולם הוא לא מצא לנכון לו לבא אל המשפט; ובכך זכה אבי במשפט גם בב"ד של מטה גם בב"ד של מעלה. אך כל זה לא הועיל לו, כי ע"פ חקי המשפט הנפתלים, אשר שררו בפולין בימים ההם, לא היתה לו היכלת להוציא את פסק הדין לפעולות; ובכך לא הושבו לו גם הוצאותיו, למרות זכותו במשפט. ועוד זאת, כי עקב המשפט הזה הקים לו לאויב את הארון שכנא, אשר החל לרדפהו ולהציק לו בכל אשר יוכל.

הנוכל הבליעל הזה הצליח בערמתו ובנכליו לעלות לגרולה, עד כי הפקידו הנסיך לסוכן על כל אחותיו אשר בחבל העיר מירז. אז גמר שכנא להביא קפדה על אבי, ויחכה לשעת הכשר לקחת נקמתו ממנו.

ושעת הכשר שקוה באה עד מהרה. איש יהודי, אשר כנהו "שווערווען" על שם מקום חכירתו, ואשר נודע בכל המקום ההוא לאיש רע ובליעל, נתן ירו אל שכנא-להפיק זממו. זה האיש שווערווען היה בור גדול, וגם את לשון היהודים לא ידע, וירכר בשפת רוסיה נלעגה. כל מעשהו היה לחזור אחרי החכירות הנותנות פרי טוב לחוכריהן, ולהוציאן מתחת ידי המחזיקים בהן, ע"י "הוספה" על שכר החכירה וע"י מתן שחר לסוכנים. מבלי פנות אל משפט ה"חוקה" גרש את החוכרים מארמנתם אשר ישבו עליה שנים רבות בצדק ובמשפט, ויעש חיל והן עתק במעשהו זה. כה חי האיש בעשר ואשר, וימת בשיבה טובה.

האיש הבליעל הזה למש עיניו אל חכירת זקני, זה ימים רבים, ורק חכה לשעת הכשר למצא תנאנה להוציאה מידו. להתנתנו היה יעקב, אחי זקני, אשר ישב בכפר אחך השייך גם הוא לחכירת זקני — חיב כסף לאיש הבליעל הזה, וכאשר הגיע יום השלום ויד יעקב לא השיגה לשלם את נשיו (בערך חמשים שקלים), ויבא הנושה עם עברי החצר ויעד ברודי כי אם לא ישיב לו את החוב, ולקח ממנו את הדוד הגדול, אשר זה היה כל רכוש יעקב. ויירא יעקב מאד, ויקח את הדוד וישימהו על העגלה ויביאהו חרש אל כפר זקני ויטמנהו בכצה מאחרי ביתנו, ואיש מאנשי ביתנו לא ידע את הדבר. והנושה אשר שמר עקביו, בא

אל בית זקני, ויחפש בכל פנות הבית, ולא מצא את הדרד. ויטלא חטה על זקני, בחשבו כי יר זקני תכון עם אחיו לסכל עצת הנושה ולקלקל מחשבתו, וירכב העירה ולבו מלא מחשבת נקם על זקני. ויקרב אָשכר לאָדון הסוכן, ויקב לו שכר כפלים מהשכר אשר שלם זקני בחכירתו, מלבד מהנה הגונה מדי שנה בשנה. הסוכן שמח מאד על ההצעה הזאת, וגם זכר את החרפה אשר העטה אבי, היהודי, עליו, על האציל הפולני, בדבר המשפט הנזכר, וישמח מאד כי אָנתה תואנה לידו לנקום נקמתו טבית אבי. מבלי חשוב הרבה, כרת אמנה עם הכליעל, אשר על ידה קמה לו החכירה עם כל זכויותיה, עוד במרם ההם שנת החכירה של זקני; ועוד הרבה הרע, כי ע"י כתב האמנה הזאת שלל מאבי זקני את כל רכושו, את האסמים המלאים בר, את הצאן והבקר וגו', ויחלק את השלל עם החוכר החדש.

ובכן נטל על זקני ועל כל משפחתו לעזוב את משכנם אשר ישבו בו ימים רבים, ולנוע בארץ באמצע החרף, מבלי דעת איפה ימצאו להם מושב. יציאת אבותי מן הכפר היה מחזה קורע לב, כל אנשי המקום נדו להם ויבכו על שברם.

ובבית זקני היה משרת נוצרי, גבריאל שמו, והאיש זקן מאד, כבן שמונים שנה, והוא שרת בביתנו ימים רבים, ועוד כהיות זקני ילד קטן נשאו על זרעותיו; וימאן האיש לעזבנו בצאתנו מן הכפר, ויחפץ ללכת אל אשר נלך אנחנו כי רבקה נפשו בנו. לשוא התאטצנו להניאו ממחשבתו בשותנו לנגדו את קרת החרף, את ענינו ודלותנו, וכי אין אנחנו בעצמנו יודעים מה תהי אחריתנו. לשוא! הוא לא הרפה ממנו, וישכב ליד השער אשר בו העבור עגלתנו, ויבך וייליל עד כי נאלצנו לקחתו אתנו, אבל לא ארכו ימי מסעו אתנו; וקנתו המופלגה, צערו ויגונו על שבר אדונו והקרה הנורא שמו עד מהרה קץ לחייו. אך נסענו פרסאות אחדות ויבית האיש. הכהנים הקתולים והרוסים מאנו לקברו בקברות עדתם (כי גבריאל היה פרוטסטנט מארץ פרוסיה), ובכן קברנוהו אנחנו, על היצאותינו, בדרך על פני השדה.

ג.

מושב חדש וצרות חדשות. למורי התלמוד.

ונסע ונתע בארץ, כאשר הלכו אבותינו לפנינו במדבר הנדול, מבלי דעת מתי ואיפה נמצא לנו מנוח. לאחרונה באנו אל כפר אשר שני אדונים לו. האדון האחד כבר החכיר את חלקו, והאדון השני לא יכל להחכיר את חלקו, במרם יקים בית מרוח על אדמתו. וירא זקני כי כבד הרבר ממנו לנוע בארץ בחרף, עם כל משפחתו, ויגמור בלבו לשכור את בית המרוח שעוד לא נבנה, ולהתגורר עם משפחתו באחד האסמים עד אשר יוקם הבית. וכן עשה. — והאיש אשר חכר את חצי הכפר השני, עשה אמנם ככל יכלתו להפריע אותנו מהתישב במקום הזה; אך כל תחבולותיו לא הועילו לו. ותשלם מלאכת הבית, ונבא לשבת בו ולעשות את מעשנו.

אבל שנוי המקום שנה את מולנו לרע; כל אשר עשינו במושבנו החדש, לא היה מצליח. ואמי אשר היתה אשה חיה ושואפת לעבודה, באה לידי שעמום מחסר עבודה במקום החדש. השעמום ודאגות הפרנסה הביאוה „למרה שחורה“, ולאט לאט הכתה בשגעון. השגעון גבר מיום ליום, וכל הרפואות וכל הסגולות לא הועילו לה. אז נועץ אבי להוליך את אמי אל הרופא המהלל היושב בעיר גובוגרוד, העוסק ברפואת נכי רוח וחולי הנפש. דרכי הרפואה של הרופא הזה לא נודעו לי, כי בעת ההיא הייתי צעיר לימים טאר, ולא היה לי גם החפץ גם היכלת לחקור בדבר הזה. ואולם זאת אוכל להודיע נאמנה כי הצליח ברפואותיו גם באמי גם ברוב החולים ממין זה, אשר דרשו בעצתו. אמי שבה לביתה בריאה ושלמה, ושנעונה לא שב עוד אליה. ימים אחרים אחרי הדברים האלה שלחתי אל הישיבה שבועיר אינניץ ללמוד שם תורה; ואיויניץ רחוקה ממושבנו דרך חמש עשרה פרסא.

למוד התלמוד הוא העיקר בחנוך הנערים, בבני עמנו. עשר, יפי וכשרון המעשה, נכבדים ונחשבים הם אמנם בעיני

בני עמנו, לפי ערכם; אך ידיעת התלמוד היא לכל לראש בעיניהם, וה"למדן הגדול" נכבד ונחשב במדה שאין למעלה ממנה. לו הזכות הראשונה בכל משמרת פקודה ובכל משרות הכבוד אשר בידי העדה. בכואו בקהל עם, יקוטו הכל מפניו בכבוד גדול, ונתנו לו מקום בראש, מבלי פנות אל שנות חייו, ואל מעמדו ויחשו. הוא היועץ, המחוקק והשופט לאיש ההמוני. וכל מי שאיננו מקדם פניו בכבוד הראוי לו אין לו חלק לעוה"ב. אסור לאיש המוני לעשות דבר אשר איננו כדת לפי דעת הלמדן. כל מנהגי הדת, הלכות איסור והיתר, קדושין וגטין, נפסקים ונחתכים לא רק עפ"י הדינים אשר בספרי הפוסקים הרבים עד אין מספר, כי אם גם עפ"י ההוראות הפרטיות של כל רב בעדתו, היודע ללמוד את כל דין מקרה פרטי מהדינים הכלליים שבספרי הפוסקים. — כל סוחר עשיר, חוכר או בעל מלאכה, עושים כל טה שביכלתם למען השיא בתם לתלמיד חכם. וגם אם הת"ח הוא איש משחת המראה, ידוע חולי או נכער מדעת, בכ"ז יבכר הוא על פני כל החתנים. והאיש המיועד להיות חותן "לכלי יקר" כזה, מחויב לשלם לאבות החתן, תיכף בשעת ה"תנאים", את פרשת הכסף אשר הותנה ביניהם, ומלבד זאת יתן לבתו נדוניא הגונה, ואחרי החתונה יתן לצמד שארם כסותם ומעונתם; כמשך העת ההיא ינתן כסף הנדוניא בנשך, והחתן ישלם בלמודיו על השבון חותנו. וכתם שנות הארוחה יתן הכסף להאכרץ היקר, ואז יספח אל אחת הבהנות הראויות לתת לתלמיד חכם, או יהיה ללמדן בטלן. אם כה ואם כה, על אשתו לכלכל את משק הבית ולעשות כל דבר עסק, וחלף כל עמלה ותלאותיה היא מסתפקת בתהלת בעלה בעוה"ז ובחלקו השטן בעוה"ב, אשר גם היא הזכה ליהנות מהם כמעט.

גם בלמוד הגמרא אין כל סדר ומשמר, כמו בלמוד התנ"ך, הלשון שבה נכתב התלמוד היא שפה בלולה מכל הלשונות המזרחיות וגם מלשונות יון ורומא; וספר-מלים אין הטכין לתלמידים את פירוש המלות והמכטאים. ועוד רע מואת, כי בהיות התלמוד בלתי מנוקד, אי אפשר לדעת איך לבטא את המלים אשר לא

מישפת עבר מוצאן. ובכן ילמד הנער את לשון התלמוד, בדרך שלמד את לשון המקרא, כלומר: בתרגומו ובשנינו בלי חשך את פרקו. — זוהי ראשית הלמוד בגמרא.

ואחרי אשר התרגל הנער בתרגום התלמוד, יחל ללמוד בעצמו ולבאר בעצמו את הגמרא. או ישים המורה לפניו „שעור“ ידוע, אשר על התלמיד ללמדו בעצמו עד מועד קצוב, ולהגידו אח"כ אל המורה. פירוש הטלות והמבטאים הבודדים אשר ב„שעורו“, שאינם ידועים לו מלמודיו הקודמים, יבאר לו המורה, אבל את תכן הענין והמשכו עליו לחקר לרעת בעצמו. וזוהי המדרגה השניה בלמוד התלמוד (א).

מלבד פירוש רש"י ותוספות, יש עוד המון באורים וחדושים על התלמוד, המרחיקים עוד ללכת בחריפותם ובנבקות הנתוח, והממלאים אחרי דברי רש"י והתוספות וגם מתפלפלים בדבריהם. ובאמת כל רב אשר יש לו דיי-חריפות, הנהו באור חי של התלמוד. המדרגה האחרונה, העליונה, בלמוד התלמוד, הוא הפלפול ו„החלוק“: זו התנכחות בדברי התלמוד מבלי כל הכלית ומטרה. הלמדן אשר לו שלש אלה: חריפות, דברנות וחוצפא — הוא יתגבר על מתנגדיו בפלפול וידו תמיד על העליונה. דרך הלמוד הזה היה אהוב וחביב מאד בכל הישיבות, ברורות שלפנינו; ואולם בזמננו ירד כבוד הישיבות, וממילא כשל גם כח הפלפול. — הפלפול התלמודי רומה אל שטת הסקפטיציזם (הטלת ספק) בפלוסופיה, ובכלל הוא מפריע את הלמוד המסודר והתכליתי.

(א) פה יתן שלמה מימון לקוראיו האשכנזים מושג נאמן מפירוש רש"י ו„התוספות“; ולא מצאתי לנחון לתרגם את דבריו אלה, כי ידועים הם לכל קורא עברי.

ז.

השמחה לא האריכה ימים

כְּמִטּוֹר שֶׁלַחְתִּי לְלִמּוֹד תּוֹרָה בְּעִיר אִיוּיֵיץ . אֲבִי נָתַן
 בְּיָדִי מִכְתָּב אֶל הָרֵב דְּמֵתָא (אֲשֶׁר הָיָה קְרוֹב לְמִשְׁפַּחְתָּנוּ) וַיִּבְקֶשׁ
 מֵאֵתוֹ לִבְחַר לִי מוֹרָה טוֹב וְגַם לְהַשְׁנִיחַ עַל לְמוּדֵי מַעַת לְעַתָּה .
 וְאוֹלָם הָרֵב נִתְּנֵנִי אֶל מַלְמֵד פְּשוּט וַיְצוּנִי לְבֹא אֵלָיו בְּכָל יוֹם
 הַשַּׁבָּת לְמַעַן יִנְסֵנִי בְּלְמוּדֵי ; וּפְקוּדָתוֹ זֹאת שִׁמְרְתִּי בְּאֵמוּנָה . וַיְהִי
 בְּאַחַד מֵימֵי הַשַּׁבָּת , וְאֲנִי שׁוֹנֵה אֶת פְּרָקִי לִפְנֵי הָרֵב , וְאִקְיַפְהוּ
 בְּשִׂאלוֹת וּבִקְשׁוּיּוֹת חֲזוּקוֹת . וַיִּשְׁאַלֵנִי הָרֵב : הֲהִצַּעַת אֶת הַקּוּשִׁיּוֹת
 הָאֵלֶּה גַם לִפְנֵי מוֹרֶךְ ? — אֲמַנֵּם בֵּן , עֲנִיתִי ; — וְמָה אָמַר מוֹרֶךְ ?
 הוֹסִיף הָרֵב לְשֹׂאֵל . — הַמּוֹרָה לֹא הִשִּׁיב לִי דְבַר עַל קוּשִׁיּוֹתֵי ,
 עֲנִיתִי : כִּי אִם צוּנִי לְהַחְרִישׁ , בְּאִמְרוֹ : לֹא יֵאָה חוֹצְפָה כּוֹז לְנַעַר ,
 לְנַעַר רַק לְדֹאוּג לְהַבִּין הַיֵּטֵב אֶת שְׁעוֹרוֹ , וְלֹא לְהוֹגִיעַ אֶת מוֹרָהוּ
 בְּשִׂאלוֹת .

הָאֲמַנֵּם ? — אָמַר הָרֵב : אֲכַן אִישׁ מְנוּחָה הוּא מוֹרֶךְ . לְכֵן
 זֹאת אַעֲשֶׂה : מֵהַיּוֹם הַזֶּה אֶהְיֶה אֲנִי לֶךְ לְמוֹרָה , וְאִקּוּהָ כִּי גַם
 אֲבִיךָ גַם מוֹרֶךְ יִרְצוּ אֶת הַצַּעֲתִי ; כִּי רַק מֵאֲהַבְתִּי לֶךְ וּלְמִשְׁפַּחְתְּךָ
 אַעֲשֶׂה זֹאת , וְשִׁכַר הַלְמוּד יִנְתֵּן לְמוֹרֶךְ כְּמִקְדָּם בְּלִי כָל נִכְיוּן .
 וּבִכֵּן הַחֲלוּתֵי לְלִמּוֹד תּוֹרָה אֲצֵל הָרֵב בְּעֵצְמוֹ . וּמִדֵּי הַחֲדָשׁ
 סָלַל מְסָלָה חֲדָשָׁה לְלְמוּדֵי . עֵתָה חֲדָלוּ הַ"שְׁעוּרִים" אֲשֶׁר הָיָה עָלַי
 לְלִמּוֹד וּלְשִׁנּוֹת פְּעָמִים רַבּוֹת , בְּמִשְׁךְ הַשְּׁבוּעָה , עַד אֲשֶׁר יַחְרַתּוּ
 הַיֵּטֵב בּוֹכְרוֹנֵי , עֵתָה נַחֲלֹצְתִי מֵהַעֲבֹדָה הַזֹּאת הַשְּׂמָה מַעֲצוֹר לְרוּחַ
 הַתְּלִמִּיד וְלַהֲלֶךְ מַחֲשָׁבוֹתָיו . כִּי רִכְכִי הַלְמוּד שֶׁל הָרֵב הָיוּ שְׁנוֹנוֹת
 מֵאֵלֶּה מְאֹד : הוּא הָיָה שֵׁם לִפְנֵי סוּגְיָא אַחַת , וַיְצוּנִי לְלַמְדָּה
 בְּפָנָיו , וַיִּבְאֵר לִי אֶת הַדְּבָרִים כְּכֹל הַצְּרִיךְ לְמַעַן עֲזֹר בְּמַעַם לְרוּחִי
 לְפַעַל בְּעֵצְמוֹ , וְע"י שִׂאלוֹת וְתַשׁוּבוֹת הִסֵּב אֶת לְבִי מֵהַדְּבָרִים
 הַמְּפֹלְסִים אֲשֶׁר בְּסוּגְיָא וַיְצַמְצַם אֶת עֵיוֹנִי אֶךְ בְּעִיקָר הָעֵנִין לְבַד ;
 וּבְדֶרֶךְ כּוֹזָת עִבְרָתִי כָּל שְׁלֹשׁ מַדְרָגוֹת הַלְמוּד (הָאִמּוֹרוֹת בְּפֶרֶק
 שְׁעֵבֶר) , בּוֹמֵן קֶצֶר .

וְאֲבִי שִׂמַח וַיִּגַּל מְאֹד כִּהוֹדִיעַ הָרֵב אוֹתוֹ אֶת הַחֲדָשָׁה

שנעשה בלמודי ואת התושיה שאני עושה בלמודי. אבי הורה להרב היקר באדם הזה מעמקי לבו, על החסד הגדול שהוא עושה עמדי, בקבלו על עצמו עבודה כזאת מבלי שים לב אל מצב בריאותו ההרום (כי הרב היה חולה שחפת). אבל השמחה הזאת לא האריכה ימים; הרב המצוין נאסף אל אבותיו, כחצי שנה אחרי בואי עירה איויניץ, ואני נשארתי כצאן בלי רועה.

כאשר נודע הדבר לאבי, בא ויקחני לביתנו. ובעת ההיא כבר העתיק אבי משכנו מכפר N אל העיר מוהילנה הרחוקה כשש פרסאות מהכפר N. וזה הדבר אשר שנה אבי את מקומו: מוהילנה היא עיר מצער בנחלת הנסיך ר... , רחוקה ארבע פרסאות מחצר נסיכותו. העיר הקטנה הזאת עומדת במקום טוב מאד; מעבר מזה יעבור נהר הנימן על פניה, ומעברה השני ישתרעו יערים גדולים מלאים עץ יקר המוב למכנה אניות; לכן טובה העיר גם למסחר גם למכנה אניות. ומלבד זאת הנה ארמטה פוריה ורשנה והדר הטבע חופף עליה. כל המעלות הטובות האלה לא נסתרו מעיני הנסיך; ואם גם התאמץ החוכר אשר ירש את החכירה הזאת מאבותיו, להסתיר מעין רואה את העשר אשר עשה לו במכנה האניות, במסחר, ובממכר הפרי הטוב אשר במקום ההוא, למען ישבע ממיובם במסתרים, — בכל זאת קרה כי פעם אחת עבר הנסיך דרך הכפר הזה, ובראותו את הדר המקום וטובו, גמר לעשותו לעיר. ויודיע גלוי לכל, כי הוא עושה את המקום הזה לעיר חפשית (סלבורה), ורשות לכל אדם לבא לשבת בה ולשלוח ירו במסחר ובכל סלאכה כמוב בעיניו, ובשש השנים הראשונות יהיה חפשי מכל מס. — אך ימים רבים עברו והנסיך לא עשה אשר זמם, כי החוכר הערום התאמץ להפר את מחשבת הנסיך בנכליו הרבים, גם נתן שחד לפקיד הנסיך ויועציו למען יסבו את לב הנסיך מאחרי זממו.

ואבי נוכח כי חכירת הכפר הרל N לא תוכל לכלכל אותו יאת ביתו, ורק מאשר לא מצא לו מקום אחר נאלץ לשבת בכפרו. ויהי בהודע לו מודעת הנסיך, וישמח מאד, כי קוה למצא במוהילנה מנוחה נעימה ופרנסה טובה, ומה גם בהיות החוכר המוהילני גים לרודי, ובכן נסע אבי עם אבי זקני אל

העיר ההיא, וילך אל החוכר ויודיעהו את חפצו לשים משכנו במוהילנה ברשיון החוכר. והחוכר אשר פחד מאד בתחלה פן ינהרו אל עירו אנשים רבים מכל עבר, לרגלי מודעת הנסיך, וגרשוהו מנחלתו, שמח לראות, כי למצער הראשון אשר בא לקול הכרוז איננו איש זר כי אם קרוב למשפחתו. ולכן, לא רק כי נתן לאבי את שאלתו, כי גם הבטיח להיות לו לעזר ולמשען בכל אשר יוכל. — ובכן הביא אבי את כל משפחתו עירה מוהילנה, ויחל לבנות לו בית; ואולם בטרם יקום הבית נטל עלינו עוד פעם להתגורר באָסם.

החוכר קבל אותנו בראשונה באהבה וידידות, אבל לאט לאט הפך לבו ותהי אתו רוח אחרת. כי בקרב הימים נוכח שפחדו אשר פחד פן ירבו האנשים לבוא בהמון עירה מוהילנה, ורחקו את רגליו, היה רק פחד שוא; כי כבר עברו ימים רבים מעה אשר הודיע הנסיך את מחשבתו, ומלבד אבי עוד לא בא איש. הנסיך ישב כל ימיו בנרשה, ויהי שקוע בעניני המדינה, וישכח לבצע זממו. ופקידיו עושי דברו הלא יקחו שחד ולא יבצר מהם להשיב את מחשבת אדונם כלה. ובכן בא החוכר לידי הכרה, כי גם האחד אשר בא לגור בעירו, למותר הוא לו וגם למשא; כי למה זה יחלוק את פרנסתו עם איש אחר, אם יכל הוא לקחתה לו לבדו כמקדם? ובכן החל החוכר לחבל תחבלות להציק לאבי ולהפריעו במשלחידו.

וזה הרבר אשר עשה: הוא בנה לו בית גדול ויפה, ויתחכם להוציא פקודה מחצר הנסיך, כי כל איש זר אשר יבא לשבת במוהילנה לא יוכל ליהנות מזכויות האזרחים בטרם יבנה לו בית כבית אשר הקים הוא. ובכן נאלץ אבי להשקיע את כל כספו בבנין בית גדול אשר אין בו כל מועיל, ולא נשאר בירו כסף מזומן לעסוק במסחרו.

ה.

התלמיד חכם ממורהו. גנבה ע"פ נוסחת רוסא. רשע יכין וצדיק ילביש.

ובכן היה מצב אבי יפה־מראה מחוץ, ורע ומר מבית. יד אמי קצרה לכלכל את ביתנו, למרות חריצותה ושקירתה הרבה. לכן נאלץ אבי לתור לו עבודה אחרת, הלא הוא עסק ההוראה. גם אני הייתי אחד מתלמידיו, ולא אכחד כי אם גם מעבר מזה שמחתי את לבו בלמדני לפניו, הנה מעבר השני שבעה נפשו רב עמל וכעס בלמדו אותי, אמנם רק כבן תשע שנים הייתי אז, אבל בקיאותי וחרירותי כבר גדלה בימים ההם, וכיד הפלפול המוכה עלי הרביתי להוגיע את אבי בשאלות ובקושיות, וכמשפט הילדים התענגתי ענג רב בהצליחי לנצח את אבי במלחמתה של תורה.

אבי והחוכר התהלכו איש את רעהו כמשפט השכנים: זאת אומרת, הם קנאו איש ברעהו וישנאו איש את אחיו. אבי נחשב בעיני החוכר כאיש זר, אשר בלי כל זכות ומשפט בא לרחוק את רגליו ולקחת בחזקה חלק בטוב המקום אשר אך לו לברו הוא. והחוכר נחשב בעיני אבי כעשיר הדיוט, וגם כאיש כזב המבטיח ואיננו מקים; כי הלא רק מאהבת השלום בקש אבי בתחלה רשיון מאת החוכר לשבת בגבולו (אם כי באמת לא היה הרשיון הזה נחוץ לו כלל), והחוכר הלא הבטיחו להיות לו לעזר בכל יכלתו, ועתה הנהו משתדל להצר לו ולהציקו. ובאמת באה ברכה להחוכר לרגלי אבי; כי מיום אשר באנו לשבת במוהילנה נתנו למקום הזה זכויות רבות, ועל ידן נחלץ החוכר מהוצאות רבות וגם משפלות והכנעה רבה.

על יסוד הזכויות האלה הוקם גם בית־כנסת קטן במוהילנה, ואבי היה לרב, לדרשן וליועץ לבני העדה הקטנה; כי הוא היה הלמדן האחד במקום הזה. ואבי לא חרל להעריך את כל כבודו זה לפני החוכר ולהוכיח דרכו על פניו; אבל דבריו ותוכחתו לא עשו פרי.

פה הנני להתודות על עוין־גנבה אשר נכשלתי בו בימי

ילדותי; זו הגנבה האחת בכל ימי חיי. — אני הסכנתי ללכת לעתים קרובות לבית החוכר ולהשתעשע עם בניו. פעם אחת באתי לביתו, ואיש לא היה בבית (כי הימים ימי הקיץ וכל אנשי הבית עברו את עבודתם בחוץ), וארא והנה נרתיקניר יפה מאד טונח בארון הפתוח. הנרתיק מצא חן בעיני עד מאד, ואקחה ואפתחהו, ולראבוני הגדול מצאתי בו פרוטות אחרות; כי הנרתיק היה לאחד מילדי החוכר. אנכי לא יכלתי להתגבר על האותי העזה לשים את הנרתיק בצלחתי ולקחה אל ביתי, אפס כי חשבתי לתועבה ולבוזין גדול לקחת גם את הכסף אשר בו. אבל בדעתי כי אם אעזוב את הכסף לברו בארון יודע עד טהרה דבר הגנבה, נועצתי סוף סוף לקחת את הנרתיק עם הכסף, ומלא פחד וכליטה שמתי את הנרתיק בצלחתי. הלכתי הביתה, ואטמנה בחול עמוק עמוק. כל הלילה נרדה שנתי מעיני, וביחוד יסרוני כליותי על דבר הכסף; לכן גמרתי להשיב את הכסף לבית החוכר, ואולם בדבר הנרתיק לא יכלתי להתגבר על יצרי; כי היה הנרתיק כלי יפה ונחמד, מעשה ידי אמן, אשר כמוהו לא ראיתי עוד. ממחרת היום ההוא הוצאתי את הכסף מהנרתיק, ואהגנב בלאט אל בית החוכר, ואקרב אל הארון להניח הכסף בתוכו. אבל בעשותי את הדבר הזה לא בלי־שאון, נתפשתי עד טהרה — ואודה על חטאתי. אז נטל ערי להוציא את הנרתיק הנחמד (אשר מחירו היה פרוטה) ממחבאו, ולהשיבו לבעליו, למשה הקטן, ולשמוע חרפתי מפי בני החוכר אשר קראו לי גנב.

עוד מקרה אחד קרה לי בימים ההם, ואחריתו היתה נלעגה מאד. בעת ההוא חנו אנשי־צבא במוהילנה. ויהי היום ויבא דבר מלכות להלבישם בגדי צבא ולהרשות להם למכור את בגדיהם הישנים. אחי הבכור וכן דודי פנו אל אנשי צבא אחרים מטכריהם בבקשה להת להם במתנה כפתורי נחשת מבגדיהם הישנים; ואת הכפתורים האלה הפרו על מכנסיהם, כערי יקר, תחת כפתורי העץ. הערי הזה ישר בעיני מאד, ואתאווה גם אני אל כפתורי הנחשת; אפס כי לא היותי אמיץ ומהיר במלאכתי כאחי וכבן דודי, ולכן נמצר ממני להשיג חפצי בלתי אם בחוקה.

ובכן פניהי אל אבי ואדרוש ממנו לצוות לאחי ולבן דודי לתת לי חלק מכפתוריהם. אבי היה אמנם איש ישר ושונא עול, אך טאהבתו שאהבני נעתר לבקשתי ויאמר: „אמנם הכפתורים רכושם וקנינם הם אשר רכשו בצדק, אבל בהיות להם כפתורים יותר מהדרוש לצרכם, לכן ראוי ונכון הוא כי יעניקו גם לך ממותריהם; [רשע] יכין וצדיק ילבש“. כן דרש אבי את המקרא בגנות אחי ובן דודי, ולשכחי אני. — המשפט אשר חרץ אבי נעשה, למרות מאון הנערים והתנגדותם, ובו ביום התנוססו על מכנסי כפתורי הנחשת אשר להם נכספתי, ולכי שמוח מאד.

ואולם אחי ובן דודי מאנו לההנחם על אברתם, ויתאווננו באוני כל על העול והשוד אשר נעשה להם, ויפצרו באבי להשיב להם את הגולה. וירא אבי כי דבר הכפתורים איננו מניח לו לשבת בשלוח, ויאמר אל הנגזלים: „הנה הכפתורים כבר נתפרו במכנסי שלמה, ולכן אסור לכם לקחתם ממנו בחזקה; אבל מותר לכם להשתמש בערמה למען הוציאם מידו“. המשפט הזה ישר מאד בעיני הנערים. הם באו אלי ויהכוננו אל כפתורי, ופתאום קראו בתמהון: הוי, מה זה תחוינה עינינו? הנה הכפתורים נהפרו בחוטי פשהן אל מכנסי הצמר! שעטנו הוא! חיש, התר התפר!“ וכרנע נתקו את כל הכפתורים, ויקחום וילכו להם, מלאי שמחה כי הצליחה להם ערמתם. אני רצתי אחריהם ואדרוש מהם לשוב ולהפור את הכפתורים על מכנסי, אך הם צחקו עלי וילעגו לי. ואבי, אשר באוניו התאוונתי, אמר בצחוק: מה אעשה לך בני, ואתה הנך פתי המאמין לכל דבר? ! חכם בני יותר, ולא יוסיפו ערומים להונותך. — זאת היתה אחרית הדבר. אני הייתי אנוס להסתפק בכפתורי עץ על מכנסי, ועוד נטל עלי לשמוע חרפתי מפי אחי ובן דודי, אשר למען הרעימני קראו באוני את המקרא שדרש אבי בשבחי: [רשע] יכין וצדיק ילבש.

ט.

אהבת נעורים ושרוכים. "שיר השירים" בתור שדכן. הרך
פרנסה חרשה. מחלת הספחת הרעה.

אני הייתי בימי נעורי מלא חיים והתפעלות, קצר רוח ועז
בתאוותי. עד השנה האחת עשרה לחיי לא חשתי בקרבי כל נטיה
ל"מין היפה", כי הורי חנכוני בצניעות ובפרישות, ולא נהנוני
להתקרב אל הנקבות. אבל טקרה אחד חולל בקרבי שנוי כביר
ברבר הזה.

נערה קמנה כגילי, עניה אבל יפה עד מאד, לקחה לבית
אבותי לשפחה. הנערה מצאה חן בעיני עד מאד. ופתאם נעורו
בקרבי תאוות והרגשות אשר כמוהן לא חשתי ולא הרגשתי עד
העת ההיא. אבל בהיות אָמון על פי חקי המוסר הקשים, אשר
ליהודים, נאסר עלי להתבונן בנערה ועוד יותר לשיח אתה, ורק
לעתים רחוקות יכלתי להביט אליה בסתר.

ויהי היום וכל נשי הבית הלכו לבית המרחץ, כאשר הסכינו
לעשות פעמים בשבוע. וטבלי הדעת הוכילוני רגלי גם אני אל
המקום אשר שם בית המרחץ, ופתאם הופיעה לעיני הנערה
היפה בקפצה מבית המרחץ אל הנחל השוטף על פניו. למראה
הנערה הערומה מלאתי ענג אין קץ, ואעמוד תחתי כאסור בחבלי
קסם. אחרי שוב נפשי למנוחתה, עלתה על לבי אוהרת התלמוד
לכלתי התבונן בנשים, ואומר לברוח מן המקום, אבל לא יכלתי,
כי רגלי דבקו לארץ כמו נטעו ושרשו באדמה. ואולם הפחד
אשר פחדתי פן יראוני האנשים העוברים בדרך ההוא, הפיג את
שכרוני, ובלי חמדה נסוגותי אחור מן המקום הנחמד הזה. למן
היום ההוא התחולל בקרבי שנוי כביר; לרגעים התקצפתי וארגזו,
זאהי זַעף ונגרש הטיד; ומצב נפשי זה נמשך עד חתונתי.

ולשכננו החוכר היו שני בנים ושלוש בנות. הבת הבכירה
כבר היתה נשואה לאיש. והבת השניה, פֶּסִיל שמה, היתה בת
גילי, ואכרי המקום מצאו כי קלסתר פניה דומה מעט לקלסתר
פני, ולכן נחשו כי נהיה לזוג באחרית הימים. וגם אמנם מצאה

הנערה חן בעיני וגם היא אהבתני ; אך להותנו קרה מקרה אשר שם לאל את נבואת האכרים ואת טשאת נפשנו. בת החוכר הצעירה, רחל, נפלה ממדרגות המרתף ותקע רגלה ; אמנם עד טהרה נרפאה ממחלתה, אבל רגלה נשארה צולעה מעט. אז שם החוכר את עיניו כי ויחבל החבלות לקחת אותי לחנן לו. אבי לא התנגד אמנם לחפצו, אבל דרש כי תנתן לי פסיל ישרת הרגלים לאשה ולא רחל הצולעה. ואולם החוכר היכיח לו כי לא יתכן הרבר הזה, כי בתו הבכירה יעודה לאיש עשיר, והצעירה יעודה לי, ובאשר אין יד אבי משגת לתת לי נדוניא, קבל החוכר עליו לתת את כל הדרוש : מלבד סכום הגון לנדוניא בתו, התחייב לתת לי חלק בירושה לאחרי מותו, וגם לתת לי כל צרכי כל ימי חיי. ומלבד כל זאת הבטיח לשקול על יד אבי מכסת כסף ידועה, תיכף אחרי הארושין, ודבל ערער עוד על זכויותיו. ולהיות לו לעזר בכל עסק אשר יעסוק ; השנאה אשר בינו ובינינו תחדל מעתה כלה, וברית רעות ואהבה תאחד אותנו ותעש אותנו למשפחה אחת מעתה ועד עולם.

לו שמע אבי להצעות החוכר, כי עתה הביא ברכה לכל ביתו, וגם אני ראיתי חיים טובים עם אשה אשר רגליה לא היו אמנם ישרות, אבל לבה היה טוב מאד (כאשר נוכחתי ימים רבים אחרי כן, בהיותי מורה בבית החוכר), וגם יכלתי להשתלם בלמודים חפשי מכל דאגה. אבל לאסוננו אמם אבי את אוננו משטוע לעצת החוכר. אבי עמד על דעתו, כי רק בפסיל יחפץ לכלה, ויען כי החוכר לא נאות לדבר הזה, לכן החלו דברי הריבות והמדנים בין שתי המשפחות מחדש, ובהיות החוכר עשיר ותקיף ואבי עני וקצר ידים, לכן מובן מאליו הוא כי יד אבי היתה תמיד על התחתונה.

זמן לא רב אחרי הדברים האלה, הוצע לי שדוך אחר. ה' ל. משמילוביץ, איש עשיר ולטרן, שמע את שמעי הטוב, ובגדל התפעלותו גמר אמר לקחת אותי לחתן לבתו היחידה, עוד במרם ראה את פני. ויכתוב האיש מכתב לאבי, ויביע לו את חפצו להתחתן בו, ויבקש מאתו לשים לפניו את תנאיו. אבי ענהו במכתב נמלץ הכתיב בלשון נשגבה המעורבת מפסוקי תנ"ך

ומטאמרי התלטור, ואת תנאיו הביע בקצרה בפסוק אחד משיר השירים: האלף לך שלם ה ומאתים לנוטרים את פריז! והמחותן רצה את התנאים האלה בלי התמהמה.

או נסע אבי לשמילוביץ, וירא את הכלה ותישר בעיניו, ויכתבו דברי התנאים על כפר ושני המחותנים חתמו עליו. המחותן נתן לאבי את מאתים זהובים כאשר דרש אבי; אבל אבי לא הסתפק בסכום הזה, כאמרו כי רק באחוז בלשון הכתוב ומבלתי חפצו לקלקל את מליצת שיר השירים נקב את שכרו רק מאתים זהובים, אבל באמת לא עלה על לבו לגמור את הדבר אם לא יתן לו ארבע מאות זהובים בשכרו; המחותן לא סרב גם לדבר הזה וישקול על כפו עור מאתים זהובים, וגם מסר לאבי את ה"מתנות הקטנות" לחתן: מצנפת סמט שחורה עם זר זהב סביכה, תנ"ך מכורך בסמט ירוק עם דפי כסף, וכו'. מלא שמחה שב אבי הביתה וימסר לי את המתנות, ויאמר לי: הכון ל"חלוקא דרבנן" אשר יהי עליך לדרוש ביום חתונתך, בעוד שני ירחים.

וכבר החלה אמי לאפות את העגות אשר עליה לקחת אתה אל החתונה, ולרקח את המרקחות השונות, ולעשות את כל ההכנות הררושות ליום חתנתי; וכבר החלתי גם אני להכין את "דרושי" — ופתאם באה השמועה הרעה כי מתי כלתי במחלת הספחת. אבי התנחם על נקלה על האבדה הזאת, באמרו לנפשו: הנה הרוחת בבנך ארבע מאות זהובים בצדק וביושר, ועתה הנך יכל להשתכר בסכום הזה עוד פעם. גם אנכי לא התאבלתי עד מאד על מות ארושתי, אשר מעולם לא ראיתי פניה, ואמר אל נפשי: הנה המצנפת והתנ"ך המצופה כסף לי הם, ו"בלה" אמצא לי ברבות הימים, וגם ה"דרוש" אשר הכינתי לא יעלה בתהו, כי הלא אוכל להשתמש בו לעת חתונתי. — רק אמר מאנה הנחם על מות הכלה; כי העגות והמטתקים והמרקחות הם מן ה"נפסדות", ולא יוכלו עמוד ימים רבים. לכן מרה עליה נפשה כי כל עמלה היה לריק, ומלבד זאת לא יכלה למצא מקום סתר להצפין שם את המטתקים אשר התנכלתי אליהם, ואשר שלחתי בהם יד לעתים קרובות.

הכל קופצים עלי. שתי נשים נתנו לי בבת אחת . לאחרונה
גונבים אותי מבית אבי .

בין כה וכה והמצב החמרי של אבי הורע מיום ליום . וילך
אבי לעיר הגדולה נ. (נישויז) לתור לו שם „מלמדות“ , וגם אותי
לקח אתו . וההצלחה האירה לו פנים , ועד מהרה עלתה בירו
לכונן „חדר“ בעיר ההיא , בתנאים טובים מאד , ואני הייתי לו
ל„עוזר“ .

ונעיר נ. היתה אשה אלמנה , בעלת בית־משקה , שנודעה
לשם גם בגלל היותה אשה חכמה וחרוזה במעשיה , גם בגלל
היוהה אשת מדנים כקסנטיפה אשת סוקרטוס בשעתה . ולה בת
אשר דמתה אליה בכל המעלות הנ"ל ואשר היתה לה לעזרה
גדולה בהנהגת העסק . ויהי כאשר גדל שמי בארץ , ושמע תהלתי
הגיע גם לאוני הגבירה ריסיא (זה שם האלמנה) , ותגמור
האשה הכבודה הזאת אומר לתת לי לאשה את בתה , את העלמה
העדינה מרת שרה . לשוא התאמצו קרוביה להשיבה ממשבתה
זו ; לשוא הוכיחו ויערכו לפניו את גאות אבי המביאה אותו
לידי תביעות קשות שאי אפשר למלאן ; לשוא למדה לדעת כי
שמי הטוב כבר משך עליו את עיני גדולי הקהלה ועשיריה ; לשוא
הוכיחו לה כי לפי מצב הונה הבינוני אסור לה ללכת בגדולות
זלשאוף לחתן דמיס , לחתן שמרבים במחירו , כמוני , לשוא ! —
היא כבר יעדה אותי במחשבתה לחתן לבתה , ומומטה זה לא
תזוע עוד , יהי מחיר החתן כמה שיהיה !

ותצא האלמנה החרוזה לפעלה , ותשלח שדכנים אל אבי,
ותרכה עליו רעים , וגם פעמים רבות באה בכבודה ובעצמה אל
אבי לדבר על לבו ולהטותו לחפצה , ותבטיחהו למלא את כל
משאלותיו . ואולם אבי השתמט מפניה , וישאל לו זמן להתבונן
בדבר , וישתדל לאחר ולרחות את גמר הענין מיום ליום .
ויהם ה„זמן“ הראשון , ויגיע לנו המועד לשוב לביתנו .
וילך אבי אתי אל בית המשקה של האלמנה לחכות שם לבעל-

עגלה הנוסע לעירנו; כי ביתה העומד בקצה העיר היה בית מועד לבעלי העגלות. הגבירה ריסיא השתמשה במקרה הרצוי הזה למען הפק זממה, ותבא עמי בדברים ותשקני ותחבקני, ותצג לפני את כתה ה"בלה", ותשאלני אם מצאה חן בעיני. ולאחרונה האיצה באבי להשיבה תשובה ברורה ומוחלמת. ואולם אבי עדיין השתמט מפניה, ויתאמץ להוכיח לה עד כמה קשה הדבר להעשות. וכעוד הם מתוכחים ונדונים, והנה קהל גדול התפרץ החדרה: הרב, המגיד דמתא, ראשי העדה, ואתם המון אנשים מנכבדי הקהלה. ואמנם לא בדרך נס, ולא ע"י מעשה כשפים הופיע הקהל הגדול הזה פתאם בבית הפונדקית; כי הדבר מתבאר בתכלית הפשיטות: האנשים הנכבדים האלה היו קרואים אל משה, "ברית" בבית איש אחר היושב באותו הרחוב, וכאשר נודע הדבר למרת ריסיא, מהרה ותשלח את בנה לקרא לכל הקהל הזה לבוא, אחרי ה"ברית", למשה ה"תנאים" אשר בביתה. וככן באו האורחים הקרואים, והם מבוססים מעט משה ה"ברית", ובחשכם לנכון כי כבר נתרצו שני הצדדים ואין להם אלא לכתוב את ה"תנאים", ישבו אל השלחן כנהוג, ואת ה"מחותן", את אבי, הושיבו בתוכם, והרב צוה לה"שמש" להחל לכתוב את ה"תנאים".

אך אבי עוד עמד על נפשו ולא נתן לאלמנה הערומה ללכדו כפח אשר טמנה לרגלו. הוא צעק ככרוכיא כי עצם השדוך עדיין לא נגמר בלבו, ואצ"ל כי עוד לא נדברו על אדות פרטי התנאים. על המענה המשונה הזאת התקצף הרב מאד בחשבו כי אבי אומר להתל בו ובכל הקרואים הנכבדים. ויפן הרב אל הקרואים ויאמר בלשון גאווה: "מי הוא הרבי יהושע הזה המתנהג עמנו כגאווה ובגדל לבב כזה?" — אז ענה אבי "הרבי הוא אך למותר במקום הזה; רק אדם פשוט אני, אבל בכ"ו יש לי הצדקה לדאוג לטובת בני ולכונן את עתידותיו על בסיס נכון".

הדברים אשר אמר אבי כי "הרבי אך למותר הוא במקום הזה" היו נשמעים לשתי פנים. זאת הבין הרב, וגם לאט לאט נוכח כי בענין כזה אין לו המשפט לגזור על אבי לקבל דעתו;

גם זאת הבין עתה כי הגבירה ריסיא נמחרה להקדיש את קרואיה למשתה ה"תנאים" במרם התפשרו שני הצדדים. לכן חדל לדבר קשות עם אבי, ויחנן קולו, ובלשון רכה החל להעביר על פני אבי את כל הטוב הצפון בשרוך הזה, כי הכלה היא מיוחסת גדולה, מטקור רבנים וגאונים, וגם יחוס עצמה גדול מאד כי היא כלולה בכל המעלות, ומלבד זאת תמלא המחותרת את כל משאלותיו.

הדברים האלה הרכו את לב אבי, אשר בכלל לא היה השרוך הזה נגד רצונו, ובכן נתן הסכמתו, וה"תנאים" נכתבו. ע"פ דברי ה"תנאים" התחייבה המחותרת מרת ריסיא לתת את בית המשקה וכל אשר בו נדוניא לבתה. ולהחזיק את הזוג על שלחנה במשך שש שנים רצופות ולתת להם ערך־כגדיהם וכל מחסוריהם בכל משך הזמן הזה; מלבד זאת התחייבה לתת לי בטתנה ספרי ההלמוד עם כל המפרשים ונושאי כליהם, שמחירם עולה לערך טאתים שקלים, מלבד מתנות קטנות. ומלבד כל אלה התחייבה לתת לאבי סך חמשים שקלים במוזמנים. ואמנם ב"תנאי" הזה לא השתפק אבי בדברים שכתב, כי אם נמל על המחותרת לשקול את הכסף על ידו עוד לפני כתיבת ה"תנאים". ובכן נכתבו התנאים כדת, והקרואים אכלו ושתו וייטיבו את לבם.

ממחרת היום ההוא נסע אבי אתי לביתנו. המחותרת הבטיחה לשלוח לי במהירות האפשרית את ה"מתנות הקטנות" גם ערך־בגדים אשר לא הספיקה להכיןם במרם נסעי. ואולם עברו שבועות רבים, והמתנות והבגדים לא באו. וירע הדבר בעיני אבי, וברעתו היטב את תכונת המחותרת שלנו אשר לבה מלא מוזמות ערמה, חשב אל נכון כי האשה הערומה הזאת מחפשת עלילות להשתמט מלמלאות את דברי התנאים הכבדים במנה; על כן גמר להשיב גמולה בראשה ולטרד לה מדה תחת מדה.

ובינותים קרה מקרה אשר הקל לו להפיק זממו זה. וזה הדבר: חוכר עשיר, אשר התארח המיד בביתנו, מדי עברו דרך עיר מוהילנה לעיר נישויו למכור שם את ייש"ו, נשא גם

הוא את עיניו אלי ויגמר בלבו להשיא לי את בתו היחידה. ואולם בדעתו כי אם יציע את השרוך לפני אבי בדרך ישרה יקשה אבי לשאול, לכן בחר האיש בדרך עקלתון להגיע אל מטרתו: הוא התחכם להיות לבעל-חובו של אבי, בדעתו כי בהגיע יום השלום לא תשיג יד אבי לשלם את נשיו, ואז יוכל בתור בע"ח להכריחו להתחתן אתו כאופן שימחול לו את החוב, — וכאשר זמם כן עשה: הוא הציע לאבי לקחת מאתו יי"ש בהקפה, וכמובן קבל אבי את ההצעה בשמחה רבה. והנה הגיע יום השלום, ויבא ר' הירש דוקר (זה שם החוכר) לדרוש את חובו, אך אבי טען טענת „אין לי" ויתחנן אל נושהו לחכות לו עוד זמן מה. אז פתח החוכר ואמר: „שמע נא, ר' יהושע, הנני חפץ לדבר אתך הפעם באמת ובתם לכב. יודע אני כי מצבך יורד מיום ליום, ואם לא יקרך מקרה נס לא תוכל עוד עולם להשיב לי את החוב. לכן הנני להציע לפניך דבר אשר ייטב לשנינו: אותך ברך ה' בכך, ולי נתן בה יחידה אשר תירש את כל רכושי. הבה נתחתן אפוא, ומלבד אשר אמחול לך אז את החוב, כי עוד אתן לך סכום כסף ככל אשר תשית עלי, ובכלל אשתדל להיטיב את מצבך ככל יכלתי".

מה מאד גדלה שמחת אבי לשמע הדברים האלה! כמוכך לא סרב להצעת החוכר, וכרגע נכתבו ה„תנאים". עפ"י דברי התנאים האלה התחייב המחותן להכניס נדוניא לבתו ולהתן לי מתנות ככל אשר קצב אבי, ואת כל רכושו ינחיל לי לאחרי טאה שנה. שטר החוב על חמשים השקלים אשר נשה החוכר באבי נקרע ונתבטל, ומלבד זה נתן החוכר לאבי עוד חמשים שקל כמזומנים.

אחרי הדברים האלה נסע מחותני החדש לעיר-נישויו לרגלי מסחרו, וכמו מעשה שטן קרה מקרהו להתארח בבית חותנתו הראשונה. ו„חותנתו", אשר היתה פטפטנית גדולה, לא אחרה לספר לו את דבר השרוך היפה אשר אנה אלהים לבתה. „אבי החתן — אמרה — הוא גם הוא למדן מופלג, אבל החתן הוא עלוי מהולל, נער בן י"א שנה שאין כמוהו בכל הנערים אשר כגילו".

„גם לי“ — ענה החוכר — „הקרה ה' חהן יקר לבתי. הלא שמעת את שמע הלמדן המופלג המפורסם ר' יהושע ממוהילנה ואת שמע בנו העלוי המהלל, הנער שלמה. הנער הזה הוא הוא עתה חתן לבתי“.

הדבר יצא מפי החוכר, והפונדקית קפצה ממקומה כמתהוללת ותצעק בחמת רוחה: „שקר אתה דובר! הנער שלמה הוא חתן בתי, והרי כתב ה„תנאים“ לפניך!“ — אך גם החוכר הוציא את כתב התנאים שלו ויראהו להאלמנה — ויעמדו שניהם כנדהמים. ואחרית הדבר היתה, כי האלמנה הזמינה את אבי לדין למען יגיד פשר הדבר. אך אבי לא שעה אליה ולהזמנתה, אף כי חבעה אותו לדין שתי פעמים.

ויהי אחרי הדברים האלה ותמת אמי. ותובא עירה נישויו להקבר שם. אז באה חותנתי הפונדקית לבית-דין ותשתדל וגם עלתה בידה לעכב את קבורת אמי עד אשר יתברר המשפט שבינה ובין אבי. אז נאלץ אבי ללכת אתה לבית דין, וכמוכן יצא אבי רשע בהשפטו, ואני הייתי שנית ההן ל„כלתי“ הראשונה עפ"י פסק בית דין. ואולם כרי להזהר לימים הבאים, ולבלי תת תואנה לאבי לקחת לי „כלה“ על „כלתי“ עוד הפעם, מהרה חותנתי למלא את כל משאלות אבי ותביעותיו, גם הלבישה אותי בגדים חדשים מכף רגל ועד ראש, ועוד יתרה עשתה כי שלמה לאבי בעד מזונותי מיום ה„תנאים“ עד יום החתונה. — אחרי אשר התפשרו אפוא שני הצדדים, הובאה אמי לקבר ישראל, ואני ואבי שבנו למוהילנה.

אז בא חותני השני וידרוש מאבי לקים את דברי ה„תנאים“ שלו. אבל אבי הוכיחו לדעת כי דברי התנאים השניים לא שרירין ולא קימין, יען כי „תנאי מעות הם, שהרי לא נכתבו התנאים השניים אלא לפי שחשב אבי במעות כי חותנתי חזרה מהשדוך, אבל עכשיו שאין הדבר כן מובן מאליו הוא כי השדוך השני במל ומבוטל. — ואמנם גם החוכר הוכרח להודות כי צדקו דברי אבי, וגם העמיד פניו כאיש המרכין ראשו בפני ההכרח ומשתדל להתנחם על אבדתו. אבל כל זה היה רק למראה עינים, כי בקרב לבו חרש החוכר מזמות לעשות באסור מה שלא עלתה

בירו בהתר. ויהי באחד הלילות ויקם החוכר (שהתארח בביתנו) ממפתו, ויצו לרתום את הסוסים לעגלתו, ויגש אלי בלאט ויקחני מעל השלחן אשר עליו ישנתי, ויניחני בעגלתו, ויסע עם שללו אל שער העיר. אך למרות זהירותו ומהירותו נעורו אנשי ביתנו משנתם לקול השאון ועד מהרה נודע להם דבר הגנבה, וירדפו אחרי השורד ויצילו אותי מכף הגולן. ואולם לי נרמה אז כל המעשה הזה כחלום, כחזיון לילה.

ובכן היו „הנאי המעות" לישועה גדולה לאבי: חובו נמחל לו, ועוד נתנו לו חמשים שקלים למתנה. ואולם דבר הגנבה המריץ את חותנתי להחיש מעשיה. ימים אחדים אחרי המקרה הנורא הזה לקחתני אל ביתה לחוג את חתונתי.

הנני מתויב להודות כי מעשה אבי בענין שדוכי אינם יכולים לעמוד בפני חקות המוסר. ורק עניותו הנוראה תהיה לו להתנצלות כמעט.

יא.

חתונתי בשנת ה"א לחיי גורמת לי להיות עבד לאשתי ולהיות מוכה בידי חותנתי. „רוח" בצורת בשר ודם.

אני באתי אל חתונתי בגפו, כי אבי נשאר בביתו להכין דברים אחדים בעדי, ויצוני לנסוע לכרי ולחכות לו בבית חותנתי, כי כטובן בוא יבוא גם הוא למועד החתונה. לכן לא לקחתי חלק במשתה של הערב הראשון לחתונתי, ולמרות הפצרות חותנתי וכל הקרואים עמדתי על דעתי לחכות עד בוא אבי. ובראותם כי אני מקשה ערפי, הרפו ממני ויעשו את משתה הערב הראשון בלי החתן.

אבל עבר עוד יום, ואבי לא בא עוד. אז קצרה רוח חותנתי לחכות עוד, ותאיים עלי כי אם לא אלך ברצון אל החתן, „חופה" יוליכוני באונס ע"י שומרים ואנשי צבא. אבל אני לא

חרדתי מפני האיום הזה, ואען במנוחה כי גם אם יעשו כדבר הזה לא יועילו מאומה, כי קידושין באונס אינם תופסים. לסוף הופיע אבי, לפנות ערב, לשמחת כל המחותנים והקרואים. אז נעשה סדר הנשואין כרת.

בעמדי תחת החופה קרני מקרה אשר לא אוכל לעבור עליו בשתיקה. אני זכרתי אז את דבר הסגולה הברוקה והמנוסה שקראתי בספר אחר, לאמר: בעמוד הזוג תחת החופה, אז מי מהם אשר ידרוך על רגל השני מוכמח הוא שיהיה שורר בביתו ומושל ב"פלג-נופו" כל ימי חייו; אך אם שניהם ישתמשו בתחבולה זו, אז מי שדרך ראשונה על רגל השני תהי ידו על העליונה. ובכן חפצתי להשתמש בסגולה הברוקה הזאת, בעמדי תחת החופה ליד כלתי, למען אמשול בה כל הימים. וכבר הרימותי רגלי לדרוך — אבל לא ידעתי מה היה לי: פחד, בושה או אהבה, עצרוני מהפיק זממי זה. ובעוד אני נמלך בלבי האדרוך או אחדל, והנה חשתי כאב נמרץ ברגלי: כי כלתי החכמה ידעה גם היא את דבר הסגולה הברוקה, ומבלי התמהמה דרכה על רגלי בכונה עצומה, עד כי לולא בושתי כי עתה צעקתי בקול גדול מעצמת כאב הרחיקה. הדבר הזה נחשב בעיני כסימן רע, ואמר לנפשי: אכן גזרה משמים היא כי אהיה עבר נכנע לאשתי, ולכן אסור לי לפרוק עולה מעל צוארה.

ואשר יגרתני בא, וגם מחויב היה לבוא; כי אותו מורך הלב שהראיתי אני ואותו אומץ הלב שהראתה כלתי במקרה הנוכר, היו באמת סימנים מובהקים בתכונות נפשתינו השונות, ולכן היתה תמיד יד אשתי על העליונה.

אבל לא רק ארון אחד כי אם שני אדונים קניתי לי בחתונתי, ויד הארון השני — זו חותנתי — כבדה עלי מאד, כי היא משלה ב"ב שבט מושלים". — מכל ההבטחות שהבטיחה חותנתי לא נתקיימה אף אחת. הבית אשר יעדה לנדוניא לבתה היה משועבר לבעלי-חובות יותר מכדי שוויו; ומשש השנים שהתחייבה לנהל אותי בלחם ובבגדים הייתי סמוך על שלחנה לכל היותר ששה חדשים, וגם בזמן הקצר הזה השביעתיני כעס וממרורים, קטמות ומרנים — וגם מכות ומהלומות. כי האשה

הרגונית הזאת, כבטחה על ילדותי ומורך לבי, ערכה את לבה לשלוח בי יד טעת לעת — ואז לא ישבתי גם אני בחבוק ידים ואשיב לה נמול ידיה בנשך ובמרבית. כמעט סעודה אחת לא עברה מבלי אשר השלכנו איש על ראש רעהו קערות, כפות ויתר כלי השלחן.

פעם אחת שבתי מבית המדרש הביתה ואני רעב מאד. ובראותי כי חותנתי ואשתי ממופלות עד מאד בעסקי הקֶשֶׁק. הלכתי בעצמי אל חדר המכולת לתור לי אכל, ואברוק את סירות החלב, ואמצא סיר מלא מחמאות-חלב, ואחל להגיהו אל פי. אך ברגע הזה באה חותנתי החדרה, ובראותה את אשר אני עושה צעקה בחמת רוחה: „הוי, זולל! הגם את מחמאות החלב תאכל?” — „ומדוע לא?” אמרתי אל נפשי, ואוסיף לגמא מבלי שים לב אל צעקות חותנתי. אז נסתה להוציא את הסיר מירי בחוקה, ותכני ותבעט בי ברגליה. על זאת התמרמתי מאד ואהרוף אותה מפני ואשליך את הסיר על ראשה עד אשר נשבר לרסיסים. אז בערה בה חמתה עד להשחית, ותקח גזר עץ ותעופפהו על ראשי, ולולא מהרתי לברוח כי עתה עשתה אותי לנל של עצמות.

מעשים כאלה נקרו ויאתיו לעתים קרובות מאד. מובן מאליו הוא כי על אשתי נמל לעמוד מנגד בשעת מלחמה כזו, ולבלי בוא לעזרה לשום צד; אבל לבה דוה מאד — יהיה מי שיהיה ה„מנצח”; כי סוף סוף הנה שני הנלחמים אהובים לה גם יחד. „הה, לו יכל אחר מהם למשל ברוחו מעט”, כן יללה תמיד בעת המלחמה.

המלחמות התכופות עם חותנתי הלאוני ברבות הימים, לכן חבלתי. תחבלת-ערמה אשר הביאה לי רוחה למצער במשך זמן קצר. פעם אחת קמתי בחצות הלילה, ואקח בירי סיר-חרש ואתננב בלאט אל תחת מטת חותנתי ואקרא אל תוך הסיר את הקריאה הזאת: „הוי, ריסיא, ריסיא, אשת בליעל! מדוע תמררי את חיי בני היקר? אם לא תיטיבי דרכך עמו, ידע הדע כי קרוב קצך ונפשך תקלע בכף הקלע לנצח נצחים”. ובכלותי לדבר בקול נבוב, בקול כמת, יצאתי ממחבואי ואנש אל חותנתי ואמרוט

את בשרה באכוריות חמה, ואח"כ שבתי בלאט אל יצועי.
 ויהי בבקר והקם חותנתי מטשככה בחרדה גדולה, ותספר
 לאשתי כי אמי המתה נראתה אליה בחלום הלילה, וכי איטה עליה
 וגם מרטה את בשרה בגלל רוע מעלליה עמי, ולאות על אמתת
 החיוון הראתה חותנתי לבתי את הבהרות הכחולות אשר על
 זרועותיה. — ובשוכי מבית הכנסת לא טצאתי את חותנתי
 בביתה; אבל אשתי ישבה עצובה ופניה רוחצות בדמעות. שאלתי
 את אשתי על מה היא בוכה, אך היא מאנה להגיד דבר. אח"כ
 שבה חותנתי הביתה, בעינים אדמות מבכי וברוח נשברה (כאשר
 נודע לי אח"כ הלכה לשרה הקברות ותשתמח על קבר אמי
 ותבקש ממנה מחילה וסליחה, ואחר „מדרה את השרה" והעש
 נרות-שעווה כמדת בה"ק להדליקם בבית הכנסת). חותנתי צמה
 כל היום ההוא, ומנהגה אתי היה בחבה יתרה. אנכי עשיתי
 את עצמי כלא יודע את סבת הדבר, ובלבי שמחתי כי הצליחה
 תחבלות-ערמתי.

אחרי המקרה הזה היתה לי הרוחה זמן מעט; אבל להותי לא
 ארכו ימי המנוחה והשלווה. עוד מעט שכחה חותנתי את המעשה
 הנורא, והקטמות והמלחמות החלו כמקדם. לאחרונה קצה נפשי
 בחיים מרים כאלה, ואעזוב את ביתי ואלך לעיר אחרת להיות
 „מלמד", ורק לימי החגים הגדולים הייתי בא לפקוד נוי.

יב.

סודות הזוג. משובות הנסיך רדזיביל ועיני פזלין.

בהיותי בן י"ד שנה נולד לי בני הבכור, דוד. אכן אחרתי
 להקים זרע בעולם, אבל על זאת אין להתפלא: הן בעת חתונתי
 הייב עדיין נער קטן, בן י"א שנה, נער האמון לפי חקות
 הפרישות והצניעות המדוקדקה של בני ישראל; לכן כמוכן לא
 היה לי כל מושג מהזכות הבעל לאשתו, ונערה יפה נחשבה

בעיני כאיזה מחוזה־מבוע או ככלי יקר (למשל כאותו נרתיק־נר שננכתי לפני). באופן כזה מובן מאליו הוא כי עבר זמן רב אחרי חתונתי, מבלי אשר עלה על דעתי למלא את חובות הבעלים; ובקרבי אל אשתי אחזני תמיד פחד ורעדה כאיש העומד לפני דבר המוזר לו לגמרי.

ואולם חתונתי בארה לה את פרישותי וצניעותי הטבעות, על פי דרכה. היא גזרה אומר כי מעשה כשפים הוא, כי נכשוף נכשפתי בליל חתונתי, לכן הוליכה אותי אל מכשפה זקנה לגרש את הכשוף בקסמים אשר בידה. המכשפה עשתה לי מעשים משונים, אשר אמנם פעלו על כח דמיוני, עד כי באמת עלתה ארוכה לי.

כה עברו עלי ימי אביב נעורי, שלש השנים שבין חתונתי עד יום עזבי את ביתי. את מבחר ימי ילדותי אלה כליתי בעניי ובלחץ, בחסר אמצעים להתקדמות התפתחותי, ויחד עם זה נטל עלי לכלות כחי שלא כדרך הטבע. — אם אמרי לכתוב בספר את דברי ימי ההם, יפול עמי מידי; לכן אקבור בחובי את הזכרונות הטכאיבים האלה.

גם המצב הפנימי של ממלכת פולין בעת ההיא, וביחוד מצב עמנו (היהודים) בקרבה אשר קרסו כרעו תחת שני משאות כבדים: סבל בערותם הם וסבל הבערות והמשפטים הקדוטים של עם הארץ; כל אלה, יחד עם הצרות אשר השיגו את משפחתי, חוברו יחדו לעצור בעד התפתחותי ולמנוע את כשרונותי הטבעיים מצאת לפעולות.

הגוי הפולני — אני מתכוון בשם זה רק אל מפלגת האצילים — עומד בכלל בשפל מדרגת ההשכלה והתרבות. רק מתי מספר מהם מצליחים לרכוש לנפשם השכלה הגונה ע"י חנוך, למוד ונסיעות לחו"ל, אשר בזה הם מביאים ברכה לא רק לעצמם, כי אם גם לנתיניהם הסרים למשמעתם. אך רובם מובעים ביון הבערות והתאוות הנמטבות, יצרם הרע מושל בהם מטשלה כלפי מונכלה, וע"י פריעת המוסר הם גורמים רעה רבה לא רק לנפשם, כי אם גם לאלפי נתיניהם. הם מתהדרים בתארי כבוד ובאותות־כבוד שהם מחללים בעצמם ע"י מעשיהם המכוערים;

אחוותיהם הגדולות הולכות וכלות, מבלי הרעת לעכרן ולשמרן כראוי. הם מתקוטטים ונלחמים איש ברעהו בלי חשך. לכן מחויב הדבר כי ארצם תהי לשלל לשכניה הלומטים לה עיני קנאה,

הנסיך ה. (רדזיביל) היה אחד מגדולי האצילים בפולין. הוא נשא על שכמו את המשרות היותר רמות ונכבדות בשלטון המדינה, ולעשרו לא היה קץ. גם לבו לא היה רע עד מאד וגם שכל-טוב לא חסר לו. אבל ע"י חנוכו המקולקל וחסר השכלה היה רדזיביל לאחר הנסיכים היותר פרועים והיותר מוזהמים בתאוות גסות שבכל העולם כלו. מבלתי מצא לנפשו כל עסק וכל ענין לעסוק בו (יען אשר לא עבד טעמו ולא חתרחבו ידיעותיו) התמכר אל השתי, ובשכרונו התהולל ויעש תעלולים היותר נלענים והיותר משנעים. בלי חשך גדול ההסבר לתאוות היותר נתעבות, זמבלי היות אכזר במצבו ההעולל בנתתו באכזריות שאין כמוה. הוא כלכל על השכונו מנהג גדול של עשרת אלפים אנשי צבא, בלי שום הכלית, כי אם רק לכבוד ולתפארת. וכאשר פרצו המכונות המדיניות בפולין, עמד הוא לימין המתפרצים „הקונפדרטים“, מבלי אשר ידע בעצמו לטה הוא עושה זאת. זאולם בגלל הדבר הזה העיר עליו את חמת הרוסים, אשר עלו עליו וישומו את נחלותיו, וימיטו שוד ושבר גדול על נתיניו, והוא בעצמו נאלץ לכרוח פעטים רבות טארצו, ואוצרותיו הרבים אשר אצרו אבותיו כמשך דורות רבים היו לבו בירי אויביו.

מי יוכל לספר את כל משובותיו ותעלוליו! רק מעשים אחרים אביא בזה למשל, והם ישפקו לתת לקורא מושג כל שהוא משגעונותיו. איזה רגש כבוד, שעוד ירחש לבי לארון מקום מולדתי, מכריחני להלות את הוללותיו אלה רק בחנוכו המקולקל ומגרעות מזוג, ועל כן עלינו לנוד לו יותר מאשר לבוז לו ולשטמו.

מנהגו היה לעבור ברחובות העיר, בליית כל אנשי חצרו ואנשי צבאו ובמקהלת מנגנים. והאיש אשר נועז להתראות ברחוב, מדי עברו, היה מתחייב בנפשו; וגם אלה שישבו אז בבתיים לא היו בטוחים מסכנה. ביחוד היו זו הנשים בסכנה

גדולה. גם האכרה היותר מוזהמה והיותר מכווערה שנזרמנה על דרכו, צוה להעלות אל מרכבתו בלי חנות. פעם אחת שלח לקרוא לרופא-אומן מבני ישראל. הרופא חשב כי הוא נקרא לעשות נתוח חירורגי, לכן לקח את כליו וילך אל הארון הנסיך. בבואו שאל אותו הנסיך, "ההבאת אתך את כליך?" — "כן, הוד רוממותך" ענה הלז. "אם כן אפוא", אמר הנסיך, "תן לי את סכינך ואני אקיו לך דם". כמובן לא יכל הרופא האמלל למרות את פי אדונו הנורא על כל סביביו, ויקבל עליו את הגזרה. והנסיך לקח את הסכין, ובהיותו בלתי-כקי במלאכה זו, וגם ידיו רעדו משכרון, עשה פצעים איומים בבשר זרוע הרופא. ואולם אנשי חצרו הללו וישבחו את אומנתו וחריצותו במלאכת החירורגיה.

פעם אחרת בא הנסיך לבית הפלת הקהולים, ובהיותו שכור כדרכו המיד ולא ידע בין ימינו לשמאלו, עמד לפני הבמה להטיל מימיו, לחרדת כל המתפללים. ביום המחרת בבקר, בטרם עוד הספיק להשהכר, באו הכהנים להטיף לו מוסר על התועבה אשר עשה אתמול. "כרגע אתקון את המעות!" קרא הנסיך, ועד מהרה נתן צו ליהודי העיר להכין על הוצאותיהם חמשים ככר נרות שעוה להדליקם בבית הפלת הקתולים הנזכר. ובכך נמל על היהודים האמללים להביא חמאות-כפורים על חטא שחטא נוצרי קתולי בחללו את מקדשו!

פעם אחרת באה מחשבה בלבו לעבור במרכבתו על פני הסוללה אשר מסביב לעיר. ויעץ כי הסוללה היתה צרה מהכיל את מרכבתו הרתומה לששה סוסים, לכן נמל על פרשיו לשאתו על ידיהם במרכבתו עד אשר הקיף את כל הסוללה. כמובן עלה ה"צחוק" הזה לפרשיו בעמל כבד מאד ובסכנת נפשות.

פעם אחרת בא הנסיך עם כל הכבודה אשר ברגליו לבית הכנסת, ומבלי אשר ידע איש עד היום הזה למה זה ועל מה זה, עשה שמות נוראות בבית הכנסת: נפץ את החלונות, שבר את התנורים ואת כל כלי בית ה', ואת ספרי התורה אשר בארון השליך ארצה. ואיש יהודי אחד היה באותו מעשה בכהכ"ג, ערב את לבו להרים ספר-תורה מעל הארץ — ובשכר זה זכה

להומת כרגע בכדור מקנה רובה אשר ירה עליו הנסיך בעצם ידו הנאדרה. — משם הלכה כל האורחה אל בהכ"נ השני ויעשו לו כמשפט הראשון, ואחר כך הלכו אל שדה הקברות של היהודים ויהרסו את הקברים, ואת המצבות נתצו או שרפו באש.

כזאת עולל המושל האדיר הזה ליהודים העניים היושבים על אדמתו, על לא עול בכפם! כי לו מצא בהם חטא, כי עתה לא קצרה ידו ליסרם על עונם כפי חקות המשפט, ולא לכלות חמתו במקדשיהם.

פעם אחרת באה מחשבה בלבו לזמוע לשם הענוג עם כל אנשי חצרו ובכל הפארתו אל העיר הקטנה נ, אשר היתה אחת טאחוזותיו, והרחוקה מעיר הבירה שלו (נישיו) כארבע פרסאות. הכף בכקר של היום הנועד יצאה כל האורחה לדרכה: ראשונה עברה מחנה אנשי צבאו, גרודים גרודים, חיל הרגלים לבר, חיל הפרשים לבר, וחיל הטורים בכלי-תותח לבד. אחריהם הלכו השומרים לראשו אשר חוברו מאצילים עניים מתנדבים. אחריהם נסעו עגלות המזונות והמשקאות; אחריהן — מקהלות מנגניו, ואחרי המנגנים נסעה מרכבת הנסיך ככבודו ובעצמו בלוית אחשדרפניו (אני קורא להם בשם הפרסי הזה, יען כי כל המסע נדמה בעיני למסע המלחמה של דריוש בצאתו לקראת אלכסנדר מוקדון). לפנות ערב הגיע הוד נסיכותו (אינני יכול לאמר ב"כבודו ובעצמו", יען כי היין האונגרי אשר בא אל קרבו הסתיר את בינתו, ומטילא נוטלו ממנו "כבודו ועצמותו") עד לפני בית המשקה שלי שעמד בקצה עיר הבירה. עבריו נשאו אותו אל תוך ביתי, ושם השליכוהו בכגדיו ובנעליו ובדרבנותיו על המטה הבלתי נקיה והבלתי מוצעת של חותנתי.

אנכי מהרתי לבלוח למראה ה"מעשה הנורא" הזה, ואולם חותנתי ואשתי, שתי אשות החיל בטחו באמץ לכן, והשארנה לכרן בבית. ובאותו ההדר אשר בו שכב הוד נסיכותו, עשו הנשים את עבודותיהן הסואנות: חטבו עצים, בשלו וצלו, ואמנם הכל ידעו כי כל שאון לא יצלח להעיר את הנסיך הנעלה משנת-שכרנו, מלבר אולי קול השופר של היום האחרון בקום ה' לשפוט אם כל הארץ.

ביום המחרת בבקר העירו אותו משנתו. ויפקח הנסיך את עיניו ויבט סביבותיו וישתומם על המראה: הנהו שוכב לבוש בבגדיו על מטה מטונפת המלאה לה פשפשים, בבית־משקה דל ושפל. „מה זאת?“ שאל את עבדיו ופקידיו אשר עמדו אל המטה ויחכו לפקודותיו, „איזה הדרך באתי הנה?“ — או הגידו לו כי אתמול הואיל הוד נסיכותו לנסוע במסע הענוגים לעיר מ. ועל דרכו ירד „להנפש“ בבית הזה, וכי בני לויתו עברו לפניו ואל־נכון כבר הגיעו לעיר מ.

המסע לעיר מ. נשבת בפעם הזאת, והנסיך נתן צו להשיב את בני לויתו עם כל הכבודה אשר ברגליהם; ובעוד זמן־מה שבה כל האורחה לעיר הבירה בסדר ובמשטר וברב פאר והדר, כנהוג. או שֶׁפָּר קֶדֶם הנסיך לעשות משהדצהרים גדול בבית הדל, וישלח לקרא לכל השרים והאצילים אשר נמצאו אז בעיר לבוא אל המשתה הזה.

עתה שוו נא לנגדכם את ההפך הגמור ואת ההבדל המשונה שבין הפארת אשר המשתה הזה ובין דלותו ועניו של מקום המשתה! בביתי הדל, אשר קירותיו שחרו מעשן ומפיח התנור, אשר תקרתו נשענת על גזעי עץ פשוטים ובלתי מהוקצעים, אשר שמשיות חלונותיו חוברו משרידי שברי זכוכית גרועה ומזוהמה המדובקים בפסות נייר, — בבית הטכוער והמטונף הזה ישבו נסיכים ורוזנים בכל הדר הפארתם על ספסלים מזוהמים אל שלהן המזוהם עוד יותר, ויאכלו מעדנים ומשטנים נבחרים בקערות זהב ובכפות זהב, וישתו יין נבחר בגביעי זהב. — היש לך הפך גדול יותר מזה?

במרם יחל המשתה התהלך הנסיך עם קרואיו הנעלים לפני ביתי, ובמקרה נודמנה לו אשתי על דרכו. ואשתי היתה אז באביב־עלומיה, ועלי להורות גם עתה (אף כי כבר נתתי לה ספר כריתות) כי בעת ההיא היתה יפה עד מאד, ולכן כמובן מצאה חן גם בעיני הנסיך רדווייל. ויהי בראותו אותה ויפן אל בני לויתו ויאמר: „אכן יפה היא אשת־נעורים זו! צריך רק להלבישה כהונת לבנה“. ובני לויתו ידעו היטב את הרמז הגלוי הצפון בפתגמו זה, השגור בפיו המיד בנשאו עיניו אל אשה; כי כונתו ככונת

השולטן התורקי בהשליכו מטפחתו אל אשה, — לכן החלו לדאג לכבוד אשתי, וירזמו לה לברוח עד מהרה מזה ולהסתר מנגד עיני הנסיך. ואשתי החכמה הבינה את הרמז ותמרה להמלט על נפשה.

אחרי המשתה שב הנסיך עם כל החבורה הכבודה העירה להיכלו, בתופים, בחצוצרות ובמקהלת מנגנים כמשפטו המיד. אז הוחל סדר היום התמיד, כלומר: כל היום וכל הערב שתו לשכרה, אחרי כן הלכו אל ארמון הענוגיו אשר ליד הביבר שלו, ושם הוכן משוש־פלדות (פיי־ערו־ערק) אשר עלה בדמים מרובים ואשר כנהוג לא עלה יפה. ועל כל גביע יין אשר שתה, יח המורים בכלי התותח, ולעתים לא רחוקות נפצעו המורים בעצמם בירתם (כי מאחרי המחרשה לוקחו המורים האלה לירות בכלי תותח, ועוד לא למרו את ידם למלאכה זו). והנסיך גבר בשתי מכל חבריו, וכטוב לבו ביין חלק מתנות לחבריו בשתי: לא מתנות כסף וכלים, כי אם אחוזות גדולות עם מאות „נפשות“ אכרים. — לאחרונה נערך קונצרט אשר בו גם הנסיך את שנתו בנחת, ובשנת־שכרונו נשאו אותו אל היכלו. כן היה משפטו כל הימים.

למען המציא את הכסף הרב הדרוש להוללות פורנית כזו, נמוצו הנתינים האמללים עד דם התמצית. ואם בכל אלה לא מצא לו, נתן בעכוש את אחוותיו או מכרן. גם על שנים עשר פסלי הזהב, כתבנית אנשים, אשר ירש מאבותיו, לא חסה עינו בעת צרה, וימכרם למען מצוא כסף להענוגיו ההוללים. כן מעטו ויצערו נכסי הנסיך האדיר הזה לאט לאט, האוצרות הרבים אשר אצרו אבותיו כמשך הרבה דורות, הלכו תמס; ונתיניו — אך על זאת אני עובר בשתיקה.

הנסיך הזה מת זה לא כבר, ובנים לא הניח אחריו. כנשמע יירש אותו בן אחיו.

יג.

שאיפתי להשכלה נלחמת בלי חשך עם כל מיני מחסור ולחץ.

ע"י הוראת אבי, ועוד יותר ע"י התמדתי המופלגת, רכשתי לי ידיעה רחבה בגפ"ת, עד כי בהיותי בן י"א שנה כבר יכלתי לשבת על כסא רבנות. ומלבד ידיעותי בתורה קניתי לי ידיעות מקוטעות אחדות בדברי הימים, בתכונה ובהנדרסה.

תשוקתי למדעים בערה בקרבי כאש. אבל איך יכלתי למלא תאותי זו, ולי אין כל, לא מורה דרך, לא ספרי מדע ולא שום אמצעים הדרושים לחפצי? ! לכן לא נשאר לי דרך אחרת כי אם לקחת מכל הבא בירי במקרה, בלי סדר ובלי תכנית.

למען השקיט צמאוני למדעים נטל עלי ללמוד בתחלה איזו לשון אירופית. אבל מי ילמדני קרא אירופית? האבקש מאת נוצרי קתולי להורות לי את הלשונות הפולנית והלטינית? הן דבר כזה לא יתכן מפני שני טעמים: האחד, מפני שהמשפטים הקדומים של בני עמי אוסרים עלי ללמוד כל לשון מלבד לה"ק או כל חכמה ומדע מלבד חכמת גפ"ת. והשני, מפני שגם המשפטים הקדומים של הקתולים לא יתנו להם להורות לאיש יהודי לשון ומדע. ומלבד כל אלה, הנה גם מצבי החמרי הרע לא ירשני להוציא הוצאות על למוד לשונות ומדעים, כי חותנתי היה באמת אשה עניה, ועלי נטל לפרנס את כל ביתי ב"מלמדות" בהגהת ספרי סת"ם, וכרוטה מן המלאכות העלובות שאינן נותנות אף לחם לשובע, ואיך אוכל לבזבז כסף על למודי חול?

או בא בלבי רעיון. מחוכם. ראיתי כי דפי ספרי התלמוד (ויתר הספרים העברים עבי הכרש) מצוינים למטה בשולי הגליונות באותיות הא"ב, למנות את מספר הגליונות (כאנען), ויען כי אותיות הא"ב העברי אינן מספיקות למספר הגליונות הרבים שבכרכים הגדולים האלה, לכן העמידו המדפיסים גם א"ב שני ושלישי באותיות לטינה ואשכנזיות, בצד הא"ב העברי. ובכך שערתי לנכון, כי האותיות הלועזיות שבשולי הגליונות מתאימות אל האותיות העבריות שנרשמו בצדן. ולמשל בראותי כי אות A

עוטרת אצל האל"ף העברי, החלמתי כי גם האות הלועזית מין אל"ף היא, וכדומה. וברוך כזה למדתי לדעת את הכתב הלטיני והאשכנזי.

אח"כ החלתי לצרף את האותיות האשכנזיות למלים שלמות. אבל לבי עוד היה נוקפי פן אני עמל לריק, כי אולי ח"ו אין האותיות הלועזיות, העומדות בצד האותיות העבריות, מתאימות כלל אל הא"ב העברי והן מציינות ענין אחר לגמרי; אך לאשרי נודמן לי במקרה ספר אשכנזי, ואז חלף פחדו וספקותי, כי בהחלי לקרא בו נוכחתי לשמחתי כי אמנם האותיות האשכנזיות מצטרפות למלים באותו הסדר שצרפתין אני במחשבתי. אמנם לא הבינתי את פתרון המלים הכתובות בספר האשכנזי, כי אם דק את המלים הנמצאות בשנוי מועט גם בלשוני הורגונית, אך בכ"ז הצליח לי לעמוד על כונת כל הענין מתוך המשך המאמרים, גם בהשטמת המלים הזרות לי לגמרי.

המנהג ללמוד ע"י השערה, כאיש המתאמץ לגלות את הסודות הצפונים בתוים נעלמים (דעשיפרירען), — המנהג הזה נשאר בידי עד היום הזה בקראי בספר וברצותי להוציא משפט על מחשבות המחבר. ואני מחליט, כי האיש הקורא בספר איננו יכול להתפאר כי הבין את כונת המחבר, כל עוד אשר לבו הולך אחרי דברי המחבר באותו הסדר וכאותם המושגים שחברם הסופר, כי באופן כזה פועל רק כח הזכרון את פעולתו. רק אז יוכל הקורא להתפאר כי הבין לרעיון המחבר, אם בתחלה יקאו אליו דברי המחבר כמו בעד הערפל, כדברים בלתי מובנים היטב, וע"י ההכנה הממושטשה כזאת יהעורר הקורא לחקור בעצמו על הענין המרובר בספר, ולהוליד בעצמו את אותן המחשבות שהציע המחבר. — ההבדל שבין קריאה כזו לקריאה מסודרת, לא יוכל להסתר מנגד עיני איש חריף.

אך אשוב נא לספורי. התשוקה להשתלם במדעים התגברה בקרבי מיום ליום, ולראבוני נבצרה ממני למלא את הריקניות שבקרבי בטרה מספקת. עד העת ההיא עוד היו למודי נפ"ת הראשית והעיקר בעבודתי הרוחנית, אבל בלמוד הזה מצאתי חפץ רק מפאת ה"צורה" (יען כי הוציא לפעולות את כחות נפשי

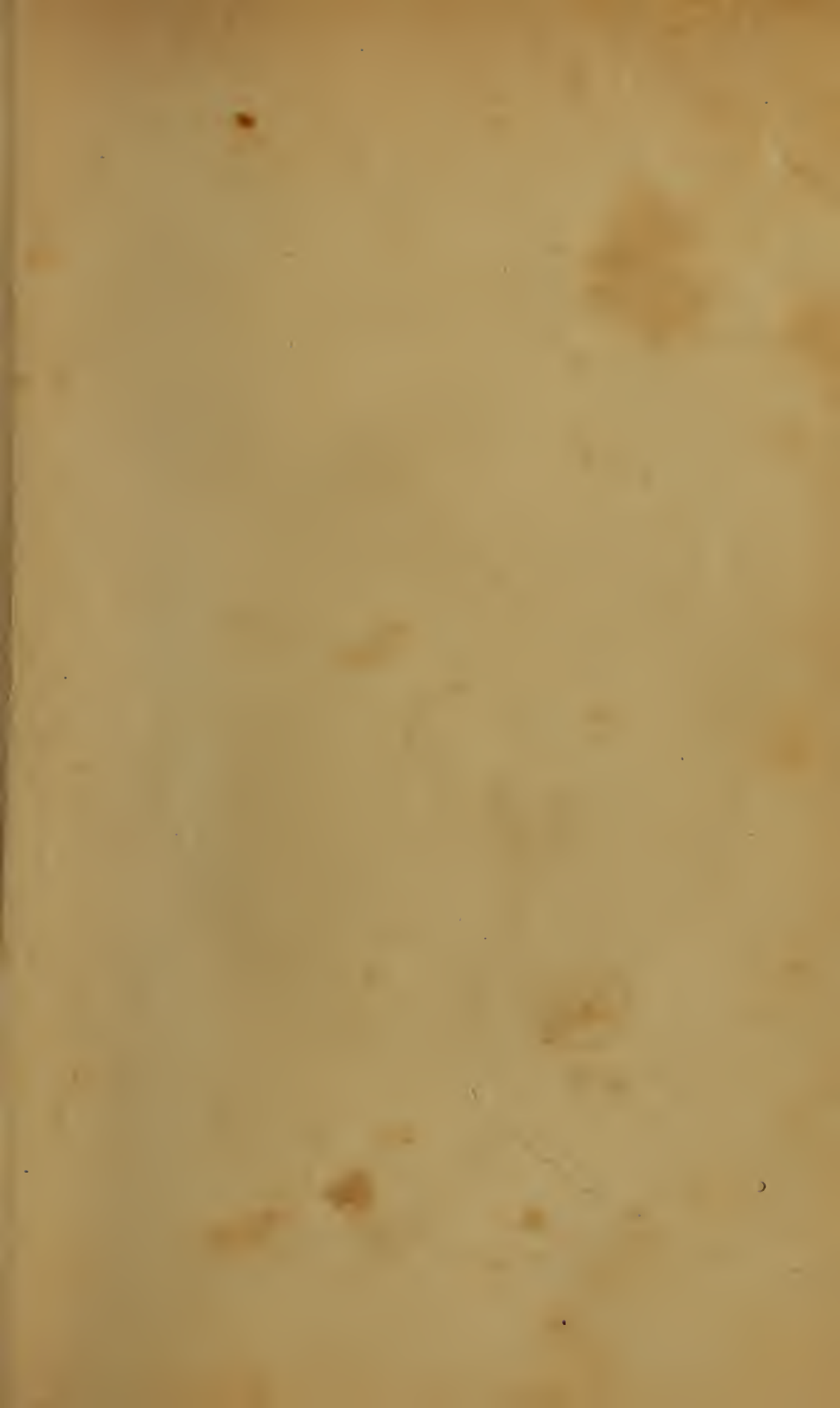
העליונים), אבל לא מצד ה"חומר". בלמודי גפ"ת יתרגל השכל להוציא את התולדות היותר רחוקות מתוך ההנחות הראשונות, למצא את הסתירות (קושיות) היותר נעלמות, להבריל הברלות דקות מן הרקות, וכדומה. אך יען כי יסודות ההנחות בעצמם הם רק טציאות דמיוניות, לכן לא המלא מהם הנפש השוקקה למדעים אמתיים.

ובכן החליתי לבקש דבר למוד אשר ימלא נפשי הריקה והשוקקה. והנה ירעתי כי יש טין "חכמה" משונה, זו חכמת ה"קבלה", אשר רבים מחכמי ישראל במדינותינו הונים בה, ואשר על ידה יוכל איש לא רק לשבור צמאו לידיעות חדשות ונפלאות, כי אם גם להשתלם בתכלית השלמות ולהתקרב אל ה' ולדבקה בו. לכן להטת נפשי נחלים ללמוד את החכמה הנפלאה הזאת. אבל ה"קבלה" היא "חכמה נסתרה" שאין מורים אותה ברבים, בבתי המדרש, כי אם במסתרים ליחידי סגולה, ואיפה אמצא לי מורה אשר עמד בסודה? איפה אמצא לי את הספרים המלמדים את חכמת הנסתר?

שלמה מימון.

תולדות שלמה מימון

כתובה בירי עצמו בשפת אשכנז.

(עם תמונתו).

תרגם לעברית על ידי

י. ח. טביוב.

חלק ראשון.

ספר שני.

הוצאת „תושיה“.

ווארשא. תרנ"ט.

בדפוס מ. י. האלטער ושותפו, גאלעווקי 7.

ТОЛДОТЪ ШЛОМО МАЙМОНЪ

т. е.

Автобіографія Соломона Маймона.

Перевелъ съ нѣмецкаго

И. ТАВЪЕВЪ.

Часть первая. Книга II.

Издание „ТУШІЯ“.

ВАРШАВА. 1898.

Типографія М. И. Гальтера и Комп., Налевки 7.

Дозволено Цензурою.
Варшава, 5 Января 1899 г.

יד.

אני לומד הכמת ה"קבלה" ולסוף אני נעשה רופא.

"קבלה" בהוראתה הרחבה פירושה "מסרת", ובשם זה קוראים גם לתורה שבעל-פה (שנמסרה למשה מפי הגבורה) וגם ל"מדות" שהתורה נדרשת בהן. ובהוראה יותר מוגבלת נתן שם "קבלה" לחכמת הנסתר שנמסרה בעל-פה מדור דור. יש קבלה למורית, ויש "קבלה מעשית". הראשונה כוללת את הלמודים מטהותו של ה', ממדותיו המרומזות בשמות הקרושים, מברואת העולם ע"י צמצום שלמותו הבלתי תכליתית, ומיחס הנמצאים אל עצמותו הנעלה. והקבלה המעשית הלמד להשתמש בשמות הקדש לטעשה, לפעול על ידם על הנמצאים שבטבע ולהטותם לחפצנו.

יש לשער כי בתחלה היתה ה"קבלה" רק מין פסיכולוגיה, פיזיקה, תורת המדות, וכו', שנלבשו ע"י אוהות וסמלים במשלים ואלגוריות אשר כונתם הנסתרה היו מגלים רק ליחודי סגולה המיכשרים להבינה. ואולם ברכות הימים נעלמה ואכרה ממנו הכונה הנסתרה, ולא נשאר אלא האותות והסמלים, שנחשבו אחר כך לאותו הרבר שעליו הם רומזים, אמנם ירעו האנשים כי באותות האלה צפונה איוו כונה ורמוז, אבל יען כי נבצרה מהם לחשוף את הכונה האמתית שאכרה ברכות הימים, לכן שלהו רסן מעל דמיונם, ויהתרו למצא כונות חדשות, איש איש כיד דמיונו הטובה עליו — עד כי לאחרונה היו המקובלים למין אנשים הסתהו ללים בשכלם, וה"קבלה" היתה למין חכמה מסודרת הנוסדה על שגעונות ודמיונות העתועים. ואולם ההבטחה שהבטיחו לתלמידיהם כי בעזרת הקבלה יחוללו נפלאות וכי עז בידה לשרד את מערכות הטבע; גם הסגנון הנמלץ והמלא התפעלות והדרת קדש, של הקבלה, — כל אלה הועילו לפעול פעולה עצומה על אנשים הנוטים להויה, וביחוד על אלה

אשר שכלם לא הואר באור המדעים והפלוסופיה האמתית . המקור הראשי ללמוד הקבלה , הוא ספר ה"זוהר" (הכתוב בסגנון נמליץ בשפת ארמית-סורית) , וכל יתר ספרי הקבלה יוכלו להחשב רק כפרושים להזוהר או כלקוטים ממנו .

יש שתי שמות ראשיות ב"קבלה" : שמת ר' משה קורדובירו ושמת ר' יצחק לוריא (האר"י) . הראשונה היא יותר "חמרית" כהשניה , כלומר היא קרובה יותר אל השכל . והשניה היא "צורתית" (פורמלית) יותר מהראשונה , כלומר היא משוכללת יותר בבנין שיטתה . המקובלים החדשים מבכרים את שמת האר"י על שמת הרמ"ק , יען כי הם חושבים לקבלה אמתית רק את הדברים שאינם מובנים ושאיין בהם כל תבונה . הספר הכי נכבד של הרמ"ק הוא ה"פרדס" ("פרדס רמונים") . ואולם מהאר"י אין לנו ספר שלם . אבל תלמידו , ר' חיים ויטאל , חבר ספר גדול הנקרא "עץ חיים" ובו באר ברחבה את שמת רבו . הספר הזה קדוש ונערץ כל כך בעיני היהודים , עד שאסרו להדפיסו מפני קדושתו . כמוכן ישרה בעיני תורת הרמ"ק יותר מתורת האר"י , אבל נזהרתי לגלות דעתי זו ברכים .

אחרי הדרוש הקצר הזה על הקבלה בכלל , הנני שב אל ספורי . — בעת ההיא נודע לי כי ה"מגיד" אשר במקום מגורי הוא מקובל , ובכן השתדלתי להתודע אליו למען השג חפציו , ואבחר לי מקום בבה"כ סמוך למקום המגיד . ויהי בראותי כי אחרי התפלה הוא קורא בספר קטן ואח"כ הוא מסתירו ב"עמודו" מעיני הרואים , ותכל נפשי לדעת מה הספר הפלאי הזה . וכאשר יצא המגיד טבה"כ ללכת לביתו הוצאתי בלאט את הספר ממקום מחבואו , ואפתחהו וארא והנה ספר קבלה . או שמתו את הספר בצלחתי , ואחבא באחת הפנות בבה"כ , וכאשר הלכו כל המתפללים לביתם ובה"כ נסגר , יצאתי ממחבואי ואחל לקרוא בספר הנכסף . באות נפש ובעיון גדול קראתי בספר הזה זמן רב , עד אשר בא השמש לפתוח את דלתי בהכ"נ לתפלת המנחה — או זכרתי כי עוד לא אכלתי מאומה כל היום .

"שערי קדושה" — זה שם הספר הקטן שככה לבבני , והוא מכיל בקצרה (אחרי נכוי ההזיות והבלי השוא) את ראשי היסודות

של תורת הפסיכולוגיה. בספר הזה נהגתי כמנהג ר' מאיר עם "אחר" מורהו: רמזן מצאתי, תוכו אכלתי, וקליפתו זרקתי. במשך ימים אחדים למדתי את כל הספר. אבל תחת להשקיט תשוקתי, הגדיל עוד הספר הזה את שלהבת חשקי, ונפשי ערגה לקרא עוד ספרים רבים ממין זה. אפס כי בגדל בישנותי לא ערבתי לבי להביע הפצי כמו פי להמגיד המקובל, לכן נועצתי בלבי לשפוך לפניו את לבי במכתב ולבקשו לחנני ולהשאילני ספרי קבלה.

מכתבי עשה את אשר חפצתי. המגיד ענני גם הוא במכתב, אשר בו הלל מאד את תשוקתי לחכמת הנסתר ויבטיחני כי התשוקה הזאת, המתגברת על כל המכשולים, סימן מובהק הוא כי שרש נשמתו הוא מעולם האצילות, תחת אשר נשמת המלמדנים הפשוטים היא מעולם היצירה. לכן נתן לי הבטחתו להמכני בספרים ככל אשר יהי לאל ידו. אבל יען כי הוא בעצמו עסק בתמידות בחכמת הקבלה, וספריו היו נחוצים לו בכל עת, לכן הציע לפני לבוא אל ביתו ולקרא בספריו ככל אות נפשי.

בשמחה רבה ובתודה גדולה קבלתי את הצעת המגיד, וכמעט יומם ולילה ישבתי בביתו ואהגה בספרי קבלה. — אבל ברבות הימים היו בקורי ההמידים והממושכים למפגע להמגיד. כי הוא לקח לו בעת ההיא אשה חדשה, יפה וצעירה לימים; ואחרי אשר טעונו הדל הכיל רק חדר אחד, אשר היה גם חדר האכל, גם חדר הספרים וגם חדר המשכב, ואשר בו הגיתי ב"קבלה" כל הלילות, לכן קרה לפעמים כי "הפשמת הגשמיות" שלי היתה לשמן לה"גשמיות" של המגיד... על כן החל לשית עצות בנפשו איך להחליץ מהמקובל המתלמד, בדרך כבוד. ובאחד הימים אמר אלי: "הנני רואה כי מרח גדול הוא לך לבלות את כל עתך מחוץ לביתך, בשביל הספרים. לכן אני נוהן לך רשות לקחה אתך את הספרים, אחד אחד, ולהגות בהם בכיחך ברוחה ובאין מפריע.

העצה הזאת ישרה, כמובן, גם בעיני. ובכן לקחתי את ספריו, אחד אחד, אל ביתי, ואשקוד עליהם בעיון גדול וזמן רב,

עד אשר נדמה לי כי כבר צפנתי בלבי את כל חכמת הקבלה .
 ואף גם זאת , פי לא הסתפקתי ביריעת הקבלה וכל שמוותיה
 השונות , כי אם השתדלתי להשתמש בה גם בלמוד התורה
 הנגלית, כדרך המקובלים . לא היה מקום בתנ"ך ובספרי התלמוד
 שלא הצליח לי לכארו , על נקלה , בדרך הסוד , עפ"י עקרי
 חכמת הקבלה הידועים לי , ובדבר הזה היה לי הספר „שערי
 אורה" לעזרה גדולה . בספר הזה הובאו במספר כל השמות והכנויים
 של „עשר הספירות" , באופן כי כל „ספירה" תכונה במאה שמות
 ויותר . בעזרת הספר הזה נקל לי למצא- בכל מלה בתנ"ך
 ובכל מאמר בתלמוד שם כנוי של איזו ספירה , ולבאר אח"כ
 את כל הפסוק או המאמר בדרך הסוד , עפ"י צרופי השמות .
 למשל , הספר הלו הורני כי שם הוי"ה הוא כנוי לשש הספירות
 העליונות והוא רומז לבחינת דוכרא שבאלהות ; והמלה „כה"
 רומזת ל„שכינה" , ר"ל לבחינת נוקבא שבאלהות ; והמלה „אמר"
 רומזת להזדווגות — ובכן יצא לי מזה כי פירוש המלות „כה אמר
 ה'" הוא : השכינה נזדווגה לבעלה . וזה סוד עמוק . וכן בארתי
 לי מקראות הרבה בתנ"ך , עד כי שכחתי לגמרי את פירושם
 הפשוט . — וכאמת מי ישים טעצור להזיות הרמיון , אם השכל
 לא ימשל בו ? !

ואולם ב„קבלה טעשית" לא הצלחתי כל כך . ובשמעי כי
 המגיד הוא אימון גדול במלכה זו , וביחוד הוא יודע את הסגולה
 להיות „רואה ואינו נראה" (הוא לא הגיד זאת בפרהסיא,
 אבל בסוד גלה את דבר יכלתו זו לכל איש ואיש) , — נכסף
 נכספתי מאד ללמוד את האומנות הזאת , למען אוכל להתעלל
 בחברי הנערים בתעלולי זדון טבלי אשר אתפש בכף , וביחוד
 קויתי כי הסגולה הנפלאה הזאת תהי לי לישועה גדולה כנגד
 הוהנתי . — ובכן התחננתי אל המגיד ללמדני את יכלתו זו ,
 באמרי לו כי כונתי בזה רק לעשות טובות ולמנוע מרע . והמגיד
 נעתר לי , אבל הגיד לי כי עלי לעשות הכנות רבות : עלי לצום
 שלשה ימים רצופים , ולעשות „יחודים" בכל יום , ועוד כאלה .
 בשמחה עשיתי את כל ההכנות האלה , ואז מסר לי המגיד
 את ה„שם" אשר על ידו אהיה ל„רואה ואינו נראה" . תכף אחרי

למדי את ה"שם" רצתי לבית המדרש, ואנש אל אחד מחברי ואתן לו סכת-לחי, בכטחוני כי לא נראה את מכהו. אבל הלז לא טמן ידו בחיקו וישב לי את המכה בנשך ובמרבית. על זאת השתוממתי מאד: איך יכל חברי לראות אותי אחרי אשר עשיתי את ה"השבעה" ככל אשר למדני המגיד?! אך ככל זאת הן יכל להיות כי בפעם הראשונה לא רדקתי יפה בהשבעת השם ולכן לא עלתה בידי. ובכן גמרתי לנסות את כחי עוד הפעם; אבל הפעם נזהרתי בכל זאת מעשות את הנסיון במכת-לחי, כי אם פשוט נכנסתי לבית המדרש להביט בחברי ולהוכיח אם יראוני גם הם. אבל אך דרכה רגלי על טפתן בהמד"ר ויגש אלי אחד מחברי ויבקשני לבאר לו איזה ענין קשה בתלמוד. אז הייתי כאיש נדהם, ואעמוד תחתי בצער גדול כי נכזבה תוחלתי להיות רואה ואינו נראה.

הלכתי אל המגיד ואודיעהו כי נסיונותי לא עלו יפה. והלז לא ידע בשת ויען במנוחה שלמה: "אם עשית ככל אשר צויתך זככל זאת לא עלה נסיונך יפה, אות הוא כי אינך מוכשר להיות רואה ואינו נראה". ובכן נטל עלי להואש מתקותי זו, שככה התחבבה עלי.

ועוד תוחלת אחרת נכזבה לי בעת ההיא. בהקדמת ספר "רויאל המלאך" טצאתי כתוב כי האיש אשר יחזיק את הספר הקדוש הזה בכיתו מוכטח הוא שלא תשלוט האש בכיתו. והנה לא עברו ימים מועטים והצא אש טכית שכני ותאכל גם את כיתי, וגם "המלאך רויאל" עלה באש השטימה.

העסק בספרות הקבלה לא נתן לי תאותי, ולא השביעני דצון. ואולם לאט לאט נוכחתי כי בחכמת הקבלה (אם רק ראוי לתת לה את השם "חכמה") יש באמת "סודות": כודות הטבע העטופים במשלים ואליגוריות; ולכן השתדלתי לחדור אל רוחה ולחשוף את מצפוניה. ואף כי ידיעתי בחכמות בכלל היתה דלה מאד בעת ההיא, בכ"ו הצלחתי, ע"י חקירה עיונית, לגלות אחדים ממסתרי הטבע הצפונים בחכמת הנסתר הזאת, וביחוד את סוד כריאת העולם לפי דעת המקובלים.

ספרי המקובלים מתארים את כדר כריאת העולם במליצות

חירות כאלה: כטרם נברא העולם היה כל מרחב התבל מלא מעצמותו של הקב"ה לברו, וכאשר עלה במחשבה לפני הקב"ה לברוא את העולם כדי שיוכל לגלות אחדות ממדותיו המתיחסות גם לעצמים אחרים זולתו, צמצם את עצמו במרכז שלמותו הגמורה, ומתוך המרכז הזה שלח אח"כ אל תוך החלל, שנתהוה במרחב ע"י הצטמצמותו, עשר, "ספירות" (עגולי זהר העשויים כמעשה האופן בתוך האופן), ומהספירות נאצלו אח"כ, "פרצופים" שונים ומדרגות שונות, עד שנתהוה העולם השפל הזה.

אנכי לא יכלתי להשיג את הדברים האלה כפשוטם (כמו שמאמינים באמת כמעט כל המקובלים). לא יכלתי לצייר בדמיוני כי היה סדר זמנים קודם לבריאת העולם, אחרי שכבר למדני "מורה הנבוכים" כי מציאות הזמן קודם מציאות העולם הוא דבר בלתי אפשר. כמו כן לא יכלתי לצייר בדמיוני כי יש מקום להקב"ה, ולו גם מקום בלתי בעל הכליה. וכמו כן לא נתקבל על לבי שהקב"ה, השלם הגמור, צמצם את שלמותו במרכזו. על כן בארתי לי את פתרון החידות והמליצות הנ"ל באופן כזה: הקב"ה הוא מחויב המציאות קודם לבריאת העולם. לא לפי סדר זמנים, כי אם לפי עצמותו המחויבת. הוא מחויב להיות עלת העלות וסבת הסבות לכל הנמצאים, טפאת עצמותם ומפאת מציאותם. לכן לא יכל העולם להכרא מאין, וגם לא מחומר קודם הבלתי תלוי בסבה הראשונה, — כי אם רק העולם נאצל מעצמותו של הקב"ה. ויען כי הנמצאים אינם דומים זה לזה בשלמותם, כי מעלותיהם רמות או שפלות לפי טבעם, לכן אנחנו מחויבים לשער כי עצמותו של הקב"ה צמצמה את עצמה במדרגות שונות כהתהוותם. וכדי שיוכל הצמצום להדרג למן העצם הבלתי בעל תכלית עד החומר הארצי, לכן עלינו לדמות במחשבתנו את ראשית הצמצום במרכזו (ר"ל בנקודה התחתונה) של העצם הבלתי בעל תכלית. עפ"י הדברים האלה נקל לראות כי הקבלה היא רק שטת שפינוזה בהרחבת הבאור.

גם את "עשר הספירות" בארתי לי בדרך פלוסופי, כי הן עשר מדות ההגיון של אריסטו (שגם אותן כבר ידעת).

מספר „מורה הנבוכים“), כל הכונות הנמצאים אשר בלעדיהן אי אפשר לצייר בדמיוננו שום עצם.

ואולם ע"י הבאורים המושכלים האלה העירותי עלי חמת המקובלים. כי הקבלה היא, לפי דברי המקובלים, חכמה אלהית ולא חכמה אנושית, ולכן כל האומר לבאר את סודותיה עפ"י הטבע ועפ"י השכל הנהו מחלל את כבודה. ובכן נטל עלי לטמון את באורי בחופי ולבלתי גלותם לאיש. ואמנם חברתי חבור גדול בבאור סודות הקבלה, ואת הספר הזה לקחתי אתי בלכתי ברלינה, ועד היום עודנו שמור אתי לזכרון על שאיפת רוח האדם להשתלמות למרות המכשולים אשר על דרכו.

ואולם גם עסקי בבאור סודות הקבלה לא הרגיעו את רוחי; נפשי ערגה לראות את החכמה ערומה, בזהרה הטבעי, ולא בחתולת ערפל של משלים והירות. — אמנם כבר למדתי קרוא אשכנזית, אם גם בדוחק, אבל איפה אמצא לי ספרי אשכנז במדינת ליטא?

לאשרי נודע לי כי הרב בעיר ש... אשר בנעוריו ישב באשכנז ושם למד את הלשון האשכנזית וגם רכש לו איזו ידיעות כלליות, עודנו הונה גם עתה (כמוכן בחדרי חדרים) בספרי מדע וגם יש לו ספרי אשכנז במספר הגון. ובכן גמרתי ללכת לעיר ש. ולבקש מאת הרב להת לי ספרים למקרא. זמתי ואקיטה. מבלי הגד דבר לבני ביתי, בלי כסף להוצאת הדרך וגם בלי עגלה למסע, נשאתי את רגלי ואלך לעיר ש... והימים ימי החורף. (ואמנם הסכן הסכנתי ללכת. ברגלי בדרך רחוקה, ופעם אחת הלכתי ברגלי לעיר וו., דרך שלשים פרסא, בשביל ספר פלוסופי בשפת עבר שחפצתי לראות).

באתי אל הרב ואתחנן אליו להת לי את שאלתי. הרב השתוטט למשמע אוניו, כי זה שלשים ואחת שנה, טיום שובו מאשכנז, לא בא אליו איש בבקשה טמין זה. ברצון גדול עשה הרב את בקשתי ויתן לי ספרים ישנים אחרים בשפת אשכנז; הכי נכבדים בהם היו ספר ישן על תורת הראות (אפטיק) וספר על חוקי הפיזיקה. מעומק הלב הודיתי להרב על חסדו עמדי, ומבלי התמהמה שמתי את הספרים בצלחתי, ואשא את רגלי ואשוב הביתה כשטמח

רבה כמוצא שלל רב.

הספרים האלה פקחו את עיני, וכמו גלו לי עולם חדש. עתה דמיתי בלבי כי מצאתי את המפתח לכל מסתרי הטבע, אחרי שידעתי איך יתהוו הברק, הרעם, הטל, הגשם וכו'. בגאווה ובגדל לבב הבטתי ממרום ידיעותי על האנשים שאינם יודעים זאת, לעגתי למשפטיהם הקדומים ולאמונותיהם המפלגות, ובגדל רחמי עליהם נדרשתי ללא שאלוני להאיר את חשכת שכלם ולצרף את מושגיהם הטוטעים, אפס כי הדבר הזה לא הצליח לי תמיד. למשל, פעם אחת התאמצתי להוכיח לאחד הלמדנים, כי הארץ עגולה בכדור וכי רגלי דרי מטה מקבילות אל רגלינו. אך הלמדן שחק על דברי באמרו, כי אם כן נפל יפלו האנשים ההולכים מתחת לרגלינו. או הוריתיו לדעת כי הגופים אינם נופלים אל תוך החלל הריק, כי אם הם נמשכים אל מרכז האדמה, וכי המושגים "מעלה" "מטה" הם רק ביחס התרחקות או ההקרבות אל אותו המרכז. אך כל זה לא הועיל לי; הלמדן עמד על דעתו כי כל דברי הם דברי שטות.

פעם אחרת הלכתי למייל עם אחדים מחברי. וארא והנה עז באה לקראתנו, ואקרב אל העז ואך אותה במקל אשר בירי. חברי הוכיחו על פני את אכזריותי זו. ואולם אנכי ענית; איזו אכזריות יש בזה? התדמו כי העז חשה ומרגישה מכאוב בהכותי אותה? הם מלהוכיר! "העז היא רק מכונה" (כי כן הורני ספר הפיזיקה, אשר טחברו הלך בשמת דְקרט). או מלאו חברי צחוק פיהם, ויאמרו: "אבל הלא אוניך שמעו את צעקת העז, אשר צעקה ממכאובה." על זאת ענית במנוחה: אמנס צעקה העז, אבל הן גם התוף משמיע קול בהכותכם עליו". — חברי השתוממו למשמע אונם, ובעוד ימים אחדים עברה השמועה בעיר כי יצאתי מדעתי, אחרי אשר אני מחליט כי העז היא תוף.

בין הספרים, אשר השאילני מיטיבי הרב הנז' אחרי כן, נמצאו גם ספרי רפואה, ובהם ספר-טלים מדיציני אשר בו מבארות כל מיני הטחלות לסבותיהן, לסמניהן, וגם דרכי רפואתן וסמי המרפא הנחוצים. הספר הזה היה לי לאוצר יקר. שקרתי עליו בעמק העיון, ואדמה בלבי כי הנני מעתה רופא גמור. לכן לא

הסתפקתי בידיעת חכמת הרפואה להלכה, כי אם חפצתי להשתמש בה גם למעשה. ובכן החלתי לבקר חולים, ולפי סמני המחלות וסבותיהן כתבתי את פתקי הרפואות הדרושות להן. כמובן לא עברו בקורי אלה בלי מקרים נלעגים. כאשר הגיד לי החולה רק סמנים אחדים של מחלתו, מהרתי להחליט כי היא המחלה הכתובה בספרי, וטמילא שערתי כי גם יתר הסמנים שבמחלה זו מחויבים להיות באותו החולה. והיה כאמור החולה כי הסמנים האחרים, שאני משער, אינם כלל במחלתו, עמדתי אני על דעתי בקשיות ערף, כי הם מחויבים להיות בה. למשל, אני אומר אל החולה: „הנך חש גם בראשך!“ והחולה עונה: „לא! אינני מרגיש כל כאב בראשי!“ או אני קורא: „אבל הנך מחויב לחוש בראשך!“

כמובן היו המחלות מתחלפות לי זו בזו, כי כידוע יש סמנים אחדים למחלות שונות. — לאחרונה החלתי גם להכין סמי מרפא בעצמי, עפ"י התכנית הכתובה בספרי. הקורא הנכון וכל לשער עד כמה עלו יפה הסמים אשר הכינתי. ואולם אחרית הדבר היתה טובה, כי לסוף נוכחתי שעוד רב הדרך מן ידיעותי עד הידיעות של רופא גמור, וכי לא כל הקורא בספרי רפואה רופא הוא.

מ.ו.

השקפה קצרה על השתלשלות הדת הישראלית מראשיתה עד ימי הרוד ההדש.

בטרם אוסיף לספר את מקרי חיי המסתעפים מדעיתי בעניני הדת, הנני רואה לי לחובה להקדים השקפה קצרה על תולדות הדת הישראלית, ולדבר דברים אחרים על מושג הדת בכלל ועל ההבדל אשר בין הדת הטבעית (כלומר הדת שהשכל הפשוט מודה בה, ומה שקוראים מצוות שכליות) ובין הדת החיובית (כלומר היות שנמסרה ע"י התגלות אלהות, והכוללת

"טצוות מעשיות" שאין השכל הפשוט יכל לעמוד על נחיצותן (ותועלתן).

הדת (רליגיה) בדרך כלל, היא הפגעת רגשי התורה, היראה, הכבוד וכו' שהאדם מביע לכח הטמיר או לכחות הנסתרים הפועלים לטובה או לרעה על הליכות חייו. אם נשים לב רק להבעת הרגשות האלה בדרך כלל, מבלי פנות אל האופנים המיוחדים אשר בהם יובעו, — אז עלינו להודות כי "הדת" הוא רגש טבעי המחויב בטבע האדם. האדם רואה סביבותיו פעולות רבות הנוגעות אל עצמו ואל בשרו, מבלי ראות את הסבות המחוללות את הפעולות; וזכרתו כי אין פעולה בלי סבה ופועל, הוא מחויב לשער את הסבות המסוככות, את עלת העלות, ולהביע להן את רגשי התורה, היראה וכו'.

ואולם ההבעה הזאת יכולה להיות בשתי פנים: לפי הדמיון ולפי השכל. עפ"י הדמיון ידמה האדם את הפועל אל הפועל ה, והוא נותן לכחות הנעלמים, מחוללי הפעולות, את אותן התכונות והמדות המתגלות בפעולותיהן. ואולם עפ"י השכל יצייר לו האדם את הכחות הנעלמים רק בתור סבות הפעולות בכלל, מבלי הת להם דמות ותכונה מיוחדת; ואמנם שני האופנים האלה מוטבעים בטבע האדם: האדם הקדמוני שוה לנדרו את מהות עלת העלות, באופן המגושם הראשון; והאדם המשובכל בהשכלתו ברא לו את אלהיו באופן השני.

האופן הראשון, המדמה את הפועל אל הפעולה, הוליד את עבודת האלילים או רבוי האלהות. כי בהיות הרכי הפעולות שונות זו מזו, מחויב הדבר כי גם סבותיהן, ר"ל האלהים, מחוללי הפעולות הדומות להן, שונות גם הן זו מזו. ואולם האופן השני הוא היסוד להדת האמתית, כי באופן השני אין צורך כלל לשער מציאות סבות רבות להפעולות, כי אם רק סבה אחת, עצם טמיר ונעלם שהוא עלה כל העלות וסבת כל הסבות. כל השמות השונות של הפלוסופיה בחקר אלוה אינן אלא התפתחות מפורטת של שני אופני הדמיון הנ"ל. שמת הכפירה (האתאיסטית) ממאנת להודות במציאת "סבה ראשונה". כל

הפעולות הן, לפי השטח הזאת, תולדות סבות מיוחדות, ידועות ובלתי ידועות. השטח הזאת איננה מורה גם בחוברת (צוואממענ) האנג) שבין הפעולות השונות, כי אם כן הלא נמל עליה לבקש את סבה החוברת הזאת מחוץ לה.

ואולם שטח שפינוזה מלמדת כי יש עצם (סוכסטניץ) אחד שהוא הסבה הבלתי אמצעית לכל הפעולות השונות, והפעולות צריכות להחשב כתארים שונים של נושא אחד. החומר והרוח הם, לפי דעת שפינוזה, רק עצם אחד אשר פעם הוא לובש צורה זו, ופעם — צורה אחרת. כל פעולה בטבע מתיחסת, לדעת שפינוזה, לא אל הסבה הקרובה לה, כי אם בלי אמצעיות אל הסבה הראשונה, אל ה"סוכסטניץ" הצפונה בכל הנמצאות.

מזה נראה כי שטח שפינוזה היא טמש ההפך משיטת הכפירה. האחרונה כופרת במציאות ה' והראשונה כופרת במציאות העולם (באמרה כי האלהים הוא העולם). ולכן יפלא בעיני איככה יעלה על הדעת לתת את שפינוזה לאַפִּיאִיסט, לכופר במציאות ה' ?!

ויש עוד שטח שלישי העומדת באמצע בין שתי השטות הנזכרות — זו שטח לייבניץ. השטח הזאת מיוחסת את כל הפעולות המיוחדות, בדרך ישר, אל סבות מיוחדות; אבל כל אותן הפעולות השונות צריכות להחשב כמחוברות יחד במערכה אחת, וסבת החוברת הזאת תבוקש ותמצא בעצם אחד העומד מחוץ לחוברת זו.

ההבדל שבין הדת החיובית ובין הדת הטבעית הוא כאותו ההבדל שבין המשפטים החיוביים ובין המשפטים הטבעיים. האחרונים נוסדו על הכרה שהאדם עומד עליה בעצמו, אם גם ההכרה איננה ברורה, גם אופן השמוש במשפטים האלה איננו מפורש ומוגבל כל צרכו. והראשונים נוסדו על הכרה ברורה שנמסרה מאיש לאיש, ואופן שמושם מפורש ונגבל בהכלית הדיוק.

ואולם צריך להבדיל בין הדת החיובית ובין הדת המדינית (פוליטישע רליגיון). הכלית הראשונה היא

רק לבאר ולהגביל את ההכרה על אדות הסבה הראשונה, והתורה השלמה הזאת נמסרת איש מפי איש, לפי כשרונות המקבל, באותה מדה שקבלה המוסר. ואולם הכלית האחרונה (הדת המדינית) הוא ביחוד לשים לב לטובת הכלל; ולכן אין התורה הזאת נמסרת בשלמותה, במדה שקבלה המוסר, כי אם רק במדה הנאותה להכלית הנרצה. הנהגת המדינה (הפוליטיקה) כשהיא לעצמה לא תשים לב אל הדת האמתית, כמו שאינה שמה לב אל המוסר האמתית: כי בידה יש תחבולות זאמצעים אחרים המכריחים את האדם לחזור למוטב. לכן נוכל לאמר: כל דת מדינית היא גם דת חיובית, אבל לא כל דת חיובית היא גם מדינית.

גם בדת הטבעית גם בדת החיובית אין כל סודות זמסטר'ים. אמנם תורת הדת החיובית איננה נמסרת לכל אדם בשלמותה, באותה מדה שקבלה המוסר — פשוט מפני שהמקבל איננו מוכשר לפעמים לקבל את כל התורה בשלמותה. אבל לזאת לא יקרא „סוד ומסתור“; כי גם המדעים אינם נמסרים לכל תלמיד בכל שלמותם, מפני קוצר בינת התלמידים, ובכל זאת לא יאמר כי יש „סודות ומסתרים“ בחכמת ההנדסה וכו'. — רק בדת המדינית יוכלו להיות „סודות ומסתרים“, כדי להוליך את האדם, בדרך לא ישרה, אל המטרה המדינית הנכספה, בפתותנו אותו כי בזה ישיג את טובתו הפרטית, אף כי באמת אין הדבר כן תמיד.

הדת הישראלית בראשיה, דת האבות רועי צאן, היתה גם היא דת טבעית; אבל גם אז כבר נבדלה מדתי יתר גויי קדם: כי היא נוסדה על האמונה באל אחד אשר השכל לא ישיגהו, תחת אשר לכל העמים היו מיני אלהות הרבה הטובנים לכל. אבותינו, אברהם יצחק ויעקב, לא יחסו את הפעולות השונות אל אלהים-פועלים שונים שיש בהם אותן התכונות והמדות שכפעולותיהן. — ואולם גם אחרי כן בהיות הדת הישראלית לדת חיובית, ע"י מתן התורה בהתגלות אלהות, נראה בה שנוי עקרי מיתר הדתות: היא לא היתה לדת-מדינית, אשר תכליתה רק טובת הכלל (בנגוד אל

ההכרה האמתית ואל טובת הפרט), כי אם דת של שלטון אלהים לברו, דת הנוסדת על ההכרה האמתית, ואשר לכן היא מתאמת גם עם טובת הכלל גם עם טובת הפרט. לכן אין בדת הישראלית (אם נשים לבנו רק אל הרת הצרופה בעצם שהרה) כל „סודות ומסתרים" במוננס הרגיל; רצוני לאמר, אין בה אותם הסודות אשר בשביל התכלית הנרצה אין רוצים לנלותם, כי אם רק אותם „הסודות" שאי אפשר לנלותם לכל אדם.

אחרי אשר נשכתה ממשלה מישראל, והחיים המדיניים פסקו, נבדלה הרת מהמדיניות. תופשי התורה לא שמו עוד לבם להתאים את הרת עם החיים המדיניים, כאשר עשו עד כה, כי אם דאגו רק לקיום הרת, אשר בה תלויה מעתה גם קיום האומה; בשנאתם להעמים אשר הרסו את ממשלת ישראל, ובפחדם פן תמוט גם הרת באבדן הממלכה, חבלו ראשי האומה תחבלות שונות לקיום הרת והרחבתה. הם יצרו את התורה שבבעלה, את הפרושים והבאורים אשר לפי דבריהם נמסרו גם הם איש מפי איש עד משה רבנו. הפרושים האלה אינם אותם שהשכל מחייב אותם כדי לשנות על ידם את חקוה התורה לפי צרך הזמן והמסכות, כי אם אלה הנוסדים על „טרות" ידועות שתתורה נדרשת בהן. ע"י „הרשות" האלה חרשו חוקים ודינים חרשים מתוך דברי התורה הכתובה, ולהחוקים החרשים האלה נתנו תקף ועז כמו לרברי תורת משה בעצמה, בלי שום הבדל. על פי הדברים האלה נוכל לחלק את קורות הרת הישראלית לחמש תקופות ראשיות. התקופה הראשונה היא תקופת הרת הטבעית, וזמנה הוא מימי האבות עד יציאת מצרים. התקופה השניה היא תקופת הרת החיובית, מעת מתן התורה עד תקופת אנשי כנסת הגדולה. (בשם „כנסת הגדולה" אין הכונה אל אספה אחת של חכמים שנאספו בזמן אחד, כי אם אל השלשלת הארוכה של חכמי התורה במשך תקופה ארוכה אשר ראשיתה תכף אחרי החרבן הראשון ואחריתה סמוך לחרבן השני. הנביאזם חגי זכריה ומלאכי נחשבים — יחד עם ק"ך וקנים — לאנשי כנה"ג הראשינים, ושמעון הצדיק היה האחרון „משירי אנשי

כנה"ג". החכמים האלה בארו את חקות התורה וגם הוסיפו חקים חדשים לפי צרך הזמן והמסבות, עפ"י דרכי המדרש המקובלים. ואם נחלקו בדעותיהם היו מכריעים עפ"י רוב דעות). התקופה השלישית היא מעת חבור המשנה עד חבור התלמוד. התקופה הרביעית — מראשיה חבור התלמוד (שהוא הפירוש לדברי המשנה) עד חתימתו. והתקופה החמישית מתהלת למן חתימת התלמוד והיא נמשכת עד היום הזה, וברצות ה' ימשכו ימיה ער סוף כל הדורות, עד ביאת המשיח. כי גם אחרי חתימת התלמוד אין הרבנים יושבים בחבוק ידיים, ואם גם אסור להם לשנות דבר מדברי המשנה והתלמוד, בכל זאת יש להם עבודה די והותר: לישב את הסתירות שבדברי התלמוד בעצמו, להוציא את פסקי הדינים מתוך המחלוקות והפלפולים שבתלמוד, ולחדש דינים חדשים ע"י דמיון מלתא למלתא, וכו'.

כן שונו לאט לאט לרעה פני הדת הישראלית, אשר בראשיה ולפי טבעה היתה דת טבעית, דת שכלית. לפי מעמד הדת הישראלית לעת כזאת, נטל על איש יהודי לשמור ולעשות תלי תלים של הלכות באכלו, בשתותו, בהודונו אל אשתו או בעשותו את צרכיו... הספרים שנכתבו על "הלכות שחיטה" לברה מספיקים להצטרף לביבליותיקה גדולה; ואיה סופר איה מונה את המון הספרים שנכתבו על "הלכתא למשיחא", על מצוות שאינן נוהגות עוד בזמן הזה, כגון הלכות הקרבנות, דיני טומאה וטהרה, וכאלה! עמי ירעד בכפי בזכרי כי אני ורבים כמוני בלינו את מבחר שנותינו, את השנים שבהן מתפתחים הכחות בכל תעצומות עוזם, בלמודים כאלה הממיתים את הרוח. גם בלילות לא נתתי שנה לעיני, כי נטל עלי למצא כונה מסותרה במקום שאין כל כונה, לגלות בחריפותי קושיות וסתירות במקום שאין כל סתירה, ולישב בפלפול מעוקל את הסתירות הגלויות שאין להסירן; בקצרה, עלי נטל לרדוף אחרי צללים ולבנות מגדלים באויר.

ואמנם שתי סבות גרמו להרבנים להפוך את הוד הדת הישראלית למשחית. הסבה הראשונה היא השטה המלאכותית בבאור דברי התורה (רצוני לאמר דרכי המדרש של חכמי המשנה

זהתלמוד). השטה הזאת היא מלאכותית, לא טבעית; כי הבאור הטבעי נוסד על ידיעה עמוקה בלה"ק ובינה נכונה בכונה האמתית של המחוקק, כונה שאפשר לעמוד עליה רק ברעתנו היטב את העתים והמסכות אשר הולידו את החוקים; תחת אשר אופן הבאור המלאכותי נוצר רק לתכלית המצאת חוקים חדשים לפי צרך הזמן. הרבנים מחליטים כי בספרי הקדש נכללו לא רק החוקים הכתובים, ולא רק אותם החוקים המחודשים שאפשר להוציאם מתוך דברי התורה בדרך תבונה, כי אם גם כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש ולהעלות בפלפולו — כי ליכא מידא דלא רמיזא באורייתא, ובאמת אין השטה המלאכותית של מדרש המקראות אלא תחבולה להתאים את החוקים המחודשים עם דברי התורה הכתובה, בתור „אסמכתא“, ולמען יקדשו החוקים המחודשים בעיני העם, ולמען יחרתו על נקלה בזכרון התלמידים, ב„הסמכם“ על אחר המקראות. אין רב נכון המאמין באמת כי דרשות המקראות הן הן פשוטו של מקרא, ואם תשאל את פי רב כזה בדבר המדרשים, יענך: „הדינים שנדרשו מתוך הכתובים נחוצים לצרך הזמן, ורק בדרך אסמכתא אסמכינן אקרא“.

והסבה השנית היא סבה חיצונית. כי היהודים בארצות גלותם קבלו מנהגים וחוקים רבים מהגויס אשר בקרבם ישבו, וכרבות הימים נקדשו המנהגים הזרים האלה ויחשבו כעצם טעצמה של דת הישראלית. (אל הסוג הזה יחשבו מנהג כסוי הראש, נטילת ידים, וכו' וכו'). וגם יש דינים ומנהגים מחודשים שנקבעו להלכה רק בתור התנגדות לחקות הגוים ולמנהגי דתם. ביחוד נקבעו הלכות רבות כנגד מנהגי היונים והרומאים, אלה העמים אשר הרעו לישראל מאד ואשר על כן גברה שנאת חכמי ישראל אליהם ביתר עז. ואמנם בדבר הזה תורת משה למופת להרבנים, כי גם בה נמצא חוקים רבים המתאימים עם חוקי המצרים (בשגם כבר הכו שרשם עמוק בחיי העם הישראלי ואי אפשר היה להכריחם מקרבם), וכנגד זה חוקים רבים המכוונים כנגד חוקי המצרים — כאשר הוכיח הרמב"ם בכפרו „מורה הנבוכים“ בהכליה הבירור.

ואולם נפלא הדבר, כי אף שהשתמשו הרבנים בדרכי

המדרש המלאכותי ביד רחבה לעקם ולעוות את הכתובים, עד כי שנו לגמרי את פני התורה בחלקה המעשי (רצוני לאמר בחלק הדינים והמשפטים), — בכל זאת לא נגעו לרעה בחלקה התיאולוגי, והתיאולוגיה הישראלית עורנה בעצם תומה וטהרתה. הצורך איזנמנר אומר אמנם, כי התלמוד והרבנים מגשימים את הבורא, אבל באמת נקל להוכיח בכירור, כי כל המאמרים הנראים כעין הגשמת הבורא ומדותיו לא נאמרו אלא כדי להבין להמון את מושגי התיאולוגיה. וכדבר הזה שמו להם חכמי ישראל לקו את פתגמם: „דברה תורה כלשון בני אדם“; כי עניני מדות ומוסר (שהם התכלית העקרית של התיאולוגיה) נוחים להתקבל על לב ההמון בהאמרם אליו בדרך ההגשמה. לכן שוו לנגד השכל ההמוני את הקב"ה בתור מלך ארצי הנועץ עם שריו ויועציו (המלאכים) על אודות הנהגת העולם. ואולם לבעלי שכל משוכלל התאמצו להסיר מלכם כל דמיונות ההגשמה, כי על כן דברו תוכחות עם הנביאים אשר „המשילו את היוצר ליצוריו“. ואמנם כשם שגליתי, בלי משוא פנים, את חטאה הרבנים במדרש המקראות לצרכי חרושי הלכות, כן אני רואה לי לחובה לבלי לכסות גם על הטוב שבדבריהם ולתת צדק להם בלי משוא פנים. ולמען הראות מה מהורות ומה מצורפות הן דעותיהן התיאולוגיות, הנני להציג זו לעומת זו את הדמות אשר יערוך טחמד בהקוראן ואת הדמות אשר יערוך התלמוד — למתן שכרם של צדיקים בעולם הבא.

אלה הם דברי הקוראן: פה (כגן עדן) יש כוסות רבות כככבי השמים לרוב. עלמות ועלמים טוונים את הכוסות ומשרתים את המסובים אל השלחן. והעלמות יפות מאד, וגם הרטיון היותר חזק לא יוכל לשער יפין כמו. לו הופיעה אחת העלמות האלה על פני השמים או באויר, כחשכת הלילה, אזי האירה כל הארץ מיפיה כאור השמש; ולו ירק ירקה אל תוך הים, אזי הפכה ברוקה את המים המלוחים לרביש ותשם מר למתוק. מים, חלב, רביש ויין-לבן — הם הנהרות המשקים את הנה היתה הזה (כלומר את מעון הצדיקים בעוה"ב). הרפיש אשר יגרשו מן הנהרות האלה, הוא האש כל בשם; וחלוקי האבנים אשר

בקרקע הנהרות, הם מרגליות וספירים. הטלאך גבריאל יפתח את שערי העדן לפני המושלמים המאמינים; וכבואם פנימה תחזינה עיניהם ראשונה שלחן-כרכר, והשלחן ארוך עד מאד, עד כי שבעים אלף יום יעברו כטרם יסובבהו איש קל המרוץ. ומסביב לשלחן עומדים כסאות זהב וכסף, ועל השלחן מכסות זהב ומשי, כאשר ישבו הצדיקים אל השלחן ינתנו להם מעדנים נבחרים, ולצמאם ישתו מימי העדן. אחרי אכלם לשובע יגשו אליהם נערים יפי-טראה והלבישום בגדי חמודות ירוקים, וענדרו ענקי-זהב על צוארם, ושמו עגילי-זהב באזניהם. אחרי כן ינתן הפוח-זהב לאיש איש, ואך יקריב הצדיק את התפוח אל אפו להריח בו, תופיע לקראתו עלמה יפה עד מאד. הצדיק יחבקנה בעליצות נפש, ושכרון-האהבה הזה יארך חמשים שנה רצופות, בלי הפסק. לכל זוג וזוג ינתן ארמון נהדר למעון, ושם יאכלו, ישתו, ויתענגו על כל מיני מעדנים ועגבים לעולם ועד".

אכן יפה הרמות הזאת, אבל מה מגושמת ומה עגובה (ויננליך) היא! — ואולם חכמי ישראל מתארים את חי עוה"ב ברכרים הקצרים והאצולים האלה: „אין למעלה לא אכילה ושתייה, אלא הצדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם, ונהנים מזיו השכינה!"

איוזמנגר מתאמץ לתת את חכמי התלמוד לצחוק ולשנינה, בכארו את דבריהם בבאורים זרים ונלעגים שלא עלו כלל על לב אומריהם. ואמנם באופן כזה לא יבצר ממנו לשים כל דבר ללעג ולקלס. הנה הוא מלגלג על הטאמר התלמודי „טאן מלכי רבנן"; ובאמת גם הפלוסופים הסטואיקים קראו לחכמים מלכים. הוא מוציא לעז על התלמוד על אשר נמצא בו לפעמים את המבטא „הקב"ה נמלך בפמליא של מעלה" (במלאכים) כטרם עשותו דבר פלוני; אבל הכונה האמתית של המבטא הציורי הזה הוא: „אל שדי, אף כי הוא כל יכול, בכל זאת איננו פועל פעולותיו בעולם בדרך-ישר, כי אם באמצעות כחות הטבע (שהם „המלאכים)". המלגלג הנז' יוקיע על נס גם את הטאמר התלמודי „הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים"; — אבל איזה תיאולוג נכון יראה

במאמר הזה זרות או פגיעה בכבוד ה' — אך אם אומה להשיב על כל הלגלוגים ועל עלילות השקר אשר נכתבו על התלמוד בידי מחברים נוצרים וגם בידי יהודים החושבים את עצמם ל"נאורים", אז אצטרך לכתוב ספר מיוחד, ספר גדל הכמות. ואולם האיש אשר חדר אל הרוח הנכון שבדברי התלמוד, האיש היודע כי זה דרך חכמי־קדם בכלל להביע את האמתיות התיאולוגיות המוסריות, וגם את למודי הטבע, במשלים ובמליצות־חידות; האיש היודע את דרכי ההפלגה וההגזמה של אנשי המזרח בכל דבר העלול לענין את האדם, — איש כזה יתנהג עם התלמוד כמנהג ר' מאיר עם תורת טורוהו, "אחר", ואיש כזה לא ימצא בתלמוד את אותם, "ההבלים ודברי האולת" שהאדונים הנ"ל מגלים בו על נקלה.

המנהג של חכמי התלמוד לסמוך את האמתיות ההלכיות והמוסריות על דברי ספרי הקדש בדרך מדרש זר ומשונה, למען יאמין העם כי האמתיות ההן יוצאות באמת מדברי ספרי הקדש בדרך באור נכון, — המנהג הזה הוא לא רק תחבולה מחוכמה לתת מהלכים לדעות הנכחות בקרב ההמון (שאיננו מוכשר בעצמו לראות את אמתיות הדעות, ואיננו מקבל אותן אלא בהתלותן באילן גדול, באבטוריטט שאסור להרהר אחריו, כגון האבטוריטט של ספרי הקדש), כי אם גם סגולה לזכרון בדוקה ומנוסה. כי בהיות מקראות ספה"ק שגורים בפי כל, מחויב הוא כי גם ההלכות ועניני המוסר הנסמכים עליהם יהיו גם הם שמורים בלב התלמידים כפסוקי התנ"ך בעצמם. וגם חכמי התלמוד מורים בעצמם פעמים רבות כי הלכה פלונית מחודשת היא, ורק (מפני הטעמים הנז') "אסמכוה אקרא".

בכלל, חכמי התלמוד ותלמידיהם ותלמידי תלמידיהם ידעו היטב (וגם הודו בפה מלא) כי "הדרשות" שהם דורשים הן רק דרשות ולא פשוטו של מקרא; ובהיות הדבר מפורסם וידוע לכל, לא חשו לשננו לתלמידיהם בכל דרשה ודרשה. ולראיה אביא בזה מאמר תלמידי אחד המוכיח בפירושו את אמתת דברינו אלה. במס' גטין איתא: אמר רב הונא בר נתן לרב אשי מאי דכתיב, "קינה ודימונה וערערה"? (אלה שמות ערי ארץ

ישראל (בספר יהושע); על זאה ענהו רב אשי בפשימות: „טהוהא דארץ ישראל קחשיב“ (כלומר הפסוק קורא בשם את ערי ארץ ישראל); ואולם השואל הוסיף לאמר: אטו אנא לא ידענא דמתוותא דארץ ישראל קחשיב? ! אלא רב גביהא מארגיזא אמר בזה טעמא (ר"ל דרוש מוסרי): מי שיש לו קנאה (וקינה) על חברו ורוטם (ודימונה), שוכן עדי עד (ועדעדה) עושה לו דין. — מה נקל הוא ללצים לשפוך לעג כמים על הדרשן העלוב הזה המוציא למוד מוסרי מתוך שמות ערים, בדרך דרוש נפתל (וביחוד זר מאד הדרוש, הבא שם אחרי כן, על שם העיר „סנסנה“ = שוכן סנה!). אבל הדרשן קדם פני המתלוצצים בהודיעו מראש כי גם הוא יודע פשוטו של מקרא, אלא שהוא רוצה לסמוך עליו איזה למוד מוסרי בדרך הדרוש.

כמו כן נמצא כי ברצות חכמי התלמוד להורות כי „מעשה גדול מלמוד“, סמכו את התורה הנכבדה הזאת, בדרך דרוש משונה, על הכתוב בספר ישעיה: „והיה אמנות עתיך חסן ישועות חכמת ודעת יראת ה' היא אוצרו“, ויפרשו לאמר: „אמנות“ זה סדר זרעים, „עתיך“ זה סדר מועד, וכן כל ששה סדרי משנה — אבל „יראת ה'“ זה הוא העיקר. והאם גם על הדרשן הזה נוכל לאמר כי לא ידע פשוטו של מקרא? !

והנה בנוגע לתורת המוסר של חכמי התלמוד, אין בה כל מגרעת, מלבד אולי מה שהם מחמירים יותר מדי במוסרם. תורת המוסר של התלמודיים דומה בכל אל זו של הפלוסופים הסטואיקים, ועוד עולה היא עליה בהרבה יסודות נכבדים ונחוצים, כגון: אפשרות השגת השלמות, החבה והרצון לכל אדם, וכו'. חכמי התלמוד דורשים מאת האדם להיות קדוש גם בהרהורי לבו; ועפ"י דרכם הם סומכים את התלמוד הנכבד הזה על הכתוב בתהלים: „לא יהיה בך אל זר“ איזהו אל-זר שהוא בלב האדם? הוה אומר זה הרהורים רעים. הם אוסרים להונות לא רק כמעשה כי אם גם בדברים אפילו את הנכרי העובד אלילים, ואפילו הונאת-דברים שאיננה גורמת כל הפסד לאיש. כי על כן אסור, לפי דין התלמוד, לקבל פני איש ואפילו עכו"ם בדברי הנמוס הרגילים: „שמת אני לראותך בשלום“ — אם אין הדברים יוצאים

מלב המברך באמת ובתמים .

אמנם נמצאים אנשי מרטה בבני ישראל שאינם נמנעים להונות כנכליהם את בני אמונות אחרות; אבל ממעשי תרמיתם אין להוכיח על השחתת המוסר של היהודים התלמודיים (כמו שעושים צוררי ישראל): נהפוך הוא, הרמאים האלה אמנם מתנהגים לפי חקות המוסר של התלמוד. — ואולם אם אומר להוציא במספר את כל למודי המוסר היקרים הנמצאים בתלמוד, אצטרך לחבר ספר גדול לתכלית זו.

ובאמת אנו רואים כי למודי המוסר של התלמוד שמו אותהם, אותות לטובה, גם בחיי המעשה של היהודים. יהודי פולין, אשר עליהם לא נגזרה גזרה לעסוק רק ב"סחר מכר" או בהלוואה כרבית (כאשר נגזר על היהודים בטדינות אחרות) ואשר להם הותרו כל ענפי הפרנסה, — הם מתפרנסים באמונה וביושר, ורק לעתים רחוקות מאד נשמע תלונה מפי פולני כי רמהו איש יהודי. — והכל יודעים מה גדולים מעשי צדקתם וחסדם עם העמים, עם החולים וגם עם המתים. הם אינם שוכרים אנשים בכסף לפקח על החולים ולעסוק בקבורת המתים, כי אם זקני העדה ונכבדיהם עוסקים בעצמם במצוה זו, שהיא חסד של אמת. אמנם היהודים הפולנים כרוכם אינם "נאורים" באור ההשכלה, גם מנהגי חייהם ונמוסיהם גסים ומחוסרי תרבות, אבל נאמנים הם לדת אבותיהם ולדת המדינה. הם אינם יודעים לדבר חלקות, לפי דרכי הנטום המדוקדק; אבל מוצא שפתם קדוש להם. הם אינם מחליקים לשונם למין היפה; כי על כן בטוחים אתם שלא יפרשו רשת להוטת בנותיכם ונשותיכם. כמשפט אנשי המזרח אינם מעריצים ומכבדים יתר מדי את המין היפה, אבל תחת זאת הם ממלאים את חובתם לנשיהם ביתר אמונה וביתר דיוק. בניהם לא למדו לשונם להביע את כבודם ואת אהבתם לאבותיהם בדבורים מהודרים ומסולסלים (כי אין להם אומנות צרפתיות), אבל תחת זאת הם אוהבים ומכבדים את אבותיהם בפשימות, מעומק הלב.

ביחוד ראוי להרים על נס את קדושת זווגיהם. תקנות מהכמות תקנו חכמי התלמוד "כדי שלא יהיו בני ישראל

מצוים אצל נשותיהם כתרנגולים", וע"י הפרישות המצווה הזאת, החזרת חלילה בכל חרש וחרש, לא יקוץ הבעל באשתו כל ימי חייהם, ותמיד היא כחדשה בעיניו, ככלה בעיני חתנה. ומה גדלה תומתם של בחוריהם ובתולותיהם! בני ובנות י"ח שנה הנכנסים לחופה אינם יודעים, עפ"י רוב, מאומה ב"סוד הוונג" — וזה בודאי חוון לא נפרץ בקרב עמים אחרים.

מז.

כנהגי הסירות ודרכי התשובה.

בימי נעורי הייתי ירא-אלהים וחרד אל דברי הדת; ובראותי כי גם בין הרבנים תופשי התורה יש גאווה, אות-מדנים ועוד מדות מגונות כאלה, בחלה נפשי בהם, ואקח לי למופת רק את "החסידים" שבהם, ר"ל אלה המדקדקים במצוות בתכלית הדיוק והמקדישים כל ימיהם לצרוף מדותיהם. ואולם ברבות הימים נוכחתי כי גם בחסידותם הנפרזה יש מגרעת גדולה: הם אמנם אינם מרעים לאחרים, אבל הם מרעים לנפשם. החסידים הנפרזים האלה, "שופכים את מי האמבטי יחד עם הילד", כי בהתאמצם למשול ביצרם ולכבוש את תאוותיהם, הם מענים ומדכאים גם את כחותיהם ועוצרים בער פעולותיהם, ולא עוד אלא שלפעמים הם מקרבים את מותם ע"י סגופיהם ו"תשובותיהם". למען הוכיח אמתת משפטי זה, הנני לספר מעשים אחדים אשר הייתי בהם עד ראיה. איש חסיד היה בעיר לובטש ושמו ר' שמעון (ר' שמעון לובטשר). האיש הזה ענה את נפשו בכל מיני ענוים וסגופים קשים; בראשונה עשה "תשיבת הקנה", כלומר הוא צם "הפסקות" שש שנים רצופות, ונס בערב בהפסיקו את העניתו לא אכל שום "דבר מן החי"; גם הלך ב"גולה", כלומר הוא נע ונד מעיר לעיר ולא ישב שני ימים רצופים במקום אחד; ובימי "גלותו" היה לובש שק על בשרו. אך בכל אלה עוד

לא התקררה דעתו ולא מצא בזה די כפרה לעונותיו המדומים, ויקבל עליו לעשות „תשובת המשקל” (ר”ל לענות את נפשו בסגופים השקולים כנגד העונות). אפס כי הוא בדק ומצא כי עצמו עונותיו מספר, ולא יהי ביבלתו לתקנם כלם ב„תשובת המשקל”; לכן גמר בלבו לכפר על עונותיו באופן פשוט, בהרעיבו את נפשו עד למות. ובכן הלך האיש ב„גולה” מבלי אכול כמעט מאומה. על דרך גלותו בא האיש גם למקום מגורי אבי, ויכנס אל הרפת אשר לאבי ויפול שם ויתעלף, מבלי אשר ידע איש את דבר בואו. במקרה נכנס גם אבי אל הרפת, וימצא את ר’ שמעון דנן (אשר ידע אותו טכבר) שוכב כמת על הארץ, וספר הזוהר בידו. וימהר אבי ויבא יין ומאכלים לשוכב נפש האיש, אך ר’ שמעון מאן למעום מאומה. לשוא פצר אבי בו, לשוא העתיר עליו דבריו, — ר’ שמעון עמד על דעתו ולא לקח מאומה אל פיו. ויהי כאשר הצטרך אבי לבוא אל חדרו לעשות מלאכתו, ויאסוף ר’ שמעון שארית כחו ויתאמץ ויקם על רגליו ויצא מאת הרפת ומאת הכפר. וכאשר שב אבי, אחרי זמן מה, אל הרפת וירא והנה האיש איננו, וירץ להדביקו ולהשיבו, וימצאהו שוכב מת לא רחוק מהכפר. — הדבר נודע עד מהרה בכל תפוצות ישראל, ור’ שמעון היה ל„קדוש”.

ואיש חסיד אחר, ושמו ר’ יוסיל סקלצק, קבל על עצמו מלתא זוטרתא — להחיש את ביאת המשיח. לתכלית זו התקדש וימהר בתשובה שלמה, צם הפסקות, עשה „גלגולי שלג”, „תקוני חצות”, וכדומה. ויחשוב באמת ובתמים כי בכל אחד מהמעשים האלה הוא מכריע תחתיו גרוד של מלאכים רעים העוצרים בעד המשיח ואינם נותנים לו לצאת לפעלו. ומלבד הסגופים והענויים השתמש לתכליתו גם ב„קבלת המעשית”: הקטיר קטורת, עשה השבעות ולחשים, וכו’ — וע”י ההזיות האלה חשכו מאורות שכלו ויהי לחולם בהקיץ, וידמה בנפשו כי הוא רואה בעיניו את המלאכים והשדים אשר העסיקו את דמיונו, וגם קרא לכלם בשמותם; ויך סביבותיו כמשתולל, וינפץ את החלונות ואת התנורים, בדמותו כי הוא נלחם עם אויביו, עם הרוחות הרעות (ממש כדון־קישוט בשעתו), — ואחרי „המלחמות” האלה נפל

ארצה באין אונים. כה יצא האיש הזה מדעתו ע"י חסידותו והיותיו, ורק בעמל כבד הצליח לרופאו של הנסיך רדויכיל לרפאהו ולהשיבו לאיתנו.

גם אנכי נסיתי לעשות כמעשה החסידים האלה, אבל לא הגדלתי פעלי בסגופים ובענוים, ומכל נסיונותי לא עלתה בירי בלתי אם להנזר מאכול דבר מן החי ולצום בעשרת ימי התשובה שלשה ימים רצופים. אמנם קבלתי עלי לעשות את „התשובה הקנה“, אבל מחשבתי זאת, כיתר המחשבות ממין זה, לא יצאה אל הפועל, אחרי אשר אחזתי בדעות הרמב"ם אשר לא אהב כלל את ההויה והחסידות הנפרזה, ואמנם נפלא הדבר, כי גם בעת אשר הייתי תמים עם הרבנים ונאמן לכל חקות השו"ע, — גם בעת ההיא מאנתי לשמור מנהגים אחדים שיש בהם זרות ונחנקות: כגון מנהג ה„מלקות“ בערב יוהכ"פ, והפרת נדרים וקבלת נזיפה בערב ראש השנה. רק בעמל כבד הצלחתי להתאפק מצחוק למראה המנהגים המגוחכים העצובים האלה, ופני אדמו מבשת כאשר נמל עלי לעשותם. כי על כן השתדלתי תמיד להחליץ מעשית המנהגים האלה, כאמתלא כי כבר עשיתי אוהם או כי אעשה אותם אחר כך בבהכ"נ אחר. ואמנם הדבר הזה הוא חזיון פסיכולוגי שראוי לשים לב אליו: הן לכאורה הדעת נותנת כי האיש שהסכין לראות את האנשים אשר סביבותיו עושים מעשים ידועים כלי שום בוש וכלימה, אי אפשר הרבר שהוא יבוש לעשות כמעשיהם; — ובכל זאת בושתי אני לעשות את המנהגים המקובלים והרגילים האלה. ואולם החזיון הזה מהבאר ע"י השקפתי המיוחדת על מעשי בני האדם: אנכי הסכנתי מעודי לשפוט כל מעשה ומנהג, ראשונה לפי מיבו של המעשה (הנכון הוא אם לא, הנאה הוא או לא), ורק אחרי כן לפי תכליתו ומטרתו; ורק אם לא מצאתי כל דפי בהמעשה כשהוא לעצמו, רק או הוכשר בעיני להשתמש בו בתור אמצעי להכלית ידועה. ההשקפה הזאת היתה אח"כ ליסוד עקרי בשטת הדת שלי ובשטת המוסר שלי. ואולם רב-אדם לא פן יחשבו, ויסוד המוסר שלהם הוא: התכלית מקדשת את האמצעים.

יז.

רעות והתעלפות.

במקום מושבי היה לי רע יקר, אוהב דבק מאח, ושמו משה לפידות. גם בשנותינו, גם בעניני למודינו, וגם במסכות חיינו נשוינו; אלא שאנכי הייתי נוטה ושוקק למדעים עוד בקדמות נעורי, והוא, אף כי היה מעמיק וחרף ובעל הגיון ישר, בכל זאת לא אהב לחקור במופלא ממנו. עם רעי זה שוחחתי לעתים קרובות על הדברים הקרובים ללב שנינו, וביחוד על עניני אמונה ומדות המוסר.

אנחנו היינו היחידים בעירנו, אשר ערבנו לבנו לחקור בכל מעשה שאנחנו עושים, ולא רק לעשותו בתור חקוי בלי חשבון ודעת. ויען כי נבדלנו ברעותינו ובמעשינו מכל בני הקהלה, לכן כמובן פרשנו מן הצבור כליל ברבות הימים, ובגלל הדבר הזה הורע מצבנו החמרי (אשר היה תלוי בדעת הקהל) יותר ויותר. אך בכל זאת לא חפצנו למחול על דעותינו היקרות לנו בשביל טובתנו החמרית, נחמנו את נפשנו על הנוק החמרי הזה, ככל יכלתנו, ונרב לשיח על הבלי העולם ועל הדעות המוטעות של המון העם בעניני אמונות ומוסר; וממרום דעותינו הבטנו בגאווה ובוז על ההמון הנבער מדעת.

ביחוד אהבנו להעביר תחת שבט בקרתנו את החסידות המזויפה, את הצביעות, למשל: בעירנו פרצה מחלת האבעבועות ותפל חללים רבים בין ילדי ישראל, ויהאספו ראשי הקהל לחפש אחרי "חטאים", למען דעת בשלמי הרעה הזאת; ואחרי חקירה ודרישה נודע להם כי אלמנה אחת צעירה לימים מתנהגת במנהגי "פריצות" עם פקידי חצר הנסיך. ובכך הובאה הנפש החוטאת הזאת לפני ראשי הקהל; אבל למרות כל האיומים והאזהרות לא יכלו להציל מפיה תורה על עונה. היא הגידה ולא נחרה כי היא מקבלת בסבר פנים יפות ובאותות רצון את הפקידים הסרים אליה לשתות שכר בביתה; אבל במנהגה זה, שהוא רק מנהג הנמוס, איננה רואה כל "פריצות", ולכן

לא תשים אשם נפשה, ראשי הקהל אשר בידם לא היו ראיות אחרות לפשעי האלמנה, כבר אמרו לשלחה בשלום לביתה, והנה אשה באה בימים התפרצה לחדר הקהל בחמה שפוכה ותתן בקולה על ראשי העדה לאמר: „יסרוה בשבטים עד אשר תודה על פשעה! ואם לא תעשו זאת, יחולו עליכם דמי הנפשות הנקיות אשר נקטפו באבן בעון הפריצה הזאת!“ — גם אני ולפידות רעי היינו באותה האספה, ויפן אלי רעי ויאמר: התדמה באמת כי קנאת המוסר וטובת הכלל מדברות מתוך גרונה של החסידה הזאת? לא, ידידי! היא קוצפת על האלמנה יען כי עורנה צעירה לימים ומוצאת חן בעיני הגברים, תחת אשר היא, הזקנה, לא תוכל עוד לקחת לב איש“. או הגדתי לרעי כי גם מחשבותי כמחשבותיו בענין הזה.

פעם אחרת נסכה שיחתנו על העוני אשר בבית חותנו של רעי. חותנו היה ה„שמש“ בבהכ”נ, ובמשכורתו הדלה לא יכל לכלכל את ביתו אלא בדוחק גדול; כי על כן רבת שבעה לה נפשו קללות וגרופים מאשתו, היא חותנת לפידות, על אשר אין ירו משגת לנהל את ביתו כלחם. ביחוד שפכה עליו את חמתה זועמה בערבי שבתות, אם לא נתן לה כסף די צרכה להכנת השבת הקדוש. ובטפר לי רעי את הדבר הזה אמר: „חותנתי מתאמצת לפהותני כי היא מקנאה לכבוד השבת הקדוש; אבל באמת איננה מקנאה אלא לכבוד בטנה הקדושה שאין לאל ידה למלא כרצונה, וקדושת השבת היא רק לכסות עינים לרעבתנותה“.

פעם אחרת בלכתנו לשוח על פני הסוללה אשר מסביב לעיר, ובשוחחנו על נטיות בני האדם להונות את עצמם ואת אחרים, אמרתי אל רעי: „ידידי! נהיה נא ישרים במשפט, ונעביר נא גם אוהנו בעצמנו תחת שבט הבקרת, ככל אשר אנחנו עושים לאחרים. אולי אין אותה ההתבוננות המתפלספת אשר בה אנחנו מבלים את עתנו, ואשר באמת איננה נאותה כלל למסכות חיינו החיצוניות, — אולי איננה אלא תולדה עצלותנו ונטיותנו הטבעית אל הכטלה, נטיה שאנחנו מרבים לה עצמה במחקרינו על הבלי העולם? ! הנה אנחנו שמחים בחלקנו, ואיננו מהאוננים

על רוע מצבנו. ומרוע? יען כי יורעים אנחנו שאי אפשר לנו לשנות את מצבנו לטוב, בטרם נתגבר על עצלותנו ועל נטיתנו אל הבטלה. ואולם אף כי מתאמצים אנחנו לפתות אותנו ואת אחרים כי „מבטלים“ אנחנו את הכלי העולם, בכל זאת הלא גם נפשנו התאוה במסתרים לאכול מאכלים יותר טובים וללבוש בגדים יותר יפים; ובכל פלוסופיתנו יבצר מוטנו להכחיד ממעמקי לבבנו את התאוה הזאת. הנה אנחנו מוכיחים ולועגים לחברינו, פלוני ואלמוני, על השתקעם בהכלי העוה"ז, כלומר על עזבם את דרכי החיים שלנו ועל בחרם להם עסקים הנאותים לכחותיהם ולכשרונותיהם; — אבל איזה מותר יש לנו מחברינו אלה, אחרי אשר כמונו כמוהם הולכים איש איש אחרי נטיתו, אלא שאנו נוטים אחרי הבטלה, והם נוטים אחרי הבצע והריוח? ! ואם באמת ובתמים חפצים אנחנו כי יהי לנו יתרון מן חברינו אלה, נשתדל נא להשיג את היתרון הזה, למצער, ע"י הנדאת האמת, ונודה נא כי אנחנו אוהוים בדרכי החיים הפלוסופיים רק כדי לעשות את רצון נטיתנו אל הבטלה; תחת אשר חברינו „המעשיים“ אינם מודים בנטיתם אחרי הבצע, והם נותנים לעסקיהם אמתלא של תועלת הכלל“.

הרברים האלה עשו רשם כביר על לב לפירות, ובהתלהבותו ענה: דבריך צדקו מאד, ידידי! ואם אין לאל ידנו עתה לתקן את מגרעותינו, אל נא גשלה למצער את נפשנו ואל נא נכחיש במציאות מגרעותינו, כי אם תהיינה נא עינינו פקוחות עליהן, למען נוכל למצא, לאט לאט, את הדרך המועיל לתקונן. —

בשיחות כאלה בלינו, אנחנו הפלוסופים הקיניקים, את עתנו בנעימות, בשפכנו לעגנו פעם על כל העולם ופעם עלינו בעצמנו. למשל, לפירות שם את בגדיו הקרועים והמגאלים למטרה לחצי התוליו: הוא לקח את שרול-בגדו אשר נתק כלה מהבגד, ויהדקו במחט ממול ערפו, ויפן אלי ויאמר: „האינני דגה עתה לשלחציץ?“ ואנכי פורתי תהלות לנעלי הקרועות, באמרי: „נעלים כאלה, הפתוחות לרוחה, לא תלחצנה את הרגלים“.

אני ורעי דמינו איש לאחיו בנטייתנו ובמנהגי חיינו, ורק בכשרונותינו נברלנו מעט; אבל ההבדל הזה שוה יתר נעם על שיחותינו. אנכי הייתי מוכשר ביותר לחקרי מדע וגם התאמצתי לדעת כל דבר על בוריו ולרדת לעומקה של כל חכמה, יותר מלפידות. ותחת זאת היה לרעי יתרון ממני בדמיונו החי והכביר, כי על כן היה הוא מוכשר ביותר לעניני שיר ומליצה ולדברנות. והיה בהביעי בשיחותינו איזה רעיון חדש, ומהר רעי לבארו בהמון משלים ולהגשימו בתמונות חיות, כיד הדמיון והמליצה הטובה עליו.

אהבתנו איש לרעהו גדלה ככה עד כי יומם ולילה ישבנו יחדו שקועים בשיחותינו. ובשובנו איש איש אל עיר מגורינו המשותפת מן המקומות אשר שם שמשנו בכהונת „מלמד“, בקרנו ראשונה איש את רעהו במרם נלך לפקוד את נוינו, ושיחותינו לבבנו ככה עד כי ברבות הימים החלנו להזניח בגללן את התפלה בצבור, ולאט לאט חדלנו להתפלל כלה. בראשונה הוכיח לפידות בראיות ברורות כי גם חכמי התלמוד לא התפללו תמיד בצבור בבהכ"נ; ואחר כך השתדל להוכיח כי לא כל התפללות חובה הן, כי יש בהן אחדות שהן רק רשות ואין כל עון להזניחן ולעבור עליהן בשתיקה; ולאחרונה החלנו לקצר גם בתפללות הנחוצות והטחובות, עד כי לאט לאט חדלנו להתפלל כלה.

פעם אחת טיילנו בסביבות העיר בעת התפלה, ויאמר לפידות: „הגידה נא, ירדי, מה תהי אחריהנו? הן אנחנו איננו מתפללים כלל.“ — ומה דעתך אהה על אדותינו? שאלתיו אני. — „אני בוטח בחסד ה'“, ענה לפידות, „כי לא יענוש קשה את בניו בגלל עברה קלה כזו.“ — „אמנם רב חסד הוא ה'“, אמרתי אני, „אבל רב חסד ואמת, וכל דרכיו משפט, ומה יושיענו חסרו אם ישר העוינו?“ — „ובכן מה דעתך אתה?“ חזר ושאל רעי. ואנכי אשר כבר קניתי לי מספרי הרמב"ם דעות יותר נכונות על חובות האדם לאלהים, ענית: „הכלית האדם היא רק להשיג את השלמות ע"י הדעת את ה' ועשות כמעשיו. ואולם התפלה נועדה אך לאנשים המוניים, שאינם יכלים לבא

בעצמם לידי הכרת שלמותו של הקב"ה, והם מביעים ע"י התפלות, המתוכנות לפי מדת בינהם, את הכרת שלמותו של הבורא. לכן, לאנשים כמונו היודעים את הכלית התפלה והיכולים להגיע לתכלית זו בדרך בלתי-אמצעי (ר"ל ע"י החקירה), — לנו אך למותר היא התפלה".

הדברים האלה הרגיעו את רוח שנינו, ויהיו בעינינו כתשובה שאין עליה פרכא. ואולם, כדי שלא להעלות עלינו את חמת אנשי קהלתנו, נועצנו לקחת אתנו את "הטלית ותפלין" בבקר בבקר בצאתנו מביתנו, אבל לא ללכת לכהכ"נ כי אם אל הסוללות מחוץ לעיר, זה מקום הטיוול החביב עלינו. ע"י התחבולה הזאת היינו בטוחים מרעה, ואימת האינקוויזיציה היהודית לא בעתה אותנו.

אבל קץ הושם לכל דבר בעולם, וגם לחיי הרעות וזההתפלספות האלה בא הקץ. גם אני גם רעי הובאנו בעול הנשואין, וה' ברך אותנו בברכת פרי בטן מרבה להכיל, ולכן נטל עלינו לדאג לכלכלת ביהנו, ונהיה "למלמדים" כנפרים שונים. פרנסתנו זו הרחיקה אותנו איש מעל אחיו, ורק שבועות אחרים בשנה ישבנו יחדו.

יח.

חיי מלמד פרטי.

משמרתי הראשונה בתור מלמד, היתה בבית חוכר גם, בכפר פ., רחוק מהלך שעה אחת מעיר מגורי; ומשכורתי היתה חמשה שקלים בשקלי פולין. את העוני, הבערות ודרכי החיים הגסים אשר שררו שם, אי אפשר לתאר כמו. ארוני החוכר היה איש כבן חמשים שנה, בעל פנים גסים מכוסים בשערות אשר צמחו על כל פני לחיו ובעל זקן מגואל, כתוש ושחור כזפת. הוא היה עם הארץ גמור, ולא רק שלא ידע עכרית אלא גם השפה

היהודית הורגונית היתה זרה לו, וידבר רק רוסית, ואת הלשון המדוברת בפי האכרים; ובדברו נשמע קולו בקול נהמה, ורק האכרים אשר אתם התהלך כל הימים יכלו להבין את דבריו. וכמהו כן היו גם אשתו ובניו. וזאת צורת הבית אשר בו גר אדוני: סכה נופלת ועִשְׁנָה, שחורה מעשן מבית ומחוץ, בלי ארובת עשן, ורק בנגה היה חור אשר דרך בו יצא העשן, והחור הזה נסתם מיד אחרי שהושק התנור לבל ידעך חמו. ובמקום החלונות נקבעו שחיפי עץ דקים משולבים זה על גבי זה ומכוסים בנייר. רק חדר אחר היה כבית הזה, והחדר הזה היה גם חדר המעון, גם הדר המשתה לאכרים, גם חדר הלמוד וגם חדר המשכב. החדר היחיד היה הושק תמיד יותר מדי, ותמיד היה מלא עשן עד כדי להחנק. באמצע החדר נמתח חבל מן הקצה אל הקצה ועליו תלו מדי הבד המטונפים ויתר הבגדים המגואלים של בני הבית, למען יכלו בעשן כל החיות הקטנות אשר שרצו בהם. וליד הכתנות המוזהמות תלו נקניקים (ווירסמטע) ליבשם, וחלבם אשר נמס מחום החדר נפטר בלי חשך על ראשי בני הבית. באחת הפנות עמדו הבית מלאת כרוב-חמיץ וסלק, ובפנה אחרת עמדו המים המהורים לצרכי הבית, יחד עם מי השופכים. בחדר הזה לשו, אפו, בשלו, הלכו את הפרה וכו'.

ובחדר הנהדר הזה יושבים האכרים על הארץ (כי ידאו להגביה שבת פן יחנקו בעשן) וסובאים יי"ש והומים ורועשים; ושם בפנה יושב בעל הבית עם זוגתו, ומאחרי התנור יושב אני עם הלמירי המגואלים והערומים לביחצה, והנני מלמד אותם תורה מעל "חומש" בלה וקרוע, ומבאר להם את דברי התורה בזרנון יהודי-רוסי. אשרי עין ראתה תמונה יפה ונחמדה כזאת! נקל לשער מה נורא היה גורלי בבית הזה. בתנאי חיים כאלה מצאתי לי נחם רק בשתי יי"ש, כי היי"ש השכיחני את עני ועמלי.

ומלבד כל "הכבודה" אשר בבית פנימה, באה עוד צרה. סן החוץ לשים נוספות על עמלנו וענינו. ככפר ההוא וסביבותיו חנה בעת ההיא גרוד של אנשי צבא מצבאות הרוסים; לכן היה בית אדוני מלא המיד אנשי צבא שכורים, אשר הרבו לעשות

שערוריות, בנפצם בשכרונם את השלחנות והספסלים, ובהשליכם בפני בני הבית בקבוקים וכוסות; ועוד מעשים נוראים כאלה. לרוגמא אביא בזה מעשה אחר ממנהגיהם היפים שר אנשי הצבא האלה. על ביתנו הפקד אחד מאנשי הצבא לשמרו ולהיות לו למחסה עז מפני חבריו המתהוללים. ויהי היום וישב ה"שומר" הזה אל ביתנו, והוא שכור כמנהגו תמיד, ויצו לאדוני הבית לתת לו אכל. ויושם לפניו קערה מלאה דחן ממוגן בחמאה. אבל הוא הרף את הקערה טפניו ויצו להביא עוד חמאה. ויביאו לו חביונה (א) מלאה חמאה. או צוה השכור להביא לו קערה שניה; ויביאו לו. וישם את כל החמאה בקערה, ויער אל הוכה גם בקבוק יי"ש והמון חלב, ואת המאכל הערב הזה הבל בפלפלין, במלח ובטבק אשר הובא לו במדה מרובה עפ"י פקודתו — ואח"כ החל לאכול מהבליל המשונה הזה. אחרי לעמו טלוא כפות אחדות, הההולל כמשפטו, ויך על ימין ועל שמאל ויתלוש את שערות זקנו של ארון הבית, ויך באגרופו על פניו עד כי יצא דם מפיו, ואח"כ הלעיט אותו בעל כרחו מבלילו הנחמד. כה הההולל זמן רב עד אשר לא עצר עוד כח לעמוד בשכרונו, ויפול ארצה כבול-עץ. — מעשים כאלה היו רגילים מאד בפולין בעת ההיא.

בעבור גרוד של אנשי צבא רוסים דרך אחד הכפרים, היו לוקחים להם טאנשי הכפר, "מורה דרך" (פראוואדניק) להוליך את הגרוד עד המקום הסמוך. אבל תחת לבקש משלטון הכפר להת איש כזה, היו תופשים בעצמם בכל מי שפגשו על דרכם ראשונה זהכריחו אותו להיות להם למורה דרך. ואחת היה להם מי הוא הנתפש: זקן או נער, זכר או נקבה, בריא או חולה, — כי באמת לא היה להם כל צורך במורה דרך, כי ידעו היטב את הדרך עפ"י טפות הארץ אשר בידם, וכל חפצם היה רק למצא תואנה לעולל עלילות באכזריות רשע. והיה, אם האיש הנתפש בידם לא ידע צת הדרך, גם אז כמובן לא העזו בלכתם ובלי עזרתו הגיעו למחוז חפצם; אבל בכל זאת הכו את מורה הדרך מכות נאמנות בגלל

(א) "חביונה" היא חבית קטנה (פּאָססען) כלשון הכשנה.

אשר לא ידע את הדרך .

גם אני נתפשתי פעם אחת בידיהם, ויצווני להורות להם את הדרך. אמנם לא ידעתי דבר, אבל לאֲשֶׁרִי מצאתי את הדרך הנכון בטקרה, ואבוא אתם בשלום למחוז הפצם; וטלכד האיומים אשר אימו עלי כי אם אֲשַׁגֵּם מהדרך יפשימו עורי מעלי (והם היו בני־הכי לעשות הדבר פשוטו כמשמעו), ומלכד טהלומות אגרוף ובעיטות ברגל אשר חלקו לי טעה לעת, — מלכד הדברים האלה לא עשו לי רעה .

גם יתר כהונתי, בתור מלמד פרטי, דמו ברב או במעט אל כהונתי הראשונה הזאת .

במשך ימי מלמדותי קרה מקרה פסיכולוגי נפלא, אשר אנכי הייתי בו הנפש הראשונה, ואשר להלן אספרנו בפרוטרוט, ואולם לעת עתה הנני לספר בזה דבר מקרה אחר הדומה לו, אשר אנכי הייתי בו עד ראיה. וזה הדבר: המלמד אשר בכפר הקרוב היה סהרורי א). ויהי באחד הלילות ויקם מטשכבו, ויקח בידו אחד מחלקי ה"שלהן ערוך" וילך אל שדה הקברות, וישב שם זמן מה ואחר שב למשכבו. בכפר קם משנתו ולא זכר מאומה ממעשהו בלילה, ויגש אל ארגו הספרים להוציא משם את השו"ע "אורח חיים" ללמד בו כמשפטו המיד. וישתומם מאד בראותו כי מארבעת חלקי השו"ע, אשר היו תמיד שטורים בארגו, נפקד החלק "יורה דעה"; ויבן כי הוא בעצמו הוציא את הפ מהארגו בלילה בלכתו לנדודיו, אבל לא ידע איפה הניחו. ויהל לחפש את הספר בכל הכפר, עד אשר לאחרונה הגיע לשדה הקברות וירא והנה ה"יורה דעה" מונח פתוח לפניו ב"הלכות אבלות". הדבר הזה נחשב בעיניו כסימן רע, ובשוכו הביתה היה עצוב מאד. אנשי הבית שאלוהו מדוע רוחו סרה, ויספר להם האיש כל אשר קרהו, ויאמר: ה' אלהים יודע מה שלום אמי! ובראותו כי יגונו לא סר מעליו, בקש מאדונו רשות ללכת לעיר מגורי אמו לראות את שלומה, ויתן לו אדונו סוס, וירכב המלמד על הסוס אל עיר אמו. על דרכו עבר דרך הכפר אשר בו כהנתי

בכהונת מלמד; ובראותי כי האיש נחפו לדרכו כל כך ופניו מפיקים יגון ודאגה, שאלתי למקרהו. ויספר לי האיש ככל הדברים הנז'. לשמע דבריו התפלאתי מאד, אבל לא על פרטי המעשה, כי אם ביחוד על דבר מחלת הנרידה כלילות בכלל; כי עד עתה לא ראיתי איש נגוע ובמחלה זו. ואולם המלמד הבטיחני כי טחלתו לא אכפית לו כלל, כי כבר הורגל בה משכבר הימים, ורק מעשה ה"יורה דעה" הפתוח ב"הלכות אבלות", הוא הוא הנוסך עליו רוח עצבת, כי סימן רע הוא בעיניו. וירכב האיש לדרכו הלאה, ויבא אל אמו, וימצאה יושבת והופרה. אמו שאלתהו לסבת כוואו; אך הוא ענה כי נכסף נכסף לראותה, יען כי עברו ימים רבים מעת הפרדו מאתה. אחרי אשר נפש בבית אמו ימים אחרים שב לכפר ארונו; אבל עצבונו וראגתו לא חלפו כליל ממנו, וזכרון היו"ד "הלכות אבלות" לא נשכח מלבו. ביום השלישי לשובו הכפרה עברה השמועה כי בעיר אמו פרצה בערה גדולה; ויבהל האיש מאד. ויבך מרה וייליל כאמרו כי אמו מתה בבערה הזאת. וימהר וירכב העירה וידע לו כי אמנם בא פחדו: אמו נשרפה בבערה ההיא!

י"ט.

בו ידובני על חברה נסתרה, לכן הוא פרק ארוך.

בעת ההיא נודעתי אל כת "החסידים החדשים" אשר פרצה אז בישראל. "החסידים החדשים" אינם ה"חסידים" המבלים את ימיהם בתשובה, בצומות ובסגופים, ואשר עליהם דברתי באחד הפרקים הקודמים. "החסידים החדשים" הם כת בפני עצמה; הם טתנגדים לדרכי החסידות הנז', לפרישות ולסגופים, באמרם כי ע"י ענויי הגוף ידוכאו ויחלשו גם כחות הנפש, ועי"ז תאבד אותה מנוחת הלב ואותה השמחה הנחוצות לעבודת ה' מאהבה. לכן

מורים ראשי הכת הזאת להפך, כי צריך לאדם למלא את כל משאלות גופו וליהנות מכל הענוגי העולם, ככל הדרוש להתפתחות הרגשותינו; כי הקב"ה ברא הכל לכבודו. עיקר עבודת ה' היא, לפי דבריהם, העבודה שבלב, התפלה בהתלהבות ו"כמול היש"; כי רק אז יוכל האדם להגיע אל תכלית השלמות, אם יחשוב את עצמו לא ככריה בפני עצמה, כי אם כחלק מהאלהות. לכן, החת אשר החסידים הראשונים בלו כל ימי חייהם רק בנזירות ובפרישות, ויתאמצו לכבוש את הרגשותיהם הטבעיות ולהמית את כחותיהם, — הגה החסידים החדשים מחליטים כי הדרך היותר נאותה אל התכלית הנכספה היא לפתח את ההרגשות הטבעיות ככל האפשר, להשתמש שמוש מרובה בכל כחותיהן ולהשתדל להרחיב את חוג פעולתן יותר ויותר.

והנה אין לכחד כי שני מיני החסידות האלה נוסדים על שמות פלוסופיות ידועות. דרכי החסידים הראשונים הם כנראה דרכי הפילוסופים הסטואיקים, ואת השאיפה לכוון את כל מעשי האדם אל תכלית נעלה המתרוטמת בבחירה הפשית מעל לתאוות החושים. ודרכי החסידים החדשים נוסרו על שמת השלמת האדם. אבל שני מיני החסידות הפרונו על המדה וממילא נטו מעיקרי השמות שעליהן נוסרו. דרכי התשובה של החסידים הראשונים עברו כל חק וגבול; תחת להתאמץ למשול בחושיהם וביצרם ולכונם לפי המדה הדרושה, הם מתאמצים להמית אותם כלה; ותחת אשר הסטואיקים כונו את כל מעשיהם לפי חקי השכל הפשוט, מכוונים הם את כל מעשיהם רק לפי חקי הדת, שהיא אטנם מעין מהור, אבל להם נהפכה למוקור משחת. כי מושגי הדת שלהם הם מושגים לא־כנים, וצדקתם היא רק פרי אמונתם העוֹרת ב"שכר ועונש" של אל עריץ המושל כרצונו; — ולכן כל צדקתם נובעת ממוקור משחת, ממוקור ה"אניות" ודרישת טובתם הפרטית. ולא זו בלבד, אלא שטובתם הפרטית שאליה הם שואפים היא רק טובה דמיונית, וכבר הזה נופלים החסידים האלה אף מהאפקורסים (עפיקוראָר) הגסים, כי האינטרסים של אלה האחרונים שאליהם כונו את כל מעשיהם, הם בכל שפלותם

אינטרסים מביימים, ולא אינטרסים הנוסדים על דמיון כוזב. — ובאמת, רק אז תוכל הדת להיות למקור הצדקה, אם היא בעצמה (הדת) נוסדת על רעיון הצדקה, ולא בהוסדה על יראת העגש ועל השאיפה לשכר טוב.

ואמנם הכת השניה, החסידים החדשים, עולים על החסידים הראשונים כמושגים יותר כנים על אדות הדת והמדות; אבל יען כי גם מושגיהם הם רק תולדות הרגשות חשכות, ולא תולדות הזכרה ברורה, לכן יעקשו גם הם את הישרה ויפריזו על המרה. תורת „במול היש" שלהם מחויבת לשים מעצור לכחות פעולתם או להוליכם בדרך לא נכונה. ומבלתי דעתם עד מה מחכמת הטבע ומחכמת הנפש, ובהתגאותם על היותם חלק מהאלהות, הם עושים המון טעשי העתועים על חשבון „אלהותם" זו: כל רעיון זר ומשונה העולה על לבם נחשב בעיניהם כ„סוד ה' ליראיו", וכל נטיה חיה — כ„אהערותא דלעילא".

שני מיני החסידים האלה לא נחלקו אמנם לשתי כתות-דתיות, כי באמת לא נבדלו רק בדרכי עבודתם את ה', אבל בכל זה גברה מאד האיבה והמשטמה בין שתי המפלגות האלה, והאחת נתנה את השנית כפורצת גדר הדת, ובאף ובחמה רדפו זו את זו. בראשונה גברה יד הכת החדשה, ותפרוש ממשלחה על כל ארץ פולין וגם מחוץ לארץ. ראשי הכת שלחו בכל הארץ ציריהם ומטיפיהם להפיץ את תורתם ולעשות לה נפשות. ויהודי פולין, אשר כרובם נוטים הם אל חיי הבטלה וההתפלספות (כי כל יהודי פולני נקדש מלידה וטבטן להיות ל„רב", ורק אם אין בו כל עקבות כשרונית רוחניים, רק אז הוא פונה אל עסק גשמים), היהודים האלה קבלו באהבה וברצון גדול את התורה החדשה; ומה גם כי התורה הזאת מקילה מאד את הדרך לחיי עוה"ב, כי היא חושבת את הצומות והסגופים וגם את העסק התמידי בלמורי גפ"ת לא רק לכלתי מועיל כי אם גם למפריע ולמכשול לחסידות האמתית הדורשה ביחוד שטח הנפש ומנוחת הלב ולא „עצבות". לכן הלך מספר אנשי הכת החדשה הלוך ורב מיום ליום. המקומות אשר בהם ישבו ראשי הכת, היו למקומות קדושים, ומארבע כנפות הארץ באו החסידים החדשים אל המקומות האלה ליהנות

מזיו "הצדיקים" ראשי הכת, או יעזבו החסידים את אבותיהם, את נשיהם וילדיהם, ועלו במקהלות אל מקום משכן ה"רבי" לראות באור פניו ולשמוע ספיו את "תורתו" הקדושה.

ואלה תולדות הכת הזאת, לפי דעתי. כבר אמרתי כי מעת אשר גלו היהודים מעל אדמתם, אין להם קשר אחר המחבר אותם למרות פזורם בארצות שונות, לעם אחד, בלתי אם קשר הדת; כי על כן השתדלו תמיד ראשי האומה הישראלית לאמץ יותר ויותר את הקשר היחידי הזה. ויען כי דברי התורה, אשר בה נכללים כל חקות הדת, נותנים מקום לבאורים שונים, לכן לקחו חכמי ישראל לעזרתם את הקבלה, את התורה שבע"פ, המלמדת את הדרכים שבהם התורה נדרשה ושבהם מוציאים חוקים חדשים מתוך החוקים שנאמרו בתורה בפירושו. הקבלה הזאת לא יכלה להמסר לכל העם כלו, כי אם לחכמי התורה לברם, אשר היו כעין "ועד של מחוקקים". אבל גם יד הקבלה קצרה מהושיע תשועה מוחלטת, כי גם בהורה שבע"פ נמצאו דברים רבים בלתי טבוארים כל צרכם, ובכל זמן ומקום הורגשה הנחיצות לחוק חקים חדשים ל"צרך השעה", והחקים האלה נתנו מקום למחלוקות ולשנוי דעות. ע"י המחלוקות האלה ודרכי קביעת ההלכות, התרחב חוג פעלו והשפעתו של "ועד המחוקקים", וגם בכמותו גדל ה"ועד" הזה מדור לדור. — עפ"י הדברים האלה נראה כי השלטון הדתי השורר בישראל, הוא, לפי צורתו, שלטון אריסטוקרטי (ר"ל שלטון המסור אך בידי אצילי הרוח של האומה), ולכן הוא צפוי אל כל המגרעות ואל השמוש לרעה העלולים להיות בשלטון אריסטוקרטי. ההטון הגדול, "עמי הארציים", אשר היו טרודים בראגת פרנסה להמציא לחם לנפשם ולהרבנים הנחוצים להם, לא יכלו כמוזבן לגלות את אותן המגרעות ואת השמוש שהשלטון האריסטוקרטי הזה משתמש בכחו לרעת העם. אבל, תחת זאת, קמו מעת לעת אנשים מחברי "ועד המחוקקים" בעצמם להוכיח את חבריהם הופשי התורה על ממשלת עריצותם, וגם יש אשר הטילו בספק את אכזריותם של "המחוקקים".

בין המתקוממים לשלטון הרבנים נחשב גם משיח השקר

שבת י צבי, אשר חפץ לכמל את כל מנהגי הדת שטפלו הרבנים על החקים העקריים שבתורה. אבל הוא לא יכל להת להעם, תחת המנהגים והחקים, תורת מוסר מזוקקה הנוסדה על מוסדות השכל (כאשר עשו המתקנים שקדמוהו); כי בימיו כבר היו היהודים שקועים יותר מדי במשפטיהם הקדומים, ושכלם המכוסה בערפלי ההזיה והבערות לא היה מוכשר לקבל תקונים שכליים. לכן נטל עליו לתת לאחיו הזיות והבלים חדשים תחת הזיות וההבלים העתיקים. ויקרא לעזרתו את הבלי הקבלה. והקבלה כבר הכתה שרשיה עמוק בקרב היהודים בעת ההיא, וביחוד התפשטה התורה החדשה הזאת ע"י ספר ה"זוהר", אשר חבר ר' משה די ליאון (כן היא דעת ר' יש"ר מקנדיא) ואשר יחס אותו להתנא ר' שמעון בן יוחאי. ע"י ה"סודות" הצפונים בספר ה"זוהר" אומרים ראשי המקובלים להניע ל"קבלה מעשית", כלומר לעשות נפלאות גדולות ולשרד את מערכות הטבע, ואחד המקובלים אשר חי בעת ההיא בפולין, ושמו ר' יואל בעל-שם, נודע לתהלה ע"י רפואותיו וסגולותיו אשר בהן הצליח לגהות מזור מחולים ובעלי מומים. לפי דבריו עשה את כל נפלאותיו בעזרת ה"קבלה המעשית" וה"שמות הקדושים"; אך באמת חולל את נפלאותיו בעזרת הידיעות המדיציניות אשר רכש לו, ובעזרת קסמיתתועים. ור' יואל בעל-שם א) העמיד תלמידים רבים, אשר למדו אל דרכיו, ויצליחו לרפא חולים ולגלות גנבות (בדבר הגנבות יש לשער כי הם בעצמם היו הגנבים ולכן הצליחו על נקלה למצא את הגנבה; או כי עלה הדבר בידם בעזרת מרגליהם אנשי סודם). אבל נמצא אנשים מתלמידיו אשר לא השתפקו במעשי תעתועים כאלה, כי אם הציבו להם מטרה יותר נעלה. הם ראו כי בכח האמונה, שהעם מאמין בהם, יהי לאל ידם לפעול הרבה גם לטובתם הפרטית וגם לטובת הכלל. ולכן הפצו להאיר את העם על פי דרכם, ולמשול בו בכח ההארה הזאת. בראשונה היתה מחשבתם, כנראה, רק להסיר את הטגרות שנקלטו

א) כנראה טעה שלמה מימון בשם, כי כונתו כזדאי אל ר' ישראל בעל שם, ולא אל ר' יואל שלא השאיר אחריו זכרון גדול בישראל.

בתורת הדת והמוסר של היהודים. ביחוד ערכו מלחמה נגד הרבנים ונגד בעלי התשובה הסגפנים. את הראשונים הוכיחו על אשר לקחו להם קרנים בכח „למדנותם“ להשתרר על כל העם: על דרכי פלפוליהם המעוקלים אשר בהם הם מביאים ערכוביה בחקות הדת; על עסקם בתורה לשם למוד גרידא ולא לשם מעשה, ועל עשותם את המצוות רק עפ"י חיצוניותן ולא עפ"י כונתן המוסרית. — ואת בעלי התשובה הסגפנים הוכיחו על צדקתם הרמיונית ומוסרם האוילי (כאשר הוכחתי על ידי דוגמאות אחרות באחד הפרקים הקודמים).

„המתקנים“ האלה אומרים, כי התנאי הראשון לחסידות אמיתית היא השמחה; וכן הם מתירים ויועצים ליהנות מכל מיני התענוגים, במדה הדרושה לנסוך על האדם רוח-עליצות, — כי רק במעמד רוח כזה נכון האדם לפעול פעולות. בעבודת-אלהים נחשבה להם העיקר „הפשטת הגשמיות“, כלומר: הסח הדעת מכל הענינים הארציים, וגם מ„ישותם“ בעצמם, למען „הדבק“ במחשבה באלהים לברו. במעשה ה„דבקות“ הזאת הם נמצאים במצב „כמול היש“, וכל מה שהם עושים במצבם זה נחשב בעיניהם, לא כפעולותיהם הם, כי אם כפועל ה'. — ובכן היתה „העבודה“ שלהם רק מין הדרת-קדש עיונית („התכוננות“) שאיננה נזקקה לזמן מיוחד ולתכנית מיוחדת. ובאמת התירו ראשי הכת לכל איש לעסוק „בהתכוננות“ זו בכל שעה הנאותה לפי מדת הכרתו; אלא שבכל זאת יעדו לה מועד בזמן התפלה. ובתפלתם התאמצו ביחוד להפשיט את נשמותם, כלומר להתעמק כל כך ברמיון שלמותו של הקב"ה, עד שכהעמקה זו הסיוחו מדמיונם כל יתר הדברים וגם עצמותם הפרטית, וגופם לא הרגישו או מאומה, לפי דבריהם.

אבל יען כי קשה מאד לבשר ודם להפשיט את גשמיותו, כי „המחשבות הזרות“ מוציאות אותו לרגעים ממצב „ההתכוננות“ המפשטה, — לכן חבלו תחבלות מוכניות (נענועים וצעקות) להניס את המחשבות הזרות, ולהמשיך את מצב „הפשטת הגשמיות“ בכל עת התפלה. ואמנם מחזה מישונה ונלעג מאד הוא לראות את מנהגי האנשים האלה בעת תפלתם: לרגעים הם

מפסיקים את הפלתם בקולות משונים ובתנועות מנוחכות (המכוונים כנגד השמן, כדי לאיים עליו לבל יפריעם מ"התבוננות"), ובמלחמתם זו עם השמן ייעפו וייגעו כל כך, עד כי הם נופלים לארץ כמתעלפים אחרי התפלה, — ואולם. אף כי דרכי העבודה האלה נאותים בעיקרם להכליתם, הנה אין לכחד כי עלולים הם גם להפרזות מגונות. ההתעוררות הפנימית, הנולדה ע"י שמחת הנפש, תוכל להתהוות רק לפי מדת ההכרה של האיש. „כטול היש" לפני האלהים יוכל להיות מושכל רק אז, אם כח ההכרה עסוק כל כך בהתבוננות העצם האלהי, עד כי מפני גדל העצם הזה יחלץ האיש מעצמותו הוא ודבק רק באותו העצם הנעלה לבדו. אבל אם כח ההכרה מוגבל בהתבוננותו, מפני גדל העצם, עד שאיננו יכל להתקדם הלאה, — אז אין כל ספק כי ההתעוררות הפנימית העצר תחת להתקדם, בהיות כל כחות הנפש מתרכזות בהתבוננות בלתי פוריה כזו.

יש אשר נראה אנשים מכני הכת הזאת יושבים במל כל היום, ומקטרתם בפייהם, והיה אם נשאלם במה עוסקות מחשבותיהם בכל העת הזאת? וענו ואמרו: אנחנו עוסקים ב"התבוננות"! ואמנם התשובה הזאת היתה תשובה נכונה, לו השתדלו האנשים האלה להרחיב את ידיעתם על השלמות האלהית, ע"י עסקם בתמידות בחקרי הטבע. אבל אחרי אשר באמת אין הדבר כן, כי ידיעות הטבע של האנשים האלה דלות ומוגבלות עד מאד, — לכן מוכן מאליו הוא כי מצב "התבוננות" בלתי-פוריה כזו (בלתי פוריה — מפני אייכלתם ואידיעותם), הוא מצב לא-טבעי. — ואף גם זאת כי הם מהליטים שהפעולות שהם פועלים בעת התפשטות גשמיותם הן פעולות ה' בעצמו. אבל זה יתכן רק, לו היו פעולותיהן תולדות דעת-אלהים נכונה ואמתית; אך מכיון שהן רק תולדות הכרה מוגבלת, מאליו מוכן כי הם זוקפים על חשבונו של הקב"ה כל מיני שערוריות שהם עושים, כאשר הורה הנסיון בקרב הימים.

אבל איכבה התפשטה הכת הזאת, במהירות גדולה כל

כך, בכל הארץ? איך זה נתקבלו דעותיהם החדשות באהבה רבה על לבם של חלק גדול מעמנו? הדבר הזה מתבאר על נקלה. הנטיה הטבעית אל הבטלה ואל חיי-הזוים, שהיא מורשה לרוב יהודי פולין המוקדשים ללמור ולעיון; היכשת המשועממת של למודי גפ"ת שאינם נותנים כל פרי; העול הקשה של החומרות והסיגים והגזרות של הרבנים, אשר תורה החסידים החדשים נראית כמקילה בהם; גם הנטיה להזיה ולפלאות, נטיה המוצאת מוזן בתורת החסידות; — כל אלה חוברו יהדו לפלם נתיב „לחסידות“ בקרב בני ארצנו, ולהקל לה את פרישת ממשלתה. ואמנם בראשונה התקוממו הרבנים והחסידים מטין הישן לנגד התורה החדשה, ויתאמצו לגדור הדרך בעדה; אבל סוף סוף גברה יד החסידות החדשה, מפני הטעמים הנ"ל. ואולם האיבה והמשטמה בין שני הצדדים לא חדלה, ותרבינה המחלוקות ועדת ישראל נחצתה לשתי מפלגות: לחסידים ולמתנגדים. —

בימים ההם, בימי „מלמדותי“, עוד לא היה לי מושג נכון מהכת הזאת ולא ירעתי מה לחשוב עליה. והנה אנה לי המקרה להתודע. אל איש צעיר לימים מבני הכת הזאת, אשר עבר דרך עיר טושבי, ואשר כבר זכה לדבר פה אל פה עם ה„רביים“. האיש הזה לא היה אמנם בקי בענינים הפנימיים של הכת, ולכן לא יכל לענות על כל השאלות אשר ערכתי אליו; רק זאת אמר לי כי אין דבר נקל מהתקבל לחבר בכת הזאת. כל איש המרגיש כנפשו את החפץ להשתלם ואיננו יודע איך להגיע אל השלמות, או איך להגות מן המסלה את המכשולים המתקוממים לנגד חפצו זה, יקום וילך אל ה„רביים“, וע"י הדבר הזה הוא נעשה ממילא לחבר להכת. וכבוא האיש אל „הרבי“ איננו צריך להודיעו מאומה מהמגרעות שבמדותיו, מארחות חייו הקודמים וכו' אחרי אשר כל הדברים האלה גלויים וידועים להרבי גם בטרם יגיד. כי אין דבר נעלם מהרבי; לב כל איש ערום נגדו, וכל מצפוני הנפש גלויים לפניו. הוא מניד מראשית אחרית ועיניו משוטטות בכל הארץ. — „התורה“ אשר הם מטיפים לשומעיהם, איננה „דרשה“ המוכנת והערוכה מראש; כי כזאת יעשו רק

המטיפים מלבם, האומרים דברים שהורם רוח מבינהם ולא אשר שם ה' בפיהם, — תחת אשר „תורת” „הרביים” הם דברי אלהים, שנולדים בלבם פתאם, בלי שום הכנה, ע”י הערת רוח מזרום, בעת שהם מתפשטים את גשמויותם.

כזאת וכזאת הגיד לי האיש על אדות החסידות וראשיה. דבריו לבבוני מאד, וביחוד התפעלתי מאד מהדמות אשר ערך ל„התורה האלהית” שהרביים מטיפים ע”י התעוררות פתאומית, ואבקש מאתו להגיד לי, לדוגמא, דברים אחדים מ„התורות” האלה. האיש דפק בכפו על מצחו כמו חכה לרוח הקדש, ואחרי כן פנה אלי בהתלהבות עצומה, ובהניעו את זרועותיו החשופות למחצה, פתח ואמר:

„שירו לה' שיר חדש, תהלתו בקהל חסידים”. רבנו באר את הפסוק הזה בדרך כזו: כשם שנידותיו של הקב”ה, שהוא השלם בתכלית השלמות, נעלות עד מאד על מדותיו של עצם בעל תכלית, כן גם תהלתו (שבה מתוארות מדותיו) צריכה להיות נעלה ורסה מתהלתו של בשר ודם. והנה עד הנה היינו מהללים את ה' בתור עושה נפלאות גדולות לבדו (כנגן גלוי נסתרות, יריעת עתידות, וכו'), ואולם עתה אחרי אשר גם „צדיקינו” עושים את אותן הנפלאות בעצמן, הנה אין עוד יתרון להקב”ה יטהם בתהלה כזו, ולכן עלינו להמציא עתה תהלה חדשה להקב”ה, הראויה רק לו לבדו. וזה שאמר הכתוב „שירו לה' שיר חדש, (כי) תהלתו (שהללנוהו עד כה, הנה נמצאת עתה גם) בקהל חסידים”.

התפעלתי עד מאד מררכי הבאור החדש חזה, ואבקש מהאיש להגיד לי עוד דברי תורה ממין זה. ויוסף האיש ויאמר: „והיה כנגן המנגן ותהי עליו רוח ה'” פירוש הכתוב הזה לפי באור רבינו כן הוא: רוח הקדש איננו שורה על איש שהוא בבחינת פועל, כי אם על זה שהוא בבחינת פעול, בבחינת כלי נגון. וזה פירוש הכתוב: „והיה כנגן המנגן”, כלומר אם „המנגן” (זה הצדיק) ישים את עצמו „כנגן”. ככלי שיר הנפעל מאחר, רק אז „ותהי עליו רוח ה'”.

„ועתה” הוסיף האיש לאמר „שמע נא את באור דברי

המשנה בפרקי אבות, "יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך". רבינו מבארים את המשנה הזאת לאמר: אם יתן איש כבוד לעצמו, או כודאי לא ישמח בכבוד הזה, כי כבוד כזה מביא לידי גיחוך. אבל גם הכבוד שאחרים נותנים לנו, צריך גם הוא להיות נלעג בעינינו, אחרי אשר הכבוד לא יוסיף מאומה על ערכנו הפנימי, האמתי. וזה שאמר התנא: "יהי כבוד חברך (הכבוד שחברך נותן לך) חביב עליך כשלך" (כלומר ככבוד שאתה נותן לעצמך); כשם שהכבוד האחרון נלעג בעיניך, כן צריך להיות גם הכבוד הראשון, — כמובן התפעלתי מאד מהבאור המחוכם הזה האוצר בקרכו מוסר יקר. —

הדברים אשר הודיעני האיש על ארות, "החסידים" הלהיבו את דמיוני עד מאד, ותבער בי אש התשוקה להתחבר אל הכת החדשה. בקצר רוח חכיתי לקץ זמן עבודתי בבית אדוני, וכאשר בא היום שקויתי לו, שמתי לדרך פעמי — לא לעיר מגורי הקרובה, כי אם אל העיר מְזֵרִיטֶש הרחוקה, מקום משכן כבודו של הרבי ר' בֵּר.

שבועות אחדים כתותי את רגלי בדרך עד אשר באתי למחוז חפצי. אחרי הנפשי מעט מעטל הדרך הלכתי אל בית ה"צדיק", בתקותי כי יקבלני כרגע, אבל בבואי אל ביתו הוגד לי כי הצדיק לא יקבלני עתה, אך הקרש הקדישני לסעוד על שלחנו יחד עם יתר האורחים אשר באו לראות את פניו, ובעת הסעודה אוכה לראות את הוד קדושתו ולשמוע מפיו דברי תורה נעלים, אשר בהם אמצא גם דברים המכוונים לי לבדי; באופן שהראיון הזה, אף כי יהיה ראיון כללי, בכל זאת אוכל לחשבו כזכות מיוחדת הנתונה רק לי לבדי.

ביום השבת באתי אל הסעודה הנאדרה, ואמצא בבית הצדיק קהל אנשים נשואי-פנים אשר באו הנה מטחוזות שונים. לסוף הופיע גם הצדיק בכבודו ובעצמו, והוא איש תואר המעיר יראת הכבוד בלב כל רואיו, כל בגדיו אטלס לבן, גם נעליים לבנות, וגם קופסת הטבק שלו — לבנה (מראה הלכן הוא מראה ה"הסד" אצל המקובלים). הצדיק נתן "שלום" לכל אחד מהאורחים, ואז ישבנו כלנו אל השלחן,

בכל עת הסעודה שררה דומית-קודש בין המסובים. אחרי הם הסעודה נתן הצדיק בשיר קולו, והמנגינה נאדרה ומרוממה את הרוח. אחרי כן שם את כפו על טצחו ויהבונן זמן מה, ואז החל לקרא את כל האורחים בשמם ובשם עירם. כמוכנ התפלאנו כלנו מאד על הדבר הזה. או צוה הצדיק לכל אחד מאתנו לאמר לפניו פסוק אחד מתנ"ך, ואחרי אשר עשינו כמצותו, החל הרבי לרוש דרוש אשר בו הביא בחוברת באומנות גדולה את כל הפסוקים השונים אשר הגרנו לפניו ואשר לוקחו ממקומות שונים מכהבי הקדש; ועוד הפליא לעשות מואת, כי כל אחד מאתנו דמה למצא באותו חלק של הדרשה, המוסב על פסוקו הוא, רמזים אחדים המכוונים אל עניניו הפרטים ואל מחשבות לבו הוא. הדבר הזה הפליא את לבנו עד מאד.

אבל לא ארכו הימים, והתפעלותי החלה להתקרר, והכבוד הגדול אשר הגה לבי להרבי ולהכת בכלל הלך ומעט מיום ליום. לאט לאט נוכחתי כי באוריהם המחוכמים בשקר יסודם, ומלבד זאת הם סובבים המיד על ציר עיקריהם הנפרזים („בטול היש", וכי), באופן שהאיש אשר שמע „תורה" אחת מתורתם לא ימצא עוד כל חרש בדברי „תורתם". גם טעשי נפלאותיהם ההבארו לי באופן פשוט וטבעי מאד: היריעות שהם מקבלים מאנשי שלומם וממרגלי חרש הנפוצים בכל המקומות; מדה ידועה של בינה והכרה באנשים הבאים אליהם, יחד עם חכמה הפרצוף ועם השאלות שהם שואלים את כל איש בחריצות יתרה למען גלות מצפוני הלבבות, — כל אלה הועילו לתת את „הצדיקים" כנביאים בעיני ההמון הפוהה ולעשות להם שם גדול.

גם כל אנשי הכת נבוו בעיני בגלל ררכי ליצנותם הגסות ועליצותם הפרועה. לרונמא ממשובהם אביא בזה טעשה אחד. פעם אחת נאספנו בכית הצדיק לתפלת השחרית, כמשפטנו בכל יום, ואיש אחד מבני החבורה בושש טעט לבוא, וכאשר בא שאלוהו חבריו לסבת אחורו, ויגר להם האיש כי אשתו ילדה בת בלילה שעבר, ולכן אחר לבוא. אז החלו האנשים לברכו ב„טול טוב" בקול שאון גדול; ויצא הצדיק מחדרו וישאל מה קול ההטולה הזאת, ויענהו החסירים: אנחנו מברכים את פ.

במול טוב, כי אשתו ילדה לו בת. „בת?!” קרא הצדיק כבוז ובקצף „ויהן לו מלקות!” — אבי הבת סרב לקבל עליו פסק דין זה, כי לא יכל להבין מדוע יתן הוא את גוו למכים בגלל חטא שחטאה אשתו בלדתה בת. אבל סרבנותו ומענותיו לא הועילו לו; ההסידים הפשו בו וימתחוהו על המפתן וילקוהו כראוי. המעשה הזה ברח את דעת כלם (כמובן חוץ מהנלקה), ואז העירם הצדיק להתפלל, באמרו: „עתה, אחי, עכרו את ה' בשמחה!”.

ובכן נטרתי כלבי לעזוב את העיר הקדושה קְזֹרִיטֶשׁ. ובאחד הימים הלכתי אל הצדיק ואקח את „ברכתי”, ואפרד בשלום טבל „אנשי שלומנו”, ואסע במחשבה מוחלמת לכלי שוב עור אל „החסידים”.

עתה אדבר נא דברים אחרים על המערכת הפנימית של הכת הזאת.

כפי שהורוני נסיונותי, נוכל לחלק את ראשי הכת (ה„רביים”) לארבעה מינים: (א) החכמים. (ב) הערומים. (ג) הגבורים. (ד) הטובים. — מובן טאליו הוא כי הראשונים במעלה, המושלים ביתר המינים, הם החכמים. השלימים העליונים האלה הם אנשים נאורים אשר רכשו להם ידיעה עמוקה בחולשות האדם ונמיות המניעות את פעולותיו, ואשר עוד בראשית ימיהם הכירו לדעת כי „טובה חכמה מגבורה”: יען כי הגבורה תלויה בטקצת גם בחכמה, כי בלי חכמה וכינה לא ידע הגבור איך להשתמש בכחו הגדול, ופעולתו הרי מוגבלת, תחת אשר החכמה איננה תלויה כלל בגבורה. האנשים האלה כוננו את כל מחשבותיהם אל טמרה אחת: לטשול ולהתעמר באנשים בני חורין, כלומר להשתמש ברצונם ובכחם של אחרים, באופן שאלה האחרים ידמו כי הם פועלים רק לטובת עצמם בעת אשר באמת הם פועלים גם לטובת הראשים המושלים. אל המטרה הזאת יש להניע רק ע"י חבור וקשור של כל הכחות לקבוץ אחר בסדר נכון ותכליתי, באופן שעל ידי רחיפה קלה יוכל הקבוץ המסודר הזה לחולל גדולות, ואף אמנם אין כל הונאה ותרמית במעשה הזה, אחרי אשר הנפעלים משיגים באותה שעה גם את מטרתם הפרטית

בדרך יותר קלה, כאמור.

הערומים משתמשים גם הם ברצונם ובכחם של אחרים למובת עצמם; אבל יען כי הם יותר קצרי עין ויותר בהולים להשיג חפצם, לכן על הרוב הם משתדלים להגיע אל מטרתם על חשבון ה"אחרים" הפועלים רק למענם. ולכן נכללת אומנתם לא רק בזאת שהם מסתירים מה"אחרים" את המטרה שהם רודפים אחריה (כמעשה ה"חכמים"), כי אם גם בהסתירם מה"אחרים" את הנזק שהם גורמים להם (להאחרים) בהבנותם מחורבנם.

הגבורים הם אנשים אשר בכחם המוסרי, שנוצר עמם מלידה או שקנו להם ברבות הימים, הנם מושלים בחולשות של יתר האדם א); ביחוד אם כחם המוסרי היא נכורה שאיננה מצויה באנשים אחרים, כמו למשל כבישת כל התאוות מלבד התאוה האחת שהיא הכלית כל מעשיהם.

הטובים הם אנשים רפי המוג, אשר כח רצונם נפעל תמיד מאחרים, והמשיגים את מטרתם לא ע"י משלם באחרים כי אם בתתם לאחרים למשול בהם.

החכמים הם, כאמור, הראשונים במעלה; כי הם מביטים ממרום מעמדם על יתר המינים הנז' ורואים את מעשיהם ותכונתם, תחת אשר האחרונים, העומדים תחתיהם, אינם רואים אותם. לכן מושלים "החכמים" בכל שלשת הנז': הם משתמשים

א) אני ידעתי את אחד ה"גבורים" האלה, זה היה עול-ימים, כבן כ"ב שנה, דל-בשר, מכנה גוו היה רפה ופניו זורים, הוא עבר במדינת פולין לעשות נפשות לכת החסידים, לאיש הזה היה כח נסתר במראה ובמבט עיניו להטיל אימה על הבריות ולהכריחם לסור למשמעתו, עד כי משל בהם כמשלת ערוץ, כבואו אל עיר שאל מיר לסדרי הקהלה, והדבר אשר לא ישר בעיניו צוה לבטל ולעשותו באופן אחר; ופקודותיו נשמרו ונעשו בתכלית הדיוק. ראשי הקהלות חרדו וחלו מפניו, אף כי כרובם היו אנשים זקנים ונכבדים אשר קטנם עבה סמתניו בידועת התורה. פעם אחת התיצב לפניו אחד מגדולי הלמדנים אשר מאן להאמין באלהותם של "הצדיקים"; או הביט הגבור עליו במבט-רגז, והמבט הזה החריד ככה את ה"מתנגד", עד כי מרוב בלהתו אחותו קרחת עוה אשר גם סת כעבוד בה ימים אחדים.—את רוח הגבורה והאמץ הזה רכש לו ה"גבור" הנז' ע"י חנוכו בדרכי הסטואיקים שהחל להתחנך בהם עוד בקרמות געוריו.

בצר הטוב של ה"ערומים", ויחד עם זה הם משתדלים להכשיל כחם, בהערימם עוד טהם; באופן שבעת שהערומים מדמים כי הם טרמים, הנם באמת רק טרומים. — כטו כן טשהמשים ה"חכמים" להשגת טטרות נכבדות גם בעזרת ה"גבורים", ויחד עם זה הם משתדלים לעצור בעדם, בשעת הצרך, בהעמידם להם לשמן כחות רבים, רבי הכמות אם גם לא רבי האיכות ככה ה"גבורים". — גם בעזרת ה"טובים" משתמשים ה"חכמים", בשימם את ה"חלשים" האלה למופת לאחרים, כתור סמל ההכנעה והמשמעת, למען יעשו האחרים כמוהם ולא יעיוז לפעול מדעת עצמם ולהיות למכשול להם, לה"חכמים".

השליטים העליונים האלה, ה"חכמים", מתחילים את דרכי חייהם ב"סטואיציזם", וגומרים באפיקורסות הגונה. בהחלה הם מתנהגים כדרך החסידים הראשונים, מדרקקים במצוות עד מאד, עוסקים בתשובה ובכבישת יצרם, ככל טנהגי "בעלי המוסר". אבל תחת אשר "בעלי המוסר" הושכים את הסטואיציזם למטרה בפני עצמה, הנה הם, ה"חכמים", חושכים אותו רק לאמצעי להגיע על ידו אך המטרה הכי נכבדה של האדם: אל האושר. לכן, אחרי אשר קנו להם מדרכי הסטואיציזם די צרכם לתכליתם, הם מטהרים אל תכליתם העקרית: ליהנות מהאושר. ומנהגי הסטואיציזם, אשר בהם ההחנכו, יועילו להם הרבה כבואם ליהנות מהחיים, כי ע"י המנהנים הקשים ההם הוחדו והתעדנו הרגשותיהם לכל מיני התענוגים; תחת אשר הרגשות התענוגים של האפקורסים הגסים הולכות וקהות תמיד. ובהיותם רגילים למשול ביצרם, לא יחפזו לקחת טבל התענוגים המזדמנים להם (כמנהג האפיקורסים הגסים), כי יש ביכלתם לכלא את רוחם ולדחות את התענוג הבא לידם עד אשר יבחנו את ערכו האמתי לדעת אם כדאי ליהנות ממנו.

ואמנם אי אפשר לאמר כי "הצדיקים" האלה עושים מה שהם עושים כדרך תבונה ובשמה מסוימת הערוכה מראש בהגיון נכון. החלטה כזאת לא נתנה להאמר; יען כי "הצדיקים" אינם אנשי טרע. אבל יש לשער כי בתחלה ימריצם מזגם הטבעי לעשות מה שהם עושים, ואחרי כן הם נמשכים אחרי

מושגי הדת שלהם, ורק ברבות הימים הם מגיעים אל הכרה ברורה של שמתם בכל מהרהה, אשר נעלמה מהם בעצמם בתחלה, ואז הם משתדלים לרדוף אחרי מטרתם בדרך אשר החלו ללכת עליה מבלי הדעת.

ובכן היתה הכת הזאת (בנוגע למטרתה ולאמצעיה) למין „חברה מסותרה“, שהיתה יכולה לפרוש ממשלתה כמעט על כל האומה הישראלית ולחולל בה מהפכה רבת הערך ורבת התוצאות מאד, — לולא הסכילו אחדים מחבריה לעשות פרעות ושערוריות אשר נתנו חרב בידי „מתנגדיה“ ואשר הקלו לאויביה לנצחה ולהכשיל כח ממשלתה.

אחדים טבני הכת הזאת הגדישו את הסאה במנהגי „בטולם“, זיפרו כל חקות הנמוס במשובתם הפרועה: הם התרוצצו בחוצות ערומים בלי לבוש, עשו צרכיהם בפני כל, ועוד מנהגי „בטולם“ באלה. גם דברי „תורהם“ אשר הטיפו בלי הכנה בהתפשטם את גשמיותם, היו מלאים אולת ורעות רוח וענינים מסוכסכים בלתי מוכנים. ואחרים מהם השתקעו כל כך ברעיון התפשטות הגשמיות ו„בטול היש“, עד כי יצאו פשוט מדעתם, כחשנם באמת ובהטים כי ה„יש“ שלהם איננו עוד במציאות. ומלבד זאת יצא הקצף עליהם בגלל מנהגי הגאווה והבוז אשר ההנהגו עם כל איש שאיננו מ„אנשי שלומם“; ביחוד הראו אותות בוז אל הרכנים, אשר אמנם לא נקו ממגרעות אבל בכל זאת הן גדולים ונכבדים הם, מפאת ערכם ומפאת פעולותיהם, הרבה יתר מחבר הבטלנים הבווערים האלה.

או החלה המלחמה על ה„חסידים“ האלה. בראש המלחמה עמד הגאון הנודע לתהלה בכל תפוצות ישראל, ר' אליהו מוילנה. הודות לאבטוריותו של הגאון הזה כשל כחה של הכת, ועתה לא נשאר ממנה כי אם „שבלים בודרות“ המפורות והמפורדות במדינות אחדות.

כ.

המשך מהקודם ודברים אחדים על „סודות“ הרתות.

החברה המסותרת הנז' נותנת לי מקום להציע בזה לפני משפט הקורא הנבין את דעתי על ה„סודות“ בכלל ועל „סודות הרתות“ בפרט.

ה„סודות“ בכלל הם הדרכים, האמתים או הנחשבים כאמתים, שבהם מכארים את היחס שבין הסבה אל המסוכב בעיני הטבע, אם אותו היחס איננו יכל להתבאר לכל אדם בדרך השכל הטבעי. ואלם האמתיות הנצחיות, כלומר באורי היחס שבין הנמצאות, הנוסדים על ההכרה וחקירות שכליות, אף כי אינם נודעים אלא לאנשים מועטים, בכל זאת אינם יכלים להחשב כ„סודות“, אחרי אשר אפשר לכל איש לגלותם בהשתמשו בכחות שכלו. — ותחת זה נחשוב לסודות הטבע את פעולות הסימפּתיה והאנטיפּתיה, את מיני הרפואות הנקראות בפי הרופאים Specifica, וכדומה מן הדברים אשר נודעו לאנשים אחדים רק במקרה ואשר התאמתו אחרי כן על ידי נסיונות וההבונניות. הדברים האלה הם „סודות הטבע“, יען כי אי אפשר לאדם לגלותם ע"י השמוש בכחות שכלו, אלא רק במקרה או בטעות איש מפי איש. ואלם אם ה„סודות“ האלה אינם מתאמתים אחר כן ע"י הנסיון וההתבוננות, ובכ"ז ימצאו אנשים המאמינים בהם, או הקרא האמונה בסודות האלה בשם אמונה הפלה או אמונת־שוא (אבערגלויבען).

הדת היא הברית שבין האדם ובין עצם אחר ממדרגה עליונה. ואולם צריך להניח כי יש יחס טבעי בין האדם ובין אותו העצם הנעלה, באופן שאם יטלאו שני הצדדים אחרי דברי הברית הזאת תגיע הועלת לשניהם. והיה, אם היחס הטבעי הזה הוא יחס אמת, וההתחייבות של שני הצדדים מחויבת בו, אוי הדי הדת הזאת דת טבעית אמתית; ואם אין — אוי נקרא לה דת טבעית לא־אמתית. — ואם אותה הברית הכרת כמשפט לכל פרטיה ודקדוקיה בין האדם ובין העצם הנעלה (או בין באי

כחו), או הולד מוזאת הדת החיובית, או הדת של התגלות אלהות.

היהדות, שהיא גם דת־טבעית גם דת־חיובית (כאשר בארנו בפרקים הקודמים), היתה בתחלה ברית מוסכמת בשתיקה, ואחרי כן ברית כרותה בפרוש בין אנשים ידועים ובין העצם הנעלה על כל, אשר הופיע בכבודו ובעצמו (בחלום וכחזון הנבואה) אל האבות הראשונים, ויודיע להם את רצונו, ואת השבר שיקבלו בעשותם רצונו ואת הענש שיגיע אליהם אם לא יעשוהו; ובהסכם שני הצדדים נכרתה או הברית הדתית הזאת. וברכות הימים חרש הקב"ה את בריתו זאת עם בני ישראל במצרים, על ידי שליחו ובא־כחו (משה), וההתחייבות של שני הצדדים נקבעו ביתר באור; ולאחרונה אושרה הברית הזאת בכל תקף המשפט, משני הצדדים, ע"י מתן התורה על הר סיני.

הקורא החכם יבין מעצמו כי כל הרברים האלה על אדות הברית בין ה' ובין האדם, אינם דברים כפשוטם, כי הברית הזאת היא רק מליצה ציורית לקרב את הדבר אל השכל. העצם הנעלה איננו יכל להתגלות אלא בתור רעיון אל שכל האדם; וטה שנגלה אל האבות ואל הנביאים (לפי מדרגות השגתם) בצורה גשמית, לא היה הקב"ה בעצמו ובכבודו אלא מין בא־כחו. גם הברית שהקב"ה כורת עם האדם אין תכליתה להשלים חפצם וצרכיהם של שני הצדדים; כי להקב"ה אין כל צרכים, וגם האדם לא ישיג את צרכיו ותועלתו ע"י הברית הזאת, כי אם ע"י שמירתו את היחס (הנוסד על חוקי הטבע) שבינו ובין יתר נמצאי הטבע, ובכן ברור הוא כי הברית הזאת צריכה להיות מחויבת בטבע השכל, מבלי שים לב אל שום תכלית. —

ההבדל בין היהדות ובין הפגנות (היידנטום) הוא, לפי דעתי, בזה, שהראשונה נוסדה על חוקי השכל הברורים והמוכרחים בהחלט, תחת אשר האחרונה נוסדה על חוקי הטבע החמריים שהכרחיותם היא רק אפשרית, ואשר על כן היא מביאה לידי הכרת רבוי אלהות. הפגנות מגשימה בכח הדמיון את כל סבה מיוחדת, כלומר היא מציירת בדמיונה את

הסכות השונות ברמות עצמים שכליים, והיא אותה אותן לאלהות. ובהוכחה לאט לאט, ע"י הנסיון, כי כל הסכות האלה שנהיו אצלה למיני אלהות, תלויות בפעולותיהן זו בזו, ובהחינה ידועה סרה כל אחת מהן אל משמעת חברתה, או תכין לה הפגנות לאט לאט שמה שלמה של תיאולוגיה, היא התיאולוגיה הפגנית אשר בה מוגבלת בפרוטרוט מעלת כל אחד מהאלילים ופקודתו, ויחוסו אל יתר מיני האלהות.

ואולם היהדות הכינה לה כבר בראשיתה שמה מסוימת, היא שמת האחדות של כל סכות הטבע, והאחרות הזאת היא היסוד לתורת היהדות. ואמנם כל עיקר כונתה של תורת האחרות הזאת היא רק לסדר ולקשור יחד את כל מחוות הטבע השונים, אבל כמובן היא מניחה כדבר המובן מאליו את ידיעת החליפות בסכות הטבע השונות, אפס כי בני ישראל מאהבהם אל השמה ומחרדהם על העיקר היסודי, אחדות הטבע, שישתטר בכל מהרתו, הוניחו כליל את השמוש המדעי בעיקר הזה; לכן היתה דתם אמנם לדת מהורה ונקיה מכל סיגות ערוכה וזה, אבל גם לדת בלתי פוריה עד מאד, בנוגע להרחבת הידיעות וגם בנוגע לשמושה בחיים המעשיים. והדבר הזה יתן לנו באור נכון לתלונתם ההמידית על ראשי הדת שלהם, ולדבר פשעם לעתים קרובות באלהי אבותיהם ולכתם לעבוד אלהים אחרים. הם לא יכלו לכוון את מעשיהם בעת וכעונה אחת גם אל שמירת מהרת העיקר וגם אל השמוש התכליתי בדתם (כמו שעושים עתה העמים הנאורים). ולכן היו מחויבים להחטיא את אחת משתי המטרות האלה. — ולאחרונה באו עוד התלמודיים ויכניסו בהיהדות המון חוקים ודינים שאין להם כל תכלית ממשית ומעשית ויעשו את היהדות לדת יבשה וחנוטה, ויהפכו את הורה למשהית.

ובכן, תחת אשר כונת המחוקק הראשון היתה כי הדת הישראלית תעשה את ישראל לעם חכם ונבון מכל העמים, — הנה ע"י השמוש האי-תכליתי עשתה אותם דתם לעם סכל ונבער מדעת יותר מכל הגוים. כי תחת לחבר את ידיעת הטבע

עם ידיעת הדת, באופן שהראשונה (שהיא חמרית) התי כפופה אל האחרונה (שהיא רוחנית), כיחס החמר אל הצורה, — הנה באמת הוניתה הדת כליל את ידיעת הטבע, וה"עיקר" הנשמר בטירתו (כלומר עיקר "אחדות הטבע") נשאר בלי כל שמוש מעשי. —

עתה נשים פנינו אל סודות הדת. "סודות" הדת הם ענינים ומעשים הנאותים היטב אל המושגים והעקרין, ואשר כונתם הפנימית היא רבת הערך מאד, אבל לפי צורתם החיצונית הם בלתי-הגונים, נלעגים, או מכוערים. לכן הסתירו אותם מעיני האנשים ההמיניים שאינם יכלים להסתכל בפנימיותו של דבר, ולא הראו להם לא את הענינים והמעשים בעצמם וגם לא את צורתם החיצונית, באופן ש"הסודות" היו סודות כפולים להמון: הסודות הקטנים, זה עצם הדברים והמעשים; והסודות הגדולים — זו כונתם הפנימית.

ממין הסודות האלה היה, למשל, הארון (ארון העדות) שעמד בתחלה במשכן ואחרי כן בקדש הקדשים בבית המקדש; זה הארון אשר לפי עדותם של סופרים עתיקים דמה אל הארגו הקדוש שבקדש הקדשים (Adytum) כהיכלי היונים והרומאים. (גם אצל המצרים אנחנו מוצאים ארונו של השור אפיו, אשר אמנם כונה נכבדה צפונה בו, ובכ"ז הסתירוהו מעיני ההמון מפני חיצוניותו הבלתי מהוגנת.) — על ארון העדות אשר היה במקדש שלמה נאמר בפירוש בספה"ק "אין בארון רק שני לחות האבנים". ואולם על הארון אשר היה במקדש השני אנחנו מוצאים בתלמוד מאמר שראוי לשים לב אליו: "בשעה שנכנסו נכרים להיכל ראו כרובים המעורים זה לזה, הוציאום לשוק אמרו ישראל וכו' מיד הוילום". תבנית הכרובים "המעורים זה לזה" היתה דמות מוחשית מההתחברות של כנסת ישראל עם הקב"ה, אבל הסתירוהו מעיני ההמון לבל יקל ראשו בה; כי ההמון רואה רק את הצורה החיצונית ולא יבין את כונתה הפנימית. כי על כן עמדו הכרובים מאחורי הפרוכת א).

(א) מימון טועה כה טעות גדולה: הארון והכרובים לא היו כלל

ממין זה היו כל המסתורים (סודות) של הדתות העתיקות בכלל. ואולם הסוד היותר גדול בדת הישראלית זה השם יהוה המביע את ההויה המוחלטת מבלי שים לב אל מיני ההויה השונים. יוסף הכהן אומר בספרו „נגד אפיון“: „התורה הראשונה של דתנו מלמדת כי אלהים מכיל את כל הנמצאים, הוא העצם השלם בהכלית השלמות, והוא הסבה היהודה לכל ההויה“. לפי דעתי יבוארו בדברים האלה דברי ה' אל משה: „אהיה אשר אהיה וגו' זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור“; כונת הדברים האלה לפי דעתי היא, כי הדת הישראלית נוסדה על אחדות האל, שהיא הסבה הכלתית אמצעית לכל המציאות. והדברים האלה מתאימים אל דברי הכתובת הנפלאה על הפירמדה באים: „אני מה שהיה, מה שהיה ומה שיהיה; שום בן־המותה לא הסיר את הצעיף מעל פני“. וכן נאמר גם בכתובת על מצבת איזים: „אני כל מה שנמצא“ — שם הויה נקרא בפי חכמי התלמוד „שם העצם“ (א), רצוני לאמר השם הנאה לעצמותו של הקב"ה מבלי שים לב אל פעולותיו. ואולם יתר שמותיו של הקב"ה הם רק כנויים המביעים את מדותיו ותכונותיו, המשותפות גם ליצוריו, והמצויות בו במדה היותר נעלה. למשל „אלהים“ פתרונו ארון ושופט; „אל“ פירושו חוק ותקיף; „ארני“ מלשון אדנות — וכן כל יתר שמותיו, חכמי התלמוד גרשו עוד את הסאה בהחליטם כי כל דברי ספה"ק הם שמותיו של הקב"ה והמקובלים אחוה בהחלטה זו ולא הרפו ממנה, ויבקשו וימצאו בספה"ק לא רק את שמותיו של הקב"ה (לפי ראשי מדותיו שנכללו בעשר ה„ספירות“) כי אם גם את צרופי שמותיו ואת צרופי הצרופים עד אין קץ.

אבל יש עוד מין של „סודות־הדת“: זו ההכרה כי הדת היא, לפי אשר יבינוה אנשים נאורים, איננה מכילה כל סוד. ההכרה הזאת הוכל לתת מקום לשני מיני השתדלות: ההשתדלות

ב מקדש שני, ומאמר התלמוד הגו' (יזמא נ"ד) מוסב כמובן על חרבן בית ראשון. גם שכה מימון כג. באותו המקום בתלמוד נאמר: „כשעה שהיו ישראל עולים לרגל היו גוללים להם את הפרוכת וטראים להם את הכרובים המעורים זה בזה ואומרים להם ראו חבתכם לפני המקום כחבת זכר ונקבה“; הרי שלא היו מסתירים את ה„סוד“ הזה. (א) השם הזה לא נמצא בתלמוד.

האחת הכליתה להוציא לגמרי מלב העם את הדעה כי יש סודות בדת, ולגלות להם את ה"סודות הגדולים", וממילא לא יהי עוד מקום ל"סודות הקטנים". וההשתדלות השניה הכליתה, להפך, להחזיק בלב העם את האמונה בסודות, ולשמור את הסודות ה"קטנים" עם ה"גדולים".

ההשתדלות הדת הישראלית, לפי כונת מחוקקה, היא מהמין הראשון. משה והנביאים השתדלו תמיד לשנן לבני ישראל כי עיקר הדת היא לא שמירת המנהגים והצירימוניות החיצוניות, כי אם דעת אלהים (להכיר לדעת כי אלהים הוא עלת העילות וסבת הסבות), ועשות צדק לפי חקות השכל.

ואולם בדתות של הפגנים אנחנו מוצאים עקבות גלויים מההשתדלות של המין השני. אך בכל זאת אינני נוטה להאמין כי הפגנות ההתדלה להונות בצריה, כדעת חוקרים רבים; אדרבא, אני משער כי מחוקקי דתי הפגנות היו על הרוב רמאים מרוטים; וההשערה הזאת נאותה יותר לטבע האדם. ובאמת קשה לי לחשוב כי רמאות מסותרת כזו תמסר מאיש לאיש במשך דורות רבים; מסותרת כזו למה היא באה? התקצר ערמת הבנים לחולל שמהרמאות בעצמם ככל אשר עשו אבותיהם? הן יש מושלים רבים אשר לא קראו מיטיהם את ספרו של מקיאבל, ובכל זאת הם יודעים מדעת עצמם להתנהג על פי דרכי השלטון אשר קבע בספרו להלכה.

כת החסידים, אשר עליה דברתי בפרק הקודם, דומה במטרתה ובאמצעיה אל "חברת האילוזמינטים" (ה"מאירים"), אשר במדינת ביערן. מטרתה היתה להפיץ אור בין העם ההולכים כחשך; ונפלא הדבר כי לתכלית זו השתמשה בהבלי השוא ובאמונת הפלה, בלוטר דוקא בתחבולות חשוכות. היא השתדלה ביחוד למשוך אליה את הצעירים, ובעזרת דעת הבריות שקנתה בנסיון, השתדלה לעשות את כל אדם למה שנועד מטבעו ולהעמידו במקום הראוי לו. לכל איש מחברי הכת הזאת הותר לדעת מטרת החברה וממערכתה הפנימית, רק במדה הנחוצה לו להביט על העומדים החתיו אבל לא אל

העומדים ממעל לו (על ראשי הכת).

וראשי הכת הבינו את האומנות להביא בלב העומדים תחתיהם אמתיות שכליות על ידי תמונות נשגבות, ולהפוך את הדמיונות הציוריים שבלבם לאמתיות שכליות. וכמעט נוכל לאמר עליהם: הם הבינו שיחת חיות ובהמות — זו חכמה נכבדה מאד הנחוצה לכל המורים לעם. — על ידי הסירוס את החסידות העצובה, מצאה התורה החרשה חן עד מאד בעיני בני הנעורים השואפים לחיים ולפעולות. תורת „בטול היש“, היא, בעמק כונתה, היסוד לפעולה עצמית; כי על ידי „בטול היש“ יבוטלו ויכחדו כל דרכי המחשבה והפעולה שנשרשו באדם על ידי החנוך, ההרגל או על ידי קבלה מאחרים, ואשר על ידם ימכח הפועל של האדם מהדרך הישרה והמטבעית, — ובמקומם ילמד לחשוב ולפעול בדרך עצמותי, ברצונו החפשי. ובאמת רק על ידי „בטול היש“ במוכן כזה, נוכל לשמור ולשכלל את הרגש המוסרי והאסתטי. ורק אז יוכל „בטול היש“ להביא רעה, אם לא יבינו אותו ככונתו האמתית; וזאת ראינו מהדוגמאות שהבאתי למעלה מאותה הכת מעצמה.

כא.

מסעי לקניגסברג, לשטטין ולברלין להשתלם בידועת הבריות.

בראותי כי מצבי החמרי הולך ומתמוטט מיום ליום, מפני שעסקי פרנסתי היו לי לזרע ולכן לא הצלחתי בהם; ובהוכחי כי בארץ מגורי יבצר ממני להשביע את נפשי השוקקה למדעים די חפצי, — גמרתי בלבי ללכת ארצה אשכנז וללמוד שם את חכמת הרפואה ויחד עם זה גם מדעים אחרים.

אבל איך אפיק זממי זה? איך-אלך בדרך רחוקה כזו, ובידי אין פרומה? אמנם ידעתי כי סוחרים אחדים בעירי נכונים לנכוע לקניגסברג; אבל אחרי אשר האנשים האלה לא היו מטכרי; לא יכלתי לקוות כי יתנוני לנסוע אתם בעגלהם חנם. — ואולם אחרי הרבותי לשית עצות בנפשי, מצאתי לי תחבולה טובה

להוציא מחשבתי אל הפועל.

וזאת אשר עשיתי: אני הלכתי אל אחד מירידי, אשר היה גדול בתורה וביראה ונכבד בכל קהלתנו, ואגלה לפניו את זממי ואשאל עצה מפיו. הארתי לפניו את רוע מצבי, ואוכיח לו כי אחרי אשר הכינתי את לבי לעניני מחקר לא אצלה עוד לעסקי הפרנסה הרגילים. ביחוד הטעמתי לפניו, כי עד עתה עשיתי את תורת קררום לחפור בה, מה שאיננו מותר לכל הדעות, ולכן הפץ אני ללמוד את חכמת הרפואה למען התפרנס בחכמה חיצונית; ואף גם זאת כי בחכמתי זו אביא תועלת רבה לכל היהודים במדינתנו, כי במקומות האלה אין רופא הגון, ואלה הקוראים לעצמם „רופאים“ הנם הרוויזים גמורים המוציאים את האדם מן העולם ברפואותיהם וב„סגולותיהם“ המשונות.

דברי, וביחוד הטעמים שנתתי לזממי, פעלו פעולה עזה על לב האיש הצדיק הזה, ויעש את אשר חפצתי. האיש הלך אל סוחר אחד ממכיריו, ויערוך לפניו את ערכה הגדול של מחשבתי, וידבר על לבו לקחת אותי בעגלתו בנסעו לקניגסברג. כמוכן לא יכל הסוחר לסרב לאיש חשוב כזה, ויעתר להצעתו.

ובכן נסעתי עם הסוחר קניגסברגה. בבואי שמה הלכתי אל הרופא היהודי ה... ואגיד לו את חפצי ללמוד את חכמת הרפואה, ואבקש מאתו לנהלני בעצתו. אבל הרופא הוזה היה טרוד מאד בעסקיו הפרטיים, ולא יכל להשתקע אתי בשיחות מפורטות, ומלבד זאת לא הבין גם את שפתי הבלולה; כי על כן שלחני אל תלמידי האוניברסיטה אשר התגוררו בביתו, למען יטפלו בי.

באתי אל הסטודנטים ואערוך לפניהם את חפצי. אבל אך ראוני האדונים הצעירים האלה, אך שמעו את פתח דברי, וצחוק אדיר התפרץ מפייהם. ואטנם אין לתת בהם דופי על קבלם את פני באופן כזה, כי באמת היה המחזה נלעג וזר עד מאד. שוו נא לנגדכם תמונה כזו: איש פולני-ליטאי כבן כ"ה שנה, בעל זקן טגודל, לבוש כגדים טגואלים וקרועים, ומדבר בשפה נלעגה: הבלולה מלשונות עברית, זרגונית, פולנית ורוסית עם השגיאות. בחוקי הרקרוק של כל אחת מהלשונות האלה, והאיש הוזה מכביח

לסמורנטים משכילים כי הוא יודע את הלשון האשכנזית וכי קנה לו ידיעות בחכמות שונות. מי זה יהאפק מצחוק למראה מחוה כוה?

ובכן החלו הסמורנטים להתקלם בי, ויקחו את אחד הספרים המונחים על השלחן ויצווני לקרא בו לפנייהם. פתחתי את הספר, והנה הוא ספרו האשכנזי של מנדלסן על השארת הנפש ("פֶּרוֹן"). החלתי לקרא באוני הסמורנטים, ולשמע קריאתי המשונה, מבטאי האשכנזי והמעמתי הורה, נתנו עוד הפעם בצחוק קולם. או הציעו לפני לבאר להם את הדברים שקראתי בספר, אבל יען כי לא הבינו עד מה מכאורי האשכנזי המשונה, לכן דרשו ממני לתרגם עברית את דברי הספר. את התרגום העברי עשיתי מבלי התמהמה; והסמורנטים אשר הבינו היטב בשפת עבר, השתוטמו מאד על הרבר הזה בראותם כי ירדתי לעמק החקירות של המחבר המהולל וכי הצלחתי לתרגם דבריו באר היטב. אז חדלו מתעלוליהם, וישמעו לדברי בְּשִׁים־לֵב, ויחלו לדאג לטחסורי. הם נתנו לי בגדים ישנים לכסות מערוטי וגם תמכ בידי כל ימי שבתי בקניגסברג, ואחרי כן יעצוני ללכת ברלינה אשר שם יקל לי להשיג מטרתי הנכספה, וכדי שלא להרבות בהוצאות יעצוני ללכת באניה עד שטטין, ומשטטין אסע לפרנקפורט דאָר, ושם אמצא על נקלה הורטנות לנסוע לברלין. ובכן ירדתי באניה ללכת שטטינה, וצידה לדרך לקחתי אתי רק טעט לחם קלוי, דגים מלוחים אחדים ובקבוק יי"ש; כי בקניגסברג אמרו לי כי דרך הים לשטטין לא יארך יותר מעשרה או לכל היותר ארבעה עשר יום. אבל הנבואה הזאת לא באה; רוחות סערה קמו לשטן לאניתי, והמסע ארך כחמשה שבועות. נקל איפא לשער כי בהצטיירות דלה כוו לא בליתי את ימי מסעי האורך בנעימות. מספר כל הנוסעים באניה היו רק שנים: אני ואשה אשכנזית זקנה אשר שרה כל היום שירי הפלה להנחומות נפשה. הלשון האשכנזית במבטא הפוטרי של מלחי האניה היתה זרה לי, כמו ששפתי היהודית־פולנית־ליטאית היתה זרה ובלתי־טובנת להמלחים. טאכלים חמים לא השגתי בכל ימי המסע. ששכבי היה על שקים מלאים חפצים קשים. האניה באה פעמים

אחדות בככנה גדולה. וכמוכן הייתי חולה, כמעט כל ימי המסע, במחלת הים.

לסוף באתי שטטינה. אמנם הוגד לי כי הדרך משטטין לפרנקפורט דאדר דרך ישרה וקצרה היא, ומלהא זוטרתי היא לעבור בה ברגל. אבל איך יוכל איש יהודי פולני כמוני, בלי כסף ובלי צידה לדרך, וגם מבלי דעת את שפת המדינה, ללכת רגלי מעיר לעיר אם גם רק דרך פרסאות אחדות?!

אבל ההכרח לא יגונה. ובכן נשאתי את רגלי ואצא משטטין. אך בחשבי את דרכי ובהגותי במצבי הנורא התעצבתי אל לבי מאד, ואשב תחת אחד העצים על דרכי ואשא את קולי ואבך מרה. — הדמעות הקלו מעט ממשא לבי, ואתעודד ואלך הלאה. אחרי לכתי פרסאות אחדות, סרתי לפנות ערב אל בית מלון, ואני עיף ויגע מאד. היום היה יום ערב השעה באב, ומחר אני מחויב לצום כל היום, אחרי אשר כטעם גועתי היום מרעב ומצמא! החלתי למשמש בכיסי, אבל הכיס ריק אין בו אף פרוטה אחת, וגם שוה-כסף אין לי לקנות לחם להשיב נפשי השוקקה. לאחרונה זכרתי כי בשקי יש כף-ברזל אשר לקחתי אתי ברדתי באניה, ואוצא את הכף ואגישה אל הפונדקית ואבקש מאתה לתת לי במחירה מעט לחם ושכר; הפונדקית מאנה בראשונה לקחת את הכף מידי, אך אחרי אשר פצרתי בה טאד נעתרה לי ותתן לי כוס שכר חמץ במחיר הכף, וגם נתנה לי מקום ללון ברפת על ערמת הבן.

ביום המחרת השכמתי בבקר ואוסיף לעשות דרכי, ואבוא עד עיר מושב יהודים. שם סרתי אל בית הכנסת לבכות ולקונן את הקינות על חרבן ירושלים, יחד עם אחי. אחרי תם סדר הקינות (לעת הצהרים) הלכתי אל השמש דמתא ואחל לשיח אתו. השמש הכיר בי כי „רב" גמור אני, ויאר פניו אלי וימצא לי טקום בבית אחד מאנשי הקהלה לארוחת הערב אחרי הצום, וגם נתן על ידי מכתב אל השמש בעיר הקרובה, אשר בו דבר עלי טובות ויהארני לפניו בתור למדן מופלג ורב נכבד, ומכתב ההמלצה עשה אשר חפץ, כי אנשי העיר הקרובה קבלוני באהבה ובכבוד; הגביר דמתא קראני לאכול על שלחנו ביום השבת,

ובכהכ"נ נתנו לי מקום בראש וגם כל יתר הכבודים הראויים להנתן "לרב". אחרי התפלה לקחני הגביר אל ביתו, ויושיבני אל השלחן על מושב הכבוד, בינו ובין בתו. ובתו היתה נערה כבת י"ב שנה, הדורה בלבושה ומקושמה בעדי עדיים עד מאד. — בעת הסעודה דרשתי דרוש מלא דברי תורה ומספר, ובעל הבית ורעיתו התפעלו מאד מדרושי, ביחוד מהדברים אשר נשגבו מביניהם. אך פתאם ראיתי לראבונני כי הנערה הקטנה, בת כעל הבית, מעקמת את שפתותיה ופניה מפיקים רגשי אי־נעימות. בראשונה לא ידעתי פשר הדבר הזה, אבל בשימי עין עלי ועל בנדי המגואלים והקרועים, נפתרה לי החידה. אכן היתה סבה נכונה להתרגזות הנערה! ובאמת איך יכל להיות אחרת? הן זה שבעה שבועות, טעת צאתי טקניגסברג, לא ההלפתי את בנדי ולא לבשתי כתונת נקיה על בשרי, ובימי נדודי שכנתי בכתי המלון על מצעי הבן אשר היו למשכב להמון נודדים עניים לפני; ומה יש אפוא לההפלא אם נשאר בבנדי רושם דמנכר, רושם מעורר געל־נפש? ...

או נפקחו עיני וארא את עניי הגדול בכל עצם שפלותו. אבל מה יכלתי לעשות? איך אחלץ מהמצב הנכזה הזה? בלב נשבר ומלא יגון נפרדתי מעל האנשים הטובים האלה, ואוסף לעשות דרכי ברלינה, בהלחמי בלי חשך עם כל מיני מחסור ועוני.

לסוף באתי ברלינה. קייתי כי בעיר הזאת יבא הקץ לכל מצוקותי וכל חפצי אשלים; אבל תקותי נשארה מעל. בעת ההיא לא הורשה ליהודים קבצנים לבוא בקרית מלך זו; כי על כן הקימו ראשי קהלת ישראל בית טחם לעניים ("הקדש") ליר שער העיר, הנקרא "שער עמק השושנים", ואל הבית הזה נאספו העניים, עד אשר יחלימו ראשי העדה מה יעשה להם; והיה אם חולים הם או מבקשי עבודה והובאו העירה, ואם לא ושולחו הלאה. — גם אני הובאתי אל "ההקדש" אשר היה מלא מפה אל פה המון נודדים עניים, מקצהם חולי־בעלי מוטים, ומקצהם ריקים ופוחזים. פניתי כה וכה לראות, אולי יש ביניהם איש אשר אוכל להועץ אתו על אדות עניני

הפרמיים, ואחרי חפשי מצאתי בהם איש, אשר לפי מלבושו נדמה לי כ"רב". החלותי לשיח עם האיש הזה, ולגדל שמחתי נודע לי מפיו כי אמנם "רב" הוא, וכי הוא בקי בעניני הקהלה הברלינית במדה מספקת. אז השתקעתי אתו בפלפולי דאורייתא, ובהם לבכי ספרתי לו את כל הקורות אותי בארץ מולדתי, ואגיד לו כי יש עם לבכי ללמוד את חכמת הרפואה בברלין, וגם הראיתיו את פירושי על ס' "מורה הנבוכים" אשר אתי בכתובים. האיש הקשיב לדברי רב קשב, וכנראה לבבתי אותו מאד. אך פתאם נעלם מעיני.

לפנות ערב באו ראשי העדה לבקר ולכרוך את באי ההקדש. כל אחד מהעניים נקרא בשם ונשאל לחפצו. ובהגיע תורי הודעתי בהם לבכי לראשי העדה כי חפצי להשאיר בברלין וללמוד שם את חכמת הרפואה. אבל ראשי העדה השיבו את בקשתי ריקם, ויתנו לי מעט כסף להוצאות הדרך וילכו להם.

מדוע הקשו ככה ראשי העדה את לבם אלי? הדבר מתבאר באופן כזה: "הרב" העני אשר גליתי את לבי לפניו ב"ההקדש", היה מן האדוקים הקנאים, ואחרי חקרו אותי לדעת את מחשבותי ודעותי, הלך העירה ויודיע לראשי העדה כי אפקורם גמור אני, וכי יש את נפשי להוציא לאור פירוש חדש על "מורה הנבוכים", וכי כונתי האמתית היא לא ללמוד את חכמת הרפואה בתור אומנות ופרנסה, כי אם לעסוק בחכמות בכלל ולהשתלם במדעים. ולמוד המדעים נחשב בעיני האדוקים לעון גדול ולסכנה גדולה לדת ולמוסר הטיב, וביחוד חשורה בעיניהם ההשכלה של "הלמדנים הפולנים", פן ינתקו מוסרותיהם כליל ויצאו לתרבות רעה בעברם מאפלת הבערות לאור הדעת. ואף אמנם צדקו במקצת בפחדם זה; כי "הלמדנים הפולנים" דומים לאיש אשר ימים רבים לא בא אכל אל פיו, ופתאם בא אל שלחן ערוך המלא מעדנים ומשמנים; איש כזה הן יאכל מכל אשר לפניו בהשוקה נמרצה, עד אשר יקלקל את קיבתו.

כהלום ברק עמדתי לשמע הגזרה אשר גזרו עלי ראשי העדה. כמה מצוקות, כמה מחסורים וענויים קשים סבלתי למען בוא אל משאת נפשי, אל העיר ברלין, — ועתה כאשר זכיתי

להגיע אליה ולראות את מלאת תקוותי, והנה המטרה ממני והלאה! עתה בעמדי לפני שערי העיר הנכספה, נגזרה עלי גזרה לשוב על עקבי! — מצוקותי נדמו למצוקות טנטלום שבאגדות היונים, ולא ידעתי עזרה בצרתי.

והמשגיח על ההקדש האיץ בי לצאת מזהבית וללכת לררכי, כי כן חוקה עליו פקודת ראשי העדה, ולא הרפה ממני עד אשר עמדו רגלי מחוץ לשערי העיר.

המנהג אשר נהג המשגיח אתי הראיב את נפשי עד מאד, ובצאתי משער העיר ההנפלתי ארצה, ואשא את קולי ואבך.

היום הזה היה יום הראשון בשבוע, והמונים המונים מאורחי העיר התהלכו לשייל בטסבי העיר. רוב הטילים לא שמו לב כלל אלי, אל התולעת הנאנקה; ואולם נמצאו בהם נפשות רחמניות אשר עמדו תחתם למראה היהודי השוכב לארץ ומילל, וישאלוני על מה אני בוכה. אנכי עניתי אותם, אבל הם לא הבינו דברי יען כי דברתי זרגונית וגם יען אשר נחבא קול מלי לרגעים בבכיי ובנאקותי.

כה שכבתי על הארץ זמן מה, עיף ויגע ובלב נשבר, עד כי נשקה בי אש הקדחת. זאת ראו אנשי הצבא העומדים על המשמר בשערי העיר וילכו ויודיעו את הדבר למשגיח ההקדש. המשגיח בא ויקחני אתו הביתה. יום תמים שכבתי ב"הקדש", ולכי שמח בקרבי בתקותי כי מחלתי תכבד מאד, וטמילא יארכו ימי שבהי בהקדש, וכימי מחלתי הן אוכל להתודע אל אנשים רבים אשר יתנו לי עצה טובה איך להשיג הרשיום להשאר בברליון. — אבל תוחלתי נכזבה, ביום המחרת קמתי ממשכבי בריא ושלים בכל גופי, בלי כל עקבות קדחת.

ובכן נמל עלי לעזוב את ההקדש. אבל אנה אלך? זאת לא ידעתי בעצמי.

יצאתי משערי העיר ואלך אל אשר ישאוני רגלי, ואפקיד את גורלי ביד המקרה.

כב.

העוני בכל עצם שפלותו. התשועה.

על דרכי באתי לעת ערב אל בית מלון ואסור אליו. שם מצאתי איש יהודי נודד אשר הקבצנות היא אומנתו ופרנסתו. שמחתי מאד כי אנה המקרה לי את אחד טבני עמי, אשר אוכל לשיח אתו, ואשר יהיה לי למורה דרך.

גמרתי בלבי להתחבר אל הקבצן הזה על דרכו ולסוכב אתו יחד על הפתחים למען כלכל את נפשי. ואמנם קשה למצא בעולם התחברות כזו של שני אנשים השונים זה מזה בתכלית השנוי. אני הייתי רב גרול בתורה, והוא — הדיוט גמור. אני כלכלתי את נפשי עד כה בפרנסות הגונות, והוא היה „קבצן“ כל ימיו. אני ידעתי מוסר, נמוס ותרכות, והוא לא ידע עד מה מהמנהגים האלה. אני הייתי דל בשר ומבנהגוי רפה, והוא היה דם הקומה ומוסבל בשר וראוי לעמוד בשורה הראשונה של אנשי הצבא.

אבל למרות השתנותנו איש מרעהו גם בגשמיות גם ברוחניות, דבקתי בקבצן הזה, אחרי אשר אכף עלי המחסור להיות נודד ללחם בארץ נכריה. על דרכנו השתדלתי אני להורותו תורה ומוסר, והוא מצדו השתדל ללמדני את אומנות הקבצנות לכל פרטיה, וביחוד יעצני לקלל קללות נמרצות אם יקפוץ איש את ידו מהת לי נדבה.

אבל למרות כל עמלו לא עשתה תורתו שרש בלבי. דרכי ההפצרה של הקבצנים היו לי לזרא; כי לפי דעתי, האיש המוכרח לבקש עזר ותמיכה מאחרים, צריך להביע את חפצו ורגשותיו בדברים פשוטים מאד. ובנוגע לקללות, נשגבה ממני להבין מדוע דאוי לקללה האיש הממאן לעשות בקשת רעהו? ומלבד זאת מיאה לי כי על ידי הקללות יהמרטר הנשאל עוד יותר והשגת המבוקש תבצר או עוד יותר.

לכן כסבבי על הפתחים יחד עם חברי היו שפתי נעות

במתחנן בשעה שהוא מתחנן וכמקלל בשעה שקלל הוא; אבל באמת לא הוצאתי או טפי אלא הברות בלתי מובנות. ואולם בחזרי על הפתחים לבדי לא דברתי דבר, רק רשמתי פני ומעמדי אמרו לכל מה חפצי ומה אני הסר.

חברי היה גוער בי לפעמים על תתי כהף סוררת ללקחו הטוב, ואני נשאתי מוסר הוכחהו בסבלנות מצוינה.

ביופן כזה סבנו כחצי שנה כמחוז קטן מהלך פרסאות אחרות. אך לאחריה נועצנו לשים פעמינו לערי פולין.

באנו לעיר פוזנה, ונסר אל בית מלון לעניים, אשר בעליו היה היט עני. פה גמרתי בלבי לשים קץ לנדודי, ויעבור עלי מה!

הימים היו ימי הבציר, והקור החל לפרוש ממשלתו על הארץ. אני הייתי ערום ויחף, גם מצב בריאותי התמוטט מאד עקב נדודי קבצנותי אשר בהם לא בא מאכל הגון אל פי, ועל הרוב שברתי רעבוני בלחם נקודים ומים, ובלילה שכנתי על מצע תכן נרקב, ולפעמים גם על הארץ. ומלבד זאת הנה קרבו „הימים הנוראים“, ואני אשר בעת ההיא עוד החזקתי בתומתי ובמנהגי דתי, לא יכלתי לשאת את הרעיון הנורא, כי בעת אשר כל אחי יעסקו בהשובה ותקון נפשם, אלך אני בטל בחברת קבצנים.

ובכן גמרתי בהחלט לחדול מהקבצנות, למצער במשך הימים האלה, ואם יכביר המחסור את אכפו עלי עד מאד, אז אשכב לפני דלתות בהב"נ ולא אסור משם עד אשר תצא נשמתו או עד אשר יכמרו עלי רחמי אחי ושמו קץ למצוקותי.

מטחרת יום בואנו לפוזנה קם חברי ממשכנו ויתכונן לצאת ל„פעלו“ כמימים ימימה ויקרא גם לי ללכת אתו. אך אני עניתיו כי אין עתה ברצוני ללכת; ובשאלו אותי באיזו דרך אמצא אפוא לחמי לנפשי, לא ידעתי מה לענות בלתי אם את הדברים: ה' יעזר לי!

או קמתי ואלך אל בית המדרש. שם מצאתי נערים אחרים אשר טקצתם חזרו על למודם, ומקצתם השתמשו בשעת הכשר, באין ראש הישיבה לנגד פניהם, ויבלו את עתם בשחוק.

לקחתי ספר בידי ואחל לקרא בו. והבחורים, אשר מלבושי המשונה משך עליו את עיניהם, נגשו אלי וישאלוני מאין באתי ומה חפצי פה. אנכי עניתי על שאלותיהם במבטאי הליטאי, ועל כן צחקו הבחורים ויחלו להתל בי. אך אני לא שמתי לב אל תעלוליהם.

או זכרתי כי לפני שנים אחדות נבחר רב אחד ממדינת לאב"ד בפוונה, וכי הרב הזה לקח אתו לסופר את אחד ממכרי. ואשאל את נערי הישיבה על אדות מכרי זה. אבל לראבונני הוגד לי כי מכרי זה איננו עוד בפוונה, כי הרב הנז' לקחהו אתו אחרי עלותו לגדולה בהבחרו לאב"ד בהמבורג; אבל בנו, נער כבן י"ד שנה, נשאר בפוונה בבית הרב החדש שהוא חתן האב"ד הקודם *).

השמועה הזאת העציבתני מאד, אבל דבר בנו של מכרי נהן בלבי תקוה כמעט.

הלכתי איפוא אל הרב החדש, אבל בושתי לבוא הביתה בבגדי הסחכות אשר על בשרי! ואעמוד ליד הפתח ואחכה עד אשר בא איש אל הבית, ואבקש מהאיש לקרוא אלי החוצה את בן מכרי.

הנער הכירני כרגע וישתומם מאד לראות אותי במצב נורא כזה בעיר הזאת. ואנכי אמרתי לו כי לא זו העת לספר לו את כל תלאותי אשר הביאונו למצב כזה, וכי עליו עתה רק להשתדל להקל מעט מעניי ומרודי.

הנער הבטיח לעשות כדבריי, וילך אל הרב ויתאר אותי לפניו בתור איש גדול בתורה וביראה, אשר אסונות רבים הביאוהו בעוני ובמצוק.

הרב היה איש יקר רוח, תלמודי חריף, ובעל מזג רך. ויהי כשמעו את דברי הנער ויכטרו רחמיו עלי, ויביאני אל ביתו, וישוחח אתי זמן רב, ויתפלפל אתי בדברי תורה, ויוכח כי בקי אני בכל חדרי התורה.

(א) הרב הראשון הוא הגאון ר' רפאל הכהן (המבורגר), וחתנו הוא הגאון ר' הירש חריף.

אחרי כן שאלני הרב לחפצי ולמגמת פני, ואענהו: חפצי בכלל הוא למצא לי משרה בתור מלמד בבית אחד העשירים; אבל לעת עתה אין את נפשי בלתי אם לחג את הימים הנוראים בפוונגה, ולהפסיק למצער בטשך הומן הקצר הזה את מסעי ונדודי.

הרב טוב הלב הרגיע את רוחי באמרו כי לדבר הזה אין לי לראג כלל, וכי בקשתי היא מלתא זוטרתא שראוי לעשותה. הוא נהן לי כסף ככל אשר נמצא אהו, ויומיני לאכל על שלחנו בימי השבת, כל עת שבתו בפוונגה, ויצו את נערו להמציא לי מעון הגון.

הנער שב עד מזורה ויוליכני אל מעוני.

אני דמיתי בלבי כי המעון הזה יהי אל נכון חדר קטן וצר בבית אחד העניים, ומה מאד השתוממתי כאשר הובאתי אל בית אחד מזקני הקהלה, אשר שם הוכן לי חדר יפה לשבתי, הוא חדר למורו של בעל הבית; והוא וגם בנו היו מופלגים בתורה.

אחרי אשר בדקתי מעט את „מעוני“, הלכתי אל בעלת הבית ואשים בכפה פרוטות אחדות, ואבקש מאתה להכין לי בכסף הזה מרק גרש לארוחת הערב. האשה נתנה בצחוק קולה על תומתי ופתיותי, ותאמר: „לא, אדוני, לא כן ההנינו! העל כן המליץ רבנו טוב עליך לפנינו, למען הכין לך בביתנו מרק גרש במחיר?!“ ואו בארה לי כי לא רק דירה יתנו לי בבית כל ימי שבתי בפוונגה, כי אם גם מאכל ומשתה.

שמחתי מאד על האשר הזה אשר לא פללתי לו; אך עוד יותר גדלה עליצותי כאשר הראוני, אחרי ארוחת הערב, את המטה הנקיה שהציעו לי. לא האמנתי למראה עיני, ואשאל פעמים רבות: הבאמת הציעו את המטה הזאת למעני?

באמת אוכל להבטיח, כי מימי, לא לפני המקרה הזה ולא אחריו, לא שבעתי ענג מרובה כזה, כאשר שבעה לה נפשי בשכבי במטה ובחושי כי עצמותי ואברי, שכמעט נשברו מעמל הדרך בששת ירחי העמל, הולכים ושבים לאיתנם הראשון ביצוע הרך הזה.

שנתי המתוקה ארכה מאד, ואך קמתי ממשכבי ביום

המחרת, והנה ציר שלוח מאת הרב בא לקרא לי אליו. בבואי אל הרב שאלני, אם מצא מעוני חן בעיני. מרוב רגשתי ושטחתי גילי נעתקו מלים מפי, ואקרא בהתפעלות רק את הקריאה הזאת: „הלילה שכבתי בטטה!“ הרב שמח מאד על הדבר הזה, וישלח לקרא להשמש ויאמר אליו: „לך אל החנוני וקח מחנותו, על חשבוני, אטון לבגדים בעד ר' שלמה“. ואח"כ פנה אלי ויאמר: „באיזה אטון תחפוץ?“ נפעם מרגשי התורה והכבוד לאיש הנעלה הזה עמדותי כאלם, ולא יכלתי לענות דבר. רק זרם דמועות אשר ירד על לחיי הגיד לו את תשובתי.

הרב צוה להכין לי גם מדי-בד ככל צרכי. שני ימים אחרי כן הלכתי אל הרב, הדור בלכושי החדש, להודות לו על כל הטוב אשר גמלני; אבל מרוב רגשותי לא יכלתי להוציא מפי רק דברים מקוטעים אחרים. הרב עלץ מאד על המחזה הזה, ויטאן לקבל את תודתי באמרו, כי הדבר אשר עשה לא יוכל להחשב לחסד גדול, כי רק דבר קטן הוא שאין שוה לדבר עליו.

על-פי הדברים האלה יחשוב הקורא אל נכון כי הרב הזה היה איש עשיר, כי על כן נהשב בעיניו באמת למלתא זוטרתא כל הכסף אשר הוציא עלי. אם כזאת יחשוב הקורא, אינו אלא טועה. ה„שכירות“ אשר קבל הרב מבני קהלתו היתה מצומצמת, ואף גם זאת כי הכסף היה מונח בידי אשתו הרבנית (כי הוא הגה כל היום בתורה ולא יכל לעסוק בעניני ממונות), וכאשר הוציא כסף לצרכי צדקה כאלה נטל עליו להעלים את הדבר מאשתו ולאמר לה כי אנשים אחרים נתנו לו את הכסף לצורך זה. הוא בעצמו חי חיי נזירות, צם הפסקות בכל יום, וחויץ מיום השבת לא בא מאכל בשר אל פיו. אך למרות מעוט צרכיו היה שקוע תמיד בחובות, כי לזה תמיד כסף למלא את משאלות רוחו הנדיבה העושה צדקות בכל עת.

הרב הנעלה הזה מת ברטי יטיו, כבן ל"ו שנה, בעיר פיורדה אשר שם לוקח לאב"ד ור"מ ואשר רוב תלמידיו הלכו אחריו אל עיר רבנותו החדשה. דרכי חסידותו הנפרזים, רוב הגותו בתורה ומעוט השנה בלילות, כל אלה הכשילו כחו עד

מאד ויקטפוהו בעודנו באבו. עד עולם אזכור בהתפעלות וברגש עמוק את זכר איש האלהים הזה!

באחד הימים הלכתי אל מלוני הראשון, לקחת חפצים אחרים אשר עזבתי שם. החיש העני ואשתו, והקבצן, שהיה חברי בקבצנות, כבר חכו בכליון עינים לכואי, כי כבר הגיעה השמועה לאונם על דבר השנוי הטוב אשר נהיה בחיי.

קבלת הפנים הזאת היתה מחוה מעורר לב. הן זה האיש אשר לפני שלשה ימים בא אל הסכה הרלה הזאת באין אונים ובערום, ובחוסר כל; הן זה האיש אשר כל גרי הבית העניים חשבוהו כנבוה וחדל אישים, ואשר גם חברו הקבצן בעצמו הביט עליו בלעג ובוז; — והאיש הזה בא עתה אל אותה הסכה הרלה בעצמה, הרור בלבושו כאחד האבדי"ם, פניו צוהלים ועליוזים, ובקוטתו הזקופה הוא קורא ליראת הכבוד!

כל אנשי המלון הביעו את שמחתם ותמהונם על התמורה הזאת. הפונדקית העניה הגישה אלי את תינוקה אשר נשאה על זרועותיה, ובדמעות עינים חלתה את פני לברכהו. וחברי הקבצן בקש ממני ברגש סליחה ומחילה על מנהגיו הגסים אתי, ויאמר: „אכן מאושר אני כי היה לי חבר נכבד כמוך, אבל אומלל אהיה עד מאד אם לא תאבה לסלוח לי את פשעי נגדך שחטאתי בגדל הדימותי“.

אני דברתי אליהם דברים טובים ונחומים, נתתי להינוק את ברכתי, ולחברי — את כל הכסף אשר נמצא בכיסי, ואצא טהמלון נפעם ונגרש עד מאד.

ובין כה וכה נודע שמי לתהלה בכל הקהלה, עקב המנהג אשר התנהג הרב אתי וגם עקב הכבוד אשר נתן לי בעל ביתי החדש; כי האיש הזה היה למרן גדול, וברוב שיחותיו ופלפוליו אתי נוכח כי חריף ובקי אני. ושמי גדול ככה בכל הקהלה, עד כי כל חכמי העיר באו לראות אותי, את האורח המהולל, ולהתפלפל אתי. וככל אשר הוסיפו לדעת אותי כן גדל כבודי בעיניהם.

העת הזאת היתה בודאי התקופה היותר מאושרה והיותר כבודה בכל ימי חיי.

וצעירי הקהלה החליטו באספתם לקצוב לי שכר, למען אלמדם את ס' "מורה הנבוכים". אבל ההחלטה הזאת לא יצאה אל הפועל, יען כי אבות הצעירים האלה פחדו פן ימו בניהם מהדרך הישר ע"י הלמוד הזה, ופן יקלו בדתם בהחלם לחקור בעניני אמונה. אמנם הורו הזקנים האלה כי אני איש צדיק ורב אדוק, למרות נשיתי לחקרי הדת; אבל בכח המשפט של בניהם לא בטחו כל כך, ויראנו פן יעברו מהקצה האחד אל השני, מאמונה-תפלה אל הכפירה בעיקר. ואולי צדקו הזקנים בדאגתם זו. ויהי מקץ ארבעה שבועות לשכתי בפוונה, ויבא אלי בעל ביתי ויאמר אלי כדברים האלה: "הרשני נא, ר' שלמה, להציע לפניך הצעה. אם חפץ אתה לעסוק בעצמך בתורה, תוכל לשבת בביתי ככל אשר תחפוץ. אבל אם יש את נפשך להפיץ מעינותיך חוצה ולהועיל בחכמתך לאחרים, הנה יש בזה איש עשיר ונכבד ולו בן יחיד, ואדיר חפץ האיש לקחת אותך אל ביהו למלמד לבנו. האיש הזה גיסי הוא; ולכן אם לא תאבה לעשות זאת למעני, עשה למעני ולמען רבנו שהוא מחותנו של הנער והוא דואג מאד לחנוכו".

כשטחה נאותי להצעה זו. הייתי למלמד בבית גיסו של בעל ביתי, כהנאים טובים מאד, במשך שנתיים ימים. כל בני הבית ככדוני והוקירוני מאד; איש מהם לא עשה דבר מבלי שאל בעצתי, וכלם הביטו אלי ביראת הכבוד, וכמעט נחשכתי בעיניהם כיצור נעלה, לא כבן אדם.

כה עברו עלי שתי השנים האלה בשלוח ואושר. אך בכל זאת אירעו לי במשך הזמן הזה מאורעות אחרים שאינני יכל לעבור עליהם בשתיקה.

ראשונה גדל ככה כבודי בעיני בני הבית הזה, עד כי עשו אותי לנביא, כנגד רצוני; הדבר היה כן: תלמידי היה חתן לבת רב אחד שהיה גיסו של האב"ד דפוונה. לחג השבועות הובאה הכלה לבית הורי החתן, כנהוג בימי מועד. אז ראינו והנה הכלה (אשר היתה כבת י"ב שנה) היא קרת המוג עד מאד, ופניה מפיקים עקבות השחפת. גליתי את הסוד הזה לאחי אדוני ויאמר לו כי לפי דעתי לא תשלם הנערת את שנתה. אחרי החג

שבה הנערה אל אבותיה , ומקץ שני שבועות בא מכתב אל אבי החתן כי מתה הכלה .

בגלל הרבר הזה נחשכתי , לא רק בעיני בני הבית , כי אם גם בעיני כל אנשי הקהלה , לנביא היודע עתידות . ואולם אנכי , אשר לא חפצתי כלל להונות את הבריות , התאמצתי להוציא את הרעה הזאת מלב האנשים האלה המשמרים הבלתי שוא , ואבטיחם כי כל איש שהתבונן מעט בחיים היה יכל להגיד מראשית אחרית זו . אבל לשוא שחתי את דברי : האנשים עמדו על דעתם כי נביא אני , ועלי היה אפוא לקבל את התואר הזה .

פעם אחרת קרה מקרה , כי בבית אחד הכינו דגים בערב שבת , וכאשר גזר הטבח דג אחד נרמה לו , כי הדג השמיע קול . כל אנשי הבית נבהלו ונרעשו מהמעשה הזה ויבאו אל הרב לבקש תורה מפיו מה לעשות בדג האלם שנועז להוציא הנה מפיו . הרב האמין לתומו כי הדג הזה הוא „גלגול“ של אחת הנפשות , ויצו לעטוף את הדג בתכריכים ולקברו בכבוד גדול .

המעשה הזה היה לשיחה בפי כל , וגם בבית אדוני הרבו לשיח בו . ואנכי אשר כבר חדלתי להאמין בהבלים כאלה , עקב ההגיון בספר מורה הנבוכים , אמרתי בצחוק : לו נתנו לי את הדג , תחת לקברו בתכריכים , כי עתה אכלתיו למען דעת מעצמו של דג מ„גולגל“ כזה .

דברי לצנותי אלה נודעו עד מהרה בכל הקהלה , ותופשי התורה קצפו קצף גדול ויתנו אותי לאפיקורס , ויחלו לרדפני באש קנאתם . אבל הכבוד הגדול אשר כבודני בבית אדוני , היה לי למשגב עז , וישם לאל את כל רדיפותיהם .

רוח הקנאה של אויבי הלהיב עוד יותר את אש התשוקה למחקרים חפשיים העצורה בעצמותי , ובדעתי כי קצרה יד אויבי מעשות לי רעה , שלחתי רסן מעל פני וארחיק ללכת במנהגי החפשיים : עברתי זמן הפלה , מנעתי רגלי מבית הכנסת , וכדומה .

לאחרונה הגרשתי עוד את סאת עונותי , עד כי העליתי עלי את חמת כל היראים התמימים , ואיש לא יכל עוד להצילני

מכף רודפי. הדבר היה כן: בכותל הביאה של בית הקהל בפוזנה היה תקוע קרן צבי משכבר הימים. על הקרן הזאת אמרו כל היהודים פה אחד כי האיש אשר יגע בה ימות כרגע, וגם העידו על זאת מעשים שהיו, אנכי לעגתי לאמונת הבל זו, ופעם אחת בעברי עם אחדים מאנשי הקהלה על פני קרן הצבי, אמרתי אליהם: „אתם פתאים פוזנאים מאמינים, כי האיש אשר יגע בקרן הזאת ימות כרגע. ועתה ראו נא, הנה אני ערב את לבי לגעת בה!“ וכאשר אמרתי כן עשיתי.

האנשים לכשו חרדות בהאמינם באמת ובתמים כי אהיה כרגע לגל של עצמות. אבל בראותם כי לא מתי, נהפכה חרדתם לשנאה עזה, ואהי בעיניהם כמחלל את קרשיהם.

למראה הפנטזיום הנורא הזה התנברה התשוקה בלבי ללכת ברלינה ולהשמיר בעזרת ההשכלה את שרירי אמונות ההבל אשר עוד קננו בלבי. כאשר הודעתי חפצי זה לאדוני פצר בי מאד להשאר עוד בביתו, ויבטיחני להיות למגן לי נגד רודפי. אבל כלה ונחרצה היתה מאתי לנסוע ברלינה, לכן לא נעתרתי לדברי תחנוניו, ואפרד מאדוני ומכל משפחתו בשלום, ואסע במרכבת הפוסטה לברלין.

תכן הענינים להלק הראשון.

- הקדמה . . . . . 7—8
- מבוא . . . . . 8—10
- א. אבי זקני והליכות המשק שלו . . . . . 11—18
- ב. זכרונותי הראשונים מימי ילדותי . . . . . 18—20
- ג. חנוך ביתי ולמורי לנפשי . . . . . 20—26
- ד. ה"חררים". השמחה להגאל מהם מביאה לידי חלי רגלים . . . . . 26—29
- ה. משפחתי הודחה בצרה גדולה. משרת זקן נקבר קבורת חמור בגלל אסונתו לארזוניו . . . . . 29—31
- ו. מושב חדש וצרות חדשות. למורי התלמוד . . . . . 32—34
- ז. השמחה לא האריכה ימים . . . . . 35—37
- ח. התלמיד הכם ממורהו. גנבה ע"פ נוסחת רוסא . רשע יכין וצדיק ילכש . . . . . 38—40
- ט. אהבת נעורים ושדוכים. "שיר השירים" בתור שרכן . דרך פרנסה חדשה. מחלת הספחת הרעה . . . . . 41—43
- י. הכל קופצים עלי, שתי נשים נתנו לי כבת אחת . לאהרונה גזנבים אותי מבית אבי . . . . . 44—49
- יא. תתונתי בשנת ה"א לחיי גורמת לי להיות עבר לאשתי ולהיות מוכה בידי חותגתי, "רוח" בצורת בשר ודם . . . . . 49—52

- יב. סודות הזווג, משובות הנסיך רדויביל ועניני פולין . . . 52—58
- יג. שאיפתי להשכלה נלחמת בלי חשך עם כל מיני מחסור ולחץ, 61—69
- יד. אני לומד חכמת ה"קבלה" ולסוף אני נעשה רופא . . . 65—73
- טו. השקפה קצרה על השתלשלות הדת הישראלית מראשיתה ועד ימי הדור החדש, ... 73—85
- טז. מנהגי חסידות ודרכי התשובה . . . . . 85—87
- יז. רעות והתפסלספות, ... 88—92
- יח. חיי מלמד פרטי . . . . . 92—96
- יט. בו ירובר על חברה נסתרה, לכן הוא פרק ארוך . . . 96—110
- כ. המשיך מהקודם ודברים אחרים על "סודות" הרמות . . . 111—117
- כא. מסעי לקניגסברג, לשטטין ולברלין להשתלם בדיעת הכריות, 117—123
- כב. העוני בכל עצם שפלותו, התשועה, ... 124—132

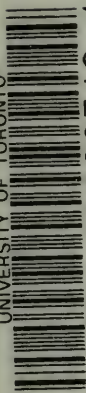

UNIVERSITY OF TORONTO

3 1761 00269719 1

Maimon, Salomon
Toldoth Shelomoh Maimon

B
3068
A39